

“НА НЕОКРАЯНІМ КРИЛІ...”

(Штрихи до літературних портретів західної діаспори)

Володимир Біляїв

*Усім українським письменникам діаспори, живим і мертвим, знайомим і незнайомим,
які далеко за межами вітчизни творили і творять непроминальні духовні скарби
в царині рідної культури,
цей скромний збірник присвячую на знак подиву і шаноби.*

Я переконаний, що кожного з нас стосуються безсмертні слова великого Каменяра:

*І знали ми, що там, далеко десь у світі,
Який ми кинули для праці, поту й пуг,
За нами сльози ллють мами, жінки і діти,
Що друзи й недрузи, гнівнії і сердиті
І нас, і намір наш, і діло те кленуть.*

*Ми знали се, і в нас не раз душа боліла,
І серце рвалося, і груди жаль стискав;
Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не випускав.*

Автор

Ukrainian Center For Cultural Studies
Donetsk Branch of Shevchenko Scientific Society

“ON UNCLIPPED WING...”

(Brush strokes evoking literary portraits of Western diaspora)

Wolodymyr Bilajiw

Donetsk
Eastern Publishing House
2003

Український культурологічний центр
Донецьке відділення наукового товариства ім. Шевченка

НА НЕОКРАЯНІМ КРИЛІ...

(Штрихи до літературних портретів західної діаспори)

Володимир Біляїв

Донецьк
Східний видавничий дім
2003

ББК 83.3(4УКР)6

Б44

Біляїв Володимир.

Б44 “На неокраїнім крилі...” – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – 348 с

ISBN 966-7804-57-7

До книги відомого українського журналіста і письменника Володимира Біляїва, який нині живе у США, увійшли нариси про визначних українських майстрів слова – поетів, письменників та літературознавців західної діаспори. Вихід друком цієї і подібних робіт є знаковою подією і свідчить про об’єднання двох сегментів української культури ХХ ст. – в Україні і діаспорі – в єдиний потужний процес розвою.

Книга буде корисна літературознавцям, студентам, викладачам, аспірантам, дослідникам і всім, кого цікавлять проблеми розвитку української літератури у ХХ ст.

Собівартість друку збірника “На неокраїнім крилі...” покрита коштом грошового дарунку Фонду ім. Лариси Целевич і Уляни Целевич-Стецюк у США.

ISBN 966-7804-57-7 © Біляїв В. І., 2003

© Макет, “Східний видавничий дім”, 2003

Зміст

About the Author	9
Від автора	10
У пошуках втраченої Вітчизни (Переднє слово)	11
Від видавця	17
Республіки трибун (Іван Багряний)	18
I	18
II	19
III	20
IV	21
V	23
Примітки	24
Покажчик акронімів у статті та примітках.....	27
Вірний покликанню (Микола Вірний)	28
I	28
II	29
III	30
IV	31
V	32
Примітки	35
Покажчик акронімів у статті та примітках.....	36
Шукач гарного світу (Василь Гайдарівський).....	37
I	37
II	38
III	39
IV	42
V	44
Post scriptum	45
Примітки	45
Покажчик акронімів у статті та примітках.....	48
Творчість у поході життя (Галина Журба)	49
I	49
II	50
III	52
IV	54
Примітки	57
Покажчик акронімів у статті та примітках.....	59
Палка і правдива мова (Святослав Караванський)	60
I	60
II	62
Примітки	65
Покажчик акронімів у статті та примітках.....	67
“І тут в Америці живу я Україною...” (Абрам Кацнельсон)	68
I	68
II	69
III	71
IV	72
Примітки	74
Покажчик акронімів у статті і примітках	75

На сторожі слова (Григорій Костюк).....	76
I.....	76
II.....	77
III.....	78
IV.....	79
V.....	81
VI.....	82
VII.....	83
Post Scriptum.....	84
Примітки.....	84
Показчик акронімів у статті та примітках.....	86
“Як тихий Легіт нам дарує вірші...” (Андрій Легіт).....	87
I.....	87
II.....	87
III.....	89
IV.....	89
V.....	90
VI.....	92
VII.....	93
Примітки.....	94
Показчик акронімів у статті та примітках.....	95
Поет бурхливої доби (Євген Маланюк).....	96
I.....	96
II.....	99
III.....	101
IV.....	102
Примітки.....	103
Показчик акронімів у статті та примітках.....	106
Патріарх літературознавства (Петро Одарченко).....	107
I.....	107
II.....	108
III.....	109
IV.....	111
V.....	112
Примітки.....	113
Показчик акронімів у статті і примітках.....	115
Співець землі незабутньої (Василь Онуфрієнко).....	116
I.....	116
II.....	117
III.....	119
IV.....	120
V.....	122
VI.....	123
Примітки.....	124
“Хай собі він буде геній...” (Тодось Осьмачка).....	128
I.....	128
II.....	128
III.....	129
IV.....	130
V.....	131

VI.....	132
VII.....	135
Post Scriptum.....	137
Примітки	138
Показчик акронімів у статті і примітках	140
Поет сили (Яр Славутич).....	141
I.....	141
II.....	143
Примітки	145
Показчик акронімів у статті та примітках.....	146
Політик, вчений, священник (о. Микола Степаненко).....	147
I.....	147
II.....	148
III.....	149
IV.....	150
Примітки	151
Показчик акронімів у статті і примітках	153
Примітки	154
Бібліографія до приміток	154

About the Author

Wolodymyr Bilajiw's debut as a poet goes back to 1948 in "Literary-Scientific Herald" and as a journalist – in "Ukrainian News".

His poems have appeared in many Ukrainian periodicals outside Soviet Ukraine, and after 1991 in periodicals of his independent homeland as well. So far, three published volumes of his work are: "Harvest" (1970) and "Beyond happiness" (1979) in the U.S.A. and "Autumnal renewal" (2001) in his native Donetsk. In 1980 he was honored with the title of poet-laureat of Ukrainian Mohylo-Mazepian Academy of Sciences. Additionally, he is a corresponding member of Ukrainian Free Academy of Sciences in New York and of National Association of Writers of Ukraine in Kyiv.

Born 1925 in Mospyne, Donetsk region, Wolodymyr Bilajiw spent his early years and was educated through high school in his native Ukraine. It was not until the 1940s that his life was disrupted and German occupants took him to Germany to work as a forced laborer. At first, he believed that he was destined to follow in the footsteps of his father, a coal-mining engineer who was arrested in 1938 by Soviet Secret Service agents, never to return to his family. But instead, Bilajiw's dreams of freedom were answered and when liberated by Americans in 1945, he decided not to return to the USSR.

Immediately after his release, Bilajiw worked for 4 years in a West German Displaced Persons camp. When the opportunity to immigrate to Australia presented itself, he and his family moved there. While in Australia he began a new life, working as a steel worker. Four years later he and his family made their final immigration to the United States where he has since lived and worked. In 1999 he retired after 15 years service at the VOA (last 7 years as Chief of Ukrainian Branch).

Presently he and his spouse of 34 years, Dorothy M. nee Strom, live in North Palm Beach, Florida.

This book offers 14 essays on contemporary Ukrainian writers whom the author knew during his life in West Germany, Australia and the United States.

Від автора

До цього збірника увійшли статті лише про чотирнадцятьох українських поетів, письменників та літературознавців західної діаспори, яких я знав особисто. Інших моїх колег пера — особисто мені знайомих і незнайомих — я згадую в книзі спогадів “У поспіху буднів”, над якою наполегливо працюю.

Коротенькі, навіть пунктирні, цитати розмов у статтях свідчать про те, що я намагався відтворити тільки те, що затрималось упродовж років у моїй пам’яті, а не вигадувати нічого у творчій уяві з перспективи довгого часу.

Деякі статті були написані і побачили світ кілька років тому в різних виданнях, що виходили або й ще виходять у США та в Україні. Їх остаточну і, назагал, незначну редакцію я здійснив упродовж цього року.

Якщо ці статті викличуть зацікавлення читача і, можливо, стануть причинками до літературної галереї діаспори, це буде для мене найціннішою нагородою.

Висловлюю глибоку вдячність управі жіночого відділу Організації Оборони Чотирьох Свобід України в США та Кураторії Фонду ім. Лариси Целевич і Уляни Целевич-Стецюк за розуміння та щедрість у справі видання цього збірника.

Одночасно дякую дочкам Джіні та Аллі й зятям Стівену Лонгу й Воррену Роджерсу та корпорації “Гемісфер” за їхню всебічну допомогу.

При цій нагоді висловлюю щирі вдячність другові і колезі з праці на “Голосі Америки” редакторові Роману Ференцевичу за його безкорисну неоціненну допомогу в уточненні біографічних даних ряду осіб, поданих у примітках до статей цього збірника.

Володимир Біляїв
Флорида, 2003

У пошуках втраченої Вітчизни (Переднє слово)

Серед духовних цінностей, які береже український народ протягом віків, чи не найважливіше місце посідає художнє слово — українська література. Саме в літературі зберігаються і розвиваються в єдності думки і дії, суспільні ідеали українства, плакається його менталітет.

Можна без перебільшення сказати, що в ХХ ст. українське художнє слово вижило і знайшло стимули для розвитку значною мірою завдяки західній діаспорі.

Саме в зарубіжжі після другої світової війни опинилися десятки відомих українських письменників, для яких рідна земля стала злою мачухою. Це — Іван Багряний, Улас Самчук, Михайло Орест, Тодось Осьмачка, Олекса Стефанович, Оксана Лятуринська, Ігор Качуровський, Василь Барка, Леонід Мосендз, Галина Журба, Юрій Клен, Яр Славутич, Леонід Полтава, Святослав Гординський, Ганна Черінь, Остап Тарнавський, Микола Щербак та багато інших.

Ці люди далеко від Вітчизни творили нове художнє слово, мріяли про Україну, незалежну і вільну. Згодом історія засвідчила правдивість їхніх ідей і прагнень. Не всі з них дожили до звільнення України від колоніальної залежності, але всі вони вірили у вільну Батьківщину, жили для неї. Вони, власне, тому і покинули підневільну Україну, щоб оспівати її, оновлену і прекрасну, у своїй творчості.

Складне, інколи трагічне життя чекало на письменників у зарубіжжі, та допомагала вижити згуртованість українства, взаємовиручка, де б вони не жили на земній кулі. Письменницькі пристрасті, бажання і прагнення, як і їхня творчість, становлять зміст однієї з яскравих граней духовності зарубіжного українства і всієї української культури.

За останні роки значно зросла увага в Україні до духовних цінностей, збережених і розвинених українцями діаспори. Зокрема органічною частиною курсів з літератури у середній і вищій школі стала творчість багатьох українських письменників, доля яких закинула свого часу в країни Заходу — Америку, Канаду, Англію, Австралію тощо.

Творчість Василя Барки, Євгена Маланюка, Уласа Самчука, Галини Журби, Тодося Осьмачки, Григорія Костюка, Петра Одарченка та багатьох інших майстрів художнього слова і літературознавців стала справжнім одкровенням на Батьківщині.

Справу почато благородну і вдячну: нові покоління взнають про українську людину без обмежень і цензури все більше і більше.

На цьому тлі повернення в Україну творчості заборонених радянською владою письменників важливе місце посідають спогади про них очевидців, які мали з ними зустрічі в заокеанні, безпосередньо спілкуючись з ними, спостерігаючи за зростанням їхніх талантів.

Таким учасником українського літературного життя у західному зарубіжжі у 40-90-х роках ХХ ст. став Володимир Іванович Біляїв, донеччанин, поет, журналіст, доля якого закинула на Захід ще юнаком як “остарбайтера”.

Побачене і пережите Володимиром Івановичем стало основою його спогадів, у центрі яких непроминальні постаті видатних українців — поетів, прозаїків і критиків, які потрапили в західне зарубіжжя у 40-х роках минулого століття.

З багатьма письменниками В. Біляїва в’язало його перебування у таборах Ді-Пі — спеціальних поселеннях для переміщених осіб, які були утворені для вихідців із європейських держав, що з різних причин не поверталися додому...

У таборах В. Біляїв мав десятки знайомств з відомими на той час письменниками та з тими, хто згодом увійде в українську літературу.

Спогади Володимира Івановича Біляїва — багатоплановий і масштабний труд, який завдяки особистому знайомству журналіста з відомими майстрами слова і літературознавцями викликають особливу довіру. Автор спогадів добре розуміє літературні вартості творів своїх героїв, глибоко проникає в суть їхніх обдаровань, що наражалися на важкі життєві випробування як у попередньому, до виїзду за кордон, житті, так і в нелегкому перебуванні у вільному світі.

З літературних достоїнств письменників і починаються всі спогади В. Біляїва: спочатку він розповідає про враження від їхніх віршів чи прози, а потім — про зустрічі з ними у найрізноманітніших життєвих обставинах зарубіжного життя.

В. Біляїв охоплює кілька поколінь українських письменників в західному зарубіжжі. Одні з них брали участь у визвольних змаганнях доби Центральної Ради (Є. Маланюк, Т. Осьмачка, Галина Журба). Інші (Іван Багряний, Яр Славутич, Г. Костюк, Андрій Легіт, Василь Онуфрієнко і сам автор спогадів) потрапили на захід під кінець другої світової війни, сповна переживши радянський рай.

Треба сказати, що у спогадах В. Біляїва яскраво присутній сам автор.

Володимир Іванович Біляїв народився 25 червня 1925 року в селищі Моспине в родині гірничого інженера. Тут він вчився в школі. Сталінськими енкаведистами у кінці тридцятих років було арештовано батька майбутнього поета. Хоча дитинство проходило в зрусіфікованому середовищі, серце Володимира відкрилося рідному слову. В автобіографії він писав: “Моїми улюбленими піснями в дитинстві були “Стоїть явір над водою” та пісня про Морозенка. Ці пісні, як і молитву “Отче наш”, я вже знав з тієї пори, відколи починає діяти пам’ять про людей, місця й події в житті родини і найближчого оточення”. Під час 2-ї світової війни В. Біляїв юнаком потрапляє до Німеччини як “остарбайтер”. Після закінчення війни доля кидала В. Біляїва по світах то службовцем у повітряних силах США в Європі, то співробітником газети “Українські вісті” (Німеччина), часописів “Єдність” та “Вільна думка” (Австралія). Там же, в Австралії, працює на металургійному підприємстві робітником.

У 50-х роках він оселяється в Сполучених Штатах Америки, де працює на будівництві, а згодом починає займатися журналістською роботою, посилаючи дописи до багатьох українських часописів.

У 80-х роках стає працівником радіостанції “Голос Америки”, а згодом директором його української секції.

Зрозуміло, що мандри світами і робота на “Голосі Америки” дозволяли В. Біляїву зустрічатися з багатьма діячами української діаспори, зокрема з письменниками.

У спогадах В. Біляїв не тільки переповідає враження від зустрічей із українськими письменниками західної півкулі, але й глибоко аналізує становлення їхніх талантів, нелегкі шляхи зростання в умовах тоталітарного радянського режиму, який, здавалося б, повинен був їх доценту знищити (і нищив!).

Треба відзначити, що розповіді відомого журналіста про зустрічі стосуються переважно тих майстрів художнього слова, які сформувалися в жорстоких умовах тоталітарного радянського режиму, розгорнувшись по-справжньому у західному вільному світі, в умовах демократії. Ці письменники змогли принести на Захід у своїх серцях величезний потенціал любові до українства, до рідного народу, реалізувавши його вповні, звичайно, у міру своїх обдаровань.

Як це могло статися? Як їм вдалося сформуватись як українським письменникам за антиукраїнських обставин життя?

Ця проблема залишається нерозв’язаною повністю до нашого часу. Сьогодні можна спостерігати дві радикально протилежні точки зору на це питання: від заперечення позитивних здобутків радянських письменників-угодників (Л. Новиченко, Г. Штонь) до

поміркованої точки зору — компромісу (Р. Кухар) про українськість навіть визнаних владою письменників, твори найталановитіших серед яких залишалися за своєю суттю антирадянськими.

В. Біляїв зміг сформулювати причини цього феноменального явища на підставі глибокого аналізу радянської дійсності 20-х і пізніших років, коли, власне, і закладалися умови, що, з одного боку, нищили письменницькі таланти, але з іншого, як не парадоксально, зміцнювали національний пафос найталановитіших із них.

У нарисі про Василя Гайворонського, прозаїка з Донбасу, журналіст переконливо з'ясовує феномен становлення талантів українських письменників.

“По-перше, — пише В. Біляїв, — сама істотність перехідного періоду (20-і роки — В. О.), коли в Кремлі точилася жорстока боротьба за владу, коли все, що було поза сферою консолідації влади, мало для комуністичної верхівки другорядне значення. По-друге, тактичне визнання “ленінських засад інтернаціоналізму” як засобу загарбання Москвою інших націй і одночасне використання тих засад місцевими націонал-комуністичними керівниками задля послаблення імперського тиску, що, наприклад, у випадку України сприяло політиці українізації. По-третє, наявність у керівництві КП(б)У та на відповідальних посадах у видавництвах і редакціях свідомих українців, комуністів і боротьбистів, які в добу революції активно допомагали Москві завойовувати УНР, а упродовж першого десятиліття комуністичного режиму намагалися відвернути московського загалу від куцо-суверенної УРСР”.

Саме в цих умовах і формувалися моральні і художні засади більшості із висвітлених у спогадах письменників: незважаючи на колоніальне становище їхньої Батьківщини, вони змогли плекати у серцях український патріотизм, те, що відрізняло їх від письменників інших народів.

Така позиція автора спогадів значною мірою пояснює розвиток талантів українських письменників в умовах західної діаспори, шлях до Батьківщини. Додамо лише одну думку: на письменницькі таланти та їхні морально-естетичні вподобання мали вплив не лише умови тогочасного життя в радянській Україні, але значною мірою впливала історична тяглість української національної ідеї, що проходить через віки життя українського суспільства, які б катастрофічні обставини для народу не склалися.

На першому Всесвітньому конгресі українців у Києві (1992 р.) зазначалося, що за межами Української держави у 64 країнах нашої планети мешкає понад 12 млн українців — майже третина нації. Гнані злою долею, наші земляки втікали від голоду, репресій, руїни до кращого життя. Українці є практично в усіх країнах світу, але компактно вони проживають (тобто мають громади) у Північній та Південній Америці, у країнах Європи, в Австралії та Новій Зеландії, у країнах Близького і Далекого Сходу і в так званій східній діаспорі — республіках колишнього Радянського Союзу.

Деякі уточнені цифри про загальну чисельність українців за межами України дають автори довідника “Українські поселення”. На 1970 р. розміщення українців у світі мало таку картину: “3,5 млн у Російській Федерації, щонайменше 2 млн в інших республіках СРСР; приблизно 418.000 у країнах Східної Європи (Польщі, Чехословаччині, Румунії, Югославії) і приблизно 2.340.000 у західному світі та Австралії”.

Отже, майже на всіх континентах живуть сьогодні українці, і там, де це було можливо, вони розвивали і розвивають свою культуру, мають середні і вищі навчальні заклади, церкви, часописи, потужні суспільно-політичні, наукові, фінансові та ін. фундації.

Західна українська діаспора (західні країни Європи, Америки та Австралія) зробила надзвичайно багато для збереження і розвитку національної культури.

Високий рівень політичної і культурної активності української спільноти у західному світі обумовлений кількома важливими чинниками, зокрема тим, що у 2-й половині 40-х рр. за межами Батьківщини опинились сотні тисяч свідомих українців, які брали активну участь у боротьбі за незалежність України. Образну й емоційно забарвлену оцінку цьому другому існуванню українців дав відомий письменник Улас Самчук у своєму публіцистичному дослідженні життя українських громад у західному світі “Слідами піонерів Америки” (1980 р.). Про переселенців із Західної України після закінчення 2-ї світової війни письменник писав:

“Все, що було витворено десятиліттями відродження від року 1848-го, культурної, політичної і господарської самобутності, покоління вихованців “Просвіти”, “Сільського Господаря”, народних кооперативів, “Рідної школи”, Пласту, політичних партій, сотні тисяч інтелігенції перестали існувати. Політики, церковні діячі, спеціалісти, поети, письменники, виховники, редактори, маси активних, фахових, освічених людей залишили землю предків. Як також члени легальних і нелегальних військових формацій — Карпатська січ, УПА, вояки Боровця-Бульби, Галицької дивізії... Все, що думало і діяло боротьбою, спротивом, нескоримістю, все це відійшло до західного світу, спочатку Європи, а згодом за океан, на всі континенти з перевагою Америки”.

Українці розвинули і зберегли духовні і матеріальні цінності свого народу в умовах панування Австро-Угорської імперії та польської держави. Але виявилися беззахисними перед радянським тоталітаризмом, азіатською антилюдською силою комуністичної держави, яка під прапорами звільнення Європи від фашизму нищила все вільнолюбиве, українське.

Скажемо відверто, саме вихідці із західних українських земель стали каталізаторами відродження українського життя у десятках країн західної півкулі. Завдяки їхньому досвіду боротьби протягом XIX-XX ст. за український спосіб життя в умовах діаспори було створено ряд нових та поновлено роботу розгромлених в Україні культурно-освітніх, наукових та ін. установ, серед яких найвизначнішими є Наукове товариство ім. Шевченка, яке підготувало і видало продовж десятиліть 100 томів “Записок”; Українська вільна академія наук (УВАН), Український вільний університет та інші вищі навчальні заклади або філіали та кафедри при західноєвропейських, канадських і американських вищих навчальних закладах; створено десятки музеїв і бібліотек.

Слід додати, що величезний вплив на розвиток українства в діаспорі мала і має українська школа, яка у різних формах своєї діяльності продовжує діяти і сьогодні.

До вагомих досягнень у виданні української книжки у 50-80-х рр. у західному світі належать “Енциклопедія українознавства”, видана українською та англійською мовами, “Історія України-Руси” в 10 томах та “Історія української літератури” в 5 томах М. Грушевського, зібрання творів у 20-ти томах І. Франка та у 12 томах Лесі Українки, видання творів Т. Шевченка у 14 томах. Це — громадський, культурний і політичний подвиг українських книговидавців за кордоном.

Значним внеском в історію української церкви стали видання у 1952-1973 рр. “Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielorussiae” (Документи з римських архівів, — у 47 томах, опубліковані Українським католицьким університетом ім. св. Климентія Папи; “Monumenta Ucrainae Historica” (“Пам’ятки історії України”), зібрані митрополитом Андреем Шептицьким; видання у Бавнд-Бруку Українською православною церквою історії Української православної церкви у 13 томах; перевидання 1966 року спогадів О. Лотоцького “Сторінки минулого” в 4 томах. Справжнім подвигом треба назвати і здійснюване Маріяном Коцем видання “Українських народних мелодій” Зіновія Лиська в 6-ти томах у 1967-1971 рр. Доповнюють видавничу українську палітру “Аннали УВАН” у 12 томах (1951-1972 рр.), “Записки ЧСВВ” у 7 томах (1949-1973 рр.), “Наукові записки” УВУ у 10 томах (1957-1969 рр.),

“Наукові записки” УТГІ у 23 томах (1960-1972 рр.), книжкові видання Гарвардського осередку українських студій у 6 томах (1970-1973 роках).

Значні досягнення здобуло в західному світі українське письменство. У 50-х рр. ХХ ст. українські митці художнього слова західного зарубіжжя об’єдналися у письменницьку організацію “Слово”. Сьогодні вважається класикою творчість багатьох українських митців, зокрема В. Барки, У. Самчука, І. Багряного, Є. Маланюка, Е. Андіївської, О. Тарнавського, Ю. Тарнавського та багато інших.

У Сполучених Штатах розвинулася критична і літературознавча діяльність П. Одарченка, Г. Костюка, Ю. Шереха-Шевельова, М. Гарасевич, Ю. Бойка та ін.

Саме у творчому вирі українців Заходу і перебував Володимир Іванович Біляїв, який зміг відновити аж до дрібниць з власних записів і спогадів побачене і почуте у бурхливому громадсько-літературному житті українців майже всіх континентів нашої планети.

До другого українського ісходу з рідних земель належало багато українських письменників із радянської і Західної України, земель, окупованих іншими державами. Це були люди, які не могли примиритись із советською дійсністю, з радянським тоталітарним режимом. Вони використали складні обставини 2-ї світової війни і виїхали до Західної Європи, а багато з них — до США та Канади. Це такі відомі майстри художнього слова, як Анатоль Антипенко (Гак), Докія Гуменна, Анатоль Калиновський (Галан), Олекса Кобець (Варавва), Людмила Коваленко, Аркадій Любченко, Василь Чапленко, Катря Гриневич, Галина Журба, Іван Керницький, Наталена Королева, Юрій Косач, Леонід Мосендз, Софія Парфанович, Улас Самчук, Марія Струтинська, Василь Гайдарівський (Гайворонський). Це літературознавці Г. Костюк, П. Одарченко та багато інших непересічних особистостей, творців рідної культури за межами Батьківщини, носіїв незнищенної української національної ідеї.

Треба сказати, що спогади Біляїва наскрізь пройняті роздумами про призначення художнього слова. Це питання він ставить самому собі і часто чекає на нього відповіді від інших письменників, серед яких і Тодось Осьмачка.

Оцінки поезії видатного майстра мали досить дивні параметри — від, здавалося б, повного заперечення значення поезії до її обожнювання — такий широкий діапазон відповідей-роздумів видатного українського поета. Ось як цю своєрідну дискусію, яка відбулася майже півстоліття тому в далекій Філадельфії, де мешкали Біляїв і Осьмачка, змальовує дослідник:

“...для поета поезія, — згадує В. Біляїв слова Осьмачки, — незагойна болячка, а для більшості людей — п’яте колесо до воза”. Пам’ятаю, Осьмачка, пильно дивлячись на мене, говорив, немовби то випробував мене: “З віку-правіку вся діяльність людини має логічне пояснення — орати, сіяти, жати, будувати, воювати, лічити, лікувати. А яке пояснення поезії? Тільки уявіть собі щось безглуздіше за складання віршів! От, наприклад, ви працюєте на будівництві — людина потребує житла. А який в тому сенс, що ви, чи я, чи хтось сидить і складає вірші про те, що можна описати звичайною мовою без рим і розмірів, метафор і епітетів? І кому те все потрібне? Проза ще так-сяк — її читають як не для розваги, то бодай щоб про щось довідатись... Ні — в поезії немає глузду... Бо що таке вірш? Про що він — це ще можна пояснити, але для чого він?...”

Далі В. Біляїв наводить іншу думку Т. Осьмачки, здавалося б, абсолютно відмінну від попереднього твердження: “Світ був би страшно бідний без літератури... Минуле, сучасне, прийдешнє — все це уподібнилося б пустелі безводній. Все б було в ній — житло, споруди шляхи... І сила-силенна спраглого люду. Література — життєдайна криниця на цій планеті, а поезія — її найб’ючкіше джерело. І людина вічно шукатиме в поезії того, чого вона не має і ніколи не матиме на землі. І в цьому запевненні вічності поезії, як вінця людської творчості”.

Здається, навряд чи кому вдалося переконливіше визначити сенс поезії. Ці слова, дякуючи В. Біляїву, доповнюють портрет видатного українського поета і прозаїка, розкривають зміст його небуденних думок.

Автор спогадів розв'язує питання про призначення художнього слова практично у кожній своїй розповіді про українських письменників.

Спогади В. Біляїва про українських письменників діаспори додають масу важливих фактів до історії українського літературного життя, висвітлюють інколи з незнаного літературній громадськості боку цікаві обставини життя майстрів художнього слова у закордонні. Ці спогади органічно в'яжуть кілька поколіть українського письменства — представників різних культурно-історичних епох життя українського народу в ХХ ст. в одну-єдину творчу когорту, яка зробила значущий внесок у розвиток української літератури ХХ-го ст.

Без сумніву, розповіді учасника далеких подій стануть у пригоді не тільки фахівцям-дослідникам непростого шляху розвитку української літератури у ХХ-му столітті, але й пересічним читачам, які небайдуже ставляться до величезних зусиль українців за межами Батьківщини у збереженні і плеканні рідного слова.

Необхідно додати, що серед колоритних героїв спогадів не менш значущим виявляється їхній автор, — людина, що причетна до багатьох суспільно-політичних подій, які переживали українці в західному зарубіжжі, як людина непересічна, сповнена палкої любові до долі українства взагалі і рідного письменства зокрема.

Перефразовуючи назву спогадів Г. Костюка, В. Біляїв в одному з нарисів-спогадів висловився так: "Відомо, що мемуари вводять нас у минулий світ. Проте, долаючи час, вони також зводять міст між минулим, сучасним і прийдешнім, а тим самим стають і нашими зустрічами і прощаннями".

З цією думкою не можна не погодитись: книжка спогадів Володимира Івановича кидає ясний промінь на життя українського письменства у далекому зарубіжжі, на його, на щастя, здійснені сподівання на відродження рідного слова і власної Вітчизни, яка, нарешті знайшлася.

*Вадим Оліфіренко,
член Спілки письменників України*

Від видавця

Націотворення — процес складний, етапний, суперечливий. В історії народів світу часто можна спостерігати одну закономірність — у той час коли на рідних землях того чи іншого народу виникають несприятливі умови для розвитку — тоді його сини і дочки, які волею долі опинилися далеко від рідної землі, перебирають на себе частку відповідальної місії носіїв, хранителів і будівничих національної культури. Саме так ми повинні розцінювати унікальне явище української діаспори, яка не тільки зберегла для нащадків наші неоціненні духовні скарби, але й творила нове Слово, нові Ідеї, нове Майбуття. Протягом десятиліть українська діаспора була нашим достойним послом у світі культур, народів, націй, держав.

Книжка, яка перед вами, — красномовне і неспростовне свідчення великого внеску українських письменників діаспори у розвиток української літератури, культури, мови, плекання українського патріотизму, сили духу і дії. Це — друга книга відомого літератора, поета, журналіста, громадсько-політичного діяча Володимира Біляїва, яка виходить в “Українському культурологічному центрі” його рідного міста Донецька. І п’ята загалом — до цього були поетичні збірки “Поліття” (Філадельфія, 1970), “По той бік щастя” (Філадельфія, 1979), “Осіньна обнова” (Донецьк, 2001), книжка “Олена Шишацька — оперна артистка (колоратурне сопрано)” (Філадельфія 1983).

Те, що нова робота В. Біляїва знову виходить в Україні, а не за кордоном, — показова для сьогодення. Світове українство створило багато осередків культури друкованого слова, видавництв — НТШ, УВАН, видавництво “Смолоскип”, “Шкільна рада” (США), “Молоде Життя”, “Дніпрова хвиля” (Мюнхен), видавництва Українського Народного Союзу (США), “Київ” (Філадельфія), “Слово” (Нью-Йорк), оо. Василіян (Італія), Перша Українська Друкарня (Париж), Українська Видавнича Спілка (Лондон), Українська Національна Асоціація (США, Канада), видавництва М. Денисюка (Аргентина, США), І. Тиктора, О. Муха (Торонто) та багато інш. Вони у вільному світі творили українську книгу для себе і нащадків десятиліттями. Але часи змінилися. З відновленням Української держави ряд потужних видавництв повернулися і постали знову в Україні стараннями, розумом і коштом діаспори — “Смолоскип” (О. Зінкевич), Фондація Ольжича (М. Плав’юк) та ін., а ті, що залишилися в діаспорі, тепер тісно співпрацюють з Україною. Ряд відомих письменників, науковців, аналітиків діаспори тепер друкують свої твори в Україні. Українські бізнесмени — починаючи від знаного Петра Яцика (а далі назовімо і Г. Малиновського з Детройта, ряд членів Вашингтонської Групи, українських ділових людей Чикаго, Торонто) — фундують видавничі проекти в Україні. Українська книга з-за океану повертається на рідні землі — по всій Україні постали “Канадсько-Українські бібліотечні центри”, зафундовані товариством “Канадські друзі України” (С. Горлач, І. Кузик, М. Колодка). Нація консолідується, її культура, яка тривалий час була штучно розірвана на ряд окремих потічків по світах, знову з’єднується в один могутній нестримний потік.

Саме у цьому контексті загальноукраїнського вектора до об’єднання в єдине ціле, єдину націю, єдину культуру і слід сприймати роботу Володимира Біляїва. Автор, знаний і авторитетний як у західному світі, так і в Україні, повертає нам знання про відомих українських поетів і письменників західної діаспори.

У 1919 році Володимир Вернадський, український вчений світової слави, перечитавши Г. Сковороду, писав у своєму щоденнику: “Велика нація починає себе усвідомлювати”.

Нині нова українська нація творить себе — і це відбувається в масштабах нашого глобального світу скрізь — в Україні, Європі, Америці, Австралії. Скрізь, де є українська еліта. Де є українські пасіонарії насажені, ідеєю творення.

Один з них — В. Біляїв, який запрошує нас увійти до храму українського Слова...

*Д-р Володимир Білецький,
директор “Українського культурологічного центру”*

Республіки трибун (Іван Багрянний)

I

У таборах переміщених осіб у Західній Німеччині я, як і більшість членів та прихильників УРДП, жив далеко від її центру, міста Ной-Ульма, де мешкав її провідник Іван Павлович Багрянний з дружиною Галиною Єлизарівною (з дому Трегуб) та дітьми Роксоланою і Нестором. Їхня адреса була: вул. Канта 3, кв. 791. І сам Іван Павлович, і все його найближче оточення називали пані Багрянну – Галина Зорівна.

У Ной-Ульмі видавалися “Українські вісті”, неофіційний орган партії та споріднених з нею громадсько-політичних організацій. Програма, мета і люди УРДП від самого її заснування найбільш відповідали моїм прагненням та уявленню майбуття України. Тоді таких, як я, було значно більше, ніж її основоположників, з якими мені пощастило познайомитись після першого (установчого) з’їзду : Миколою Степаненком, Іваном Дубинцем, В’ячеславом Стенгачем (Миколою Косим), Петром Шинкарем, Павлом Шадурським, Костем Гіммельрейхом, Павлом Клименком та іншими.

У таборах переміщених осіб Фюрнсберг та “Конгрес” (поблизу Нюрнберга) я вже передплачував і розповсюджував партійну літературу: “Нашу боротьбу”, “Українські вісті”, а в таборі ім. С. Петлюри в містечку Пюртені, що на півдні Баварії, належав до ініціативної групи, яка влаштовувала зустрічі і виступи чільних діячів УРДП.

Звідти, завдяки сприянню друзів-однодумців, мене, службовця ІРО (міжнародної організації біженців) з достатнім знанням англійської мови і понад однорічним досвідом праці в цій організації, відрядили на початку 1949 р. на працю до робітничого українського табору в м. Гіссені, що неподалік Франкфурта-на-Майні, на посаду керівника відділення постачання. В цьому таборі мешкали робітники-українці найбільшого в Західній Європі американського інтендантського складу: вантажники, пакувальники, водії автомашин, оператори вантажного приладдя, виконавці різних ремонтних робіт тощо.

Директором табору був Петро Михайлович Шинкар – вчений-хімік, до війни доцент Воронізького лісогосподарського інституту, згодом – керівник наукової експедиції в Донбасі, яка досліджувала вплив індустріальних відходів на сільськогосподарські культури. За німецької окупації П. Шинкар був активним учасником націоналістичного підпілля, працюючи водночас керівником відділення освіти в управлінні м. Слов’янська. Арештований і тортурований гестапівцями, він чудом врятувався від смерті завдяки заходам одного старого емігранта з часів УНР, який служив як офіцер для особливих доручень у штаб-квартирі німецької польової комендатури.

Після закінчення війни П. Шинкар був одним з основоположників УРДП. У таборі Гіссен діяв сильний осередок партії. Мабуть тому цей табір мав репутацію “твердині УРДП”, хоч, правду кажучи, більшість службовців в управлінні табору, як і більшість його мешканців, організаційно не належали до УРДП. У Гіссені влітку 1949 р. мене формально прийняли до УРДП. Проте і на другому з’їзді я не зміг бути, бо заступав на той час П. Шинкаря, який поїхав на той з’їзд.

Від 1949 до 1954 р. я жив і працював у Австралії, звідки з покійною вже першою дружиною Галиною і донькою Аллою емігрував до США. Нашими спонсорами були П. Шинкар і його дружина Параскевія Захарівна. Незважаючи на пізніші політичні розходження з П. Шинкарем на ґрунті принципового формального розколу УРДП в 1970 р., я завжди обом їм, ще за їхнього життя, висловлював свою вдячність за добру волю і теплу гостинність.

Відразу ж після приїзду до Філадельфії я включився в працю очоленого П. Шинкарем осередку ОУРДП. Під такою назвою — Об’єднання українців революційно-демократичних

переконань — УРДП з певних легальних міркувань діяла в США. 1958 р. управа ОУРДП доручила мені виконувати обов'язки відповідального секретаря “Наших позицій”, органу партії, який через масовий виїзд її членів із Західної Німеччини тимчасово не виходив друком. Моїм першочерговим обов'язком було нав'язати контакти з авторами і підготувати випуск журналу. В цій справі я звернувся з листом і до І. Багрянного.

Отож, особисте знайомство з ним я датую його відповіддю на мого листа, надісланою з Ной-Ульма 28 вересня 1958 р., себто через десять років після заснування УРДП. Цей лист я зберігаю в своєму архіві як своєрідне свідчення, яким доступним, вирозумілим і щирим був І. Багрянний як людина і політичний лідер:

Високошановний Друже Біляїв.

Радий з Вами познайомитися листовно й певний, що невдовзі ми познайомимось й особисто, безпосередньо, бо ж, може, я здійснию свою поїздку в краї заморські.

Щиро бажаю Вам успіху в тій праці, що її Ви взяли на свої плечі, а то саме в ролі секретаря “НП”. Всіма моїми силами буду Вам допомогати чим зможу.

Що публіцисти і журналісти, до яких Ви звернулися, не всі відгукнулися негайною практичною працею, — це нормально. І не будемо тим журитися. А нормально це тим, що це ж наша національна риса – “не повірити, доки не помацати”. В данім випадку йдеться про переконаність, чи той журнал буде життєздатний, культурний, солідний. Словом, як то буває, хтось мусить маловірам і обережним людям справу добре поставити, довести живучість і стабільність, щоб було що “помацати”. Що ж, значить, це належить до нашого обов'язку. Будемо старатися.

Ви хотіли б мати мою статтю до чергового числа. Постараюсь. Це мала б бути охоплена й та тема, яку би Ви хотіли, й та, яку хотів би я. Спробую убрати це в рамці “революція чи окупація”. Що остаточно вийде, будемо бачити.

Даю Вам право її забракувати, якщо вона не відповідатиме вимогам. Щодо терміну – коли я її пришлю. Старатимусь якнайскорше, але прошу мати на увазі, що я зараз дуже перевантажений різними справами, а втім, і справою оформлення на приїзд до Канади і США. Але – старатимусь.

Тимчасом вітаю Вас сердечно та ще раз висловлюю Вам мої найкращі побажання.

Тисну руку.

З щирою пошаною – Ваш І. Багрянний

Незабаром його плани здійснилися. 2 грудня 1958 р. І. Багрянний прибув до Нью-Йорка. Звідти він вирушив у поїздку до кількох міст США і Канади, де існували організовані українські громади. Згідно з планом, його візит у Філадельфії передбачався на 17 січня 1959 р.

II

На нараді українських організацій Філадельфії, які гуртувалися під гаслом відновлення УНР і фінансово та практично сприяли діяльності ДЦ УНР в екзилі, було вирішено спільно вітати І. Багрянного не лише як видатного письменника, а як голову Української Національної Ради – передпарламенту майбутньої незалежної України.

Мені було доручено подбати про те, щоб у місцевій пресі появилися повідомлення про візит “видатного українського письменника, автора бестселера “Тигролови”, виданого в США англійською мовою під назвою “The Hunters and the Hunted”, в'язня сталінських тюрем і концтаборів”. Тоді я переконався на все життя, що в американській пресі мало значать прес-релізи, а куди ефективнішими є особисті знайомства і контакти з редакторами газет. А їх ми тоді не мали.

На щастя, тоді у Філадельфії працював молодий адвокат українського походження Джон Патрик (властиво ж – Петрик) . Він добре знав тодішнього мера Філадельфії Річардсона Дільворта, який перед тим був окружним прокурором, в канцелярії якого працював наш новий приятель і поклонник письменницького таланту І. Багряного. Роман захопив Джона, і він швидко влаштував аудієнцію І. Багряного в мера міста.

Читаючи коротенький прес-реліз, відновлюю в пам'яті розклад того незабутнього візиту. Раннього пополудня 17 січня 1959 р. І Багряний прибув поїздом із Нью-Йорка до головного вокзалу Філадельфії. Там його привітали представники української громадськості. А ОДУМівці вручили йому букет живих квітів. Цікаві американці дивувалися цій зустрічі, бо в США не прийнято вручати квіти чоловікам. Не менше їх інтригувало наше традиційне трикратне чоломкання. Дехто запитував – хто цей добродій, що його так урочисто вітає велика група людей? Їм пояснювали, що це видатний український письменник – автор пригодницького роману, виданого недавно англійською мовою та що цей роман можна придбати у книжкових крамницях.

І. Багряний зупинився в готелі “Шератон”. А наступного дня почалися його візити до місцевих українських установ. Його радо вітали в ЗУАДК, СУА, Пласті, ОДУМі, фінансових установах тощо. З належною шанобою приймали його і в редакції щоденника “Америка”. Слід зазначити, що редколегія щоденника на чолі з редактором-гетьманцем Євгеном Зиблікевичем не поділяла політичних поглядів І. Багряного, але помістила в газеті його памфлет “Чому я не хочу повертатися на “родіну”?” Того дня, супроводжуючи І. Багряного, я був присутній на тих зустрічах. Незабутнє враження на мене зробили притаманні йому риси доступності, такту, дотепності і вміння дискутувати з людьми протилежних поглядів і переконань, але метою яких, як він висловився в автомашині, “є також добро України з їхньої точки зору, будь вона навіть і помилковою”.

Того самого вечора в Українському клубі на Джермантаун авеню І. Багряний виступив перед українською громадою. Його виступ, судячи з оплесків численної аудиторії, сприймався ентузіастично. Талант яскравого публіциста, відомого письменника і сміливого політика, який переконливо формулював свої мислі про неминучий тріумф демократії в майбутній незалежній Україні, спрацював і на трибуні. І. Багряний промовляв без жодного папірця. Після виступу він відповідав на безліч запитань як прихильників, так і опонентів, не вдаючись до сарказму на адресу останніх.

Згадуючи не раз цей довгий вечір, я почуваю себе невимовно щасливим, що мав нагоду слухати думки людини, яка мала дар Божий наповнювати уми і душі моїх ровесників, та й старших за нас віком, не злобою й ненавистю, мстивістю і жорстокістю, а вірою в правоту нашої справи. І. Багряний, як і раховані в нашій історії особистості перед ним, на все життя дав мені силу не захитатися в цій вірі навіть у найпохмуріші в Україні і найбільш несприятливі для нашої справи на вільному Заході часи.

III

19 січня – був коронним днем візиту І. Багряного. Під час сніданку в кав'ярні на мезоніні готелю він розповів нам про цікавий епізод, що трапився з ним 1958 р. на Світовій виставці в Брюсселі. Він був там разом з іншими українськими журналістами як акредитований кореспондент “Українських вістей”.

— Після виступу хору ім. Верьовки, — розповідав він, — один з бельгійських журналістів поцікавився – хто ми?

— Ми українці, переміщені особи, які вирішили не повертатися до СРСР, — відповів я... І тоді цей бельгієць просто приголомшив мене, кажучи, що він нам заздрить... Нам, позбавленим вітчизни радянською імперією? Нам, кого деякі західні політики вважають перешкодою на шляху до добрих відносин з Москвою? “Так-так, я заздрю вам, — повторив бельгієць, — бо перед вашою нацією велике майбутнє! А яке майбутнє чекає мою країну? Світовою

державою вона вже ніколи не буде, втративши свої заморські володіння... Суспільний контракт між бельгійцями давно встановлений і вивірений, якщо не брати до уваги мовні суперечки між валонами і фламандцями... А от ви, українці, матимете одного дня велику державу на сході Європи!...” – закінчив свою розповідь гість.

Після сніданку ми пішли до ратуші міста. Гостя супроводжували Дж. Патрик, перекладачка В. Русанівська, П. Шинкар, І. Ваць, Л. Чудовський, Ю. Русанівський (батько Віри), М. Стратієнко і я. Точно в призначену годину в парадному залі І Багряного і його супровід зустрів мер Річардсон Дільворт, відставний полковник корпусу морської піхоти, ветеран II світової війни. І. Багрянний вручив йому книжку “Тигролови” в перекладі на англійську мову, а мер І. Багряному – почесну грамоту і ключ міста — честь, що її удостоюються тільки видатні відвідувачі Філадельфії.

Із ратуші в автомашині з ескортом поліцейських на мотоциклах наша група вирушила до святині американської нації – Дому незалежності, де нашого гостя вже чекав офіцер федеральної служби, яка опікується історичними пам’ятками, монументами і державними парками. Він і був екскурсоводом і в самому домі, де у фое стояв Дзвін свободи, який 4 липня 1776 р. розніс звістку про Декларацію незалежності американських колоній від британської корони. У книзі відвідувачів І. Багрянний залишив свій запис і, стоячи біля Дзвону, сказав присутнім американцям і українцям, що цей дзвін і його вістка про свободу і незалежність все ще лунає і лунатиме для багатьох поневолених народів світу, зокрема ж для України.

Увечорі українська громадськість влаштувала багатолюдний бенкет на честь гостя. “Многоліття” тодішньому президентові УНР в екзилі Степанові Витвицькому (галичанинові) співали так, як співають на Наддніпрянщині, а І. Багряному (синові Слобожанщини) – на галицький мотив. Дякуючи за “Многоліття”, І. Багрянний завважив, що в цих різних наспівах символічно прозвучала ніколи вже непорушна соборність Великої України і Галичини. На бенкеті, тамадою якого я мав честь бути, виступали представники багатьох організацій, а серед них і такі заслужені діячі старої еміграції: директор ЗУАДК Володимир Галан, голова СУА Олена Лотоцька, колишній старший лейтенант флоту УНР Святослав Шрамченко (в уніформі сорокарічної давности).

Це те, що я пам’ятаю про цю триденну зустріч з І. Багрянним. Під час його довшого перебування в США я мав також нагоду стрічатися з ним у гостинному домі Олексія й Галини Воскобійників – тоді ще у Філадельфії, на конференції активу УРДП з Канади і США в Рочестері, на з’їзді письменників об’єднання “Слово” в Нью-Йорку.

Для мене найдорожчою пам’яткою цього незабутнього візиту залишається напис на моєму примірнику роману “Буйний вітер”, виданого два роки перед візитом його автора до США. Перед від’їздом з Філадельфії І. Багрянний написав на титульній сторінці:

“Ентузіастові слова, колезі пера, вельмишановному панові Володимирові Біляїву мої найкращі побажання і щира подяка за допомогу в Філадельфії.

20.1.1959 І. Багрянний”.

IV

Можна без жодного сумніву вважати, що найвищою точкою тривалого візиту була консультація-свідчення І. Багряного перед комітетом Палати Представників з питань неамериканської діяльності. Це мало місце в Конгресі США у Вашингтоні в середу, 3 червня 1959 р.

На початку свідчення І. Багрянний заявив:

— Я думаю, що так звані культобмін та виставки мають небезпечні риси, що їх західні країни, включно з США, не усвідомлюють.

Однією з найважливіших цілей цих обмінів є деморалізація західних країн, включаючи США. Було б цікавим для багатьох американців знати, що ці обміни і виставки зображують тут в Америці і багатьох інших країнах речі, які не існують в Радянському Союзі.

Радянські власті намагаються переконати світ, що вони мають такі досягнення в мистецтві, балеті, музиці та інших галузях культури, бо в СРСР існує культурна свобода.

В дійсності таких немає, бо там немає зовсім культурної свободи.

Тому, показуючи ці культурні досягнення, так звані досягнення, вони намагаються приховати те, чого вони не мають. Вони не мають свободи літератури. Вони не мають свободи мистецької творчості, свободи зібрань, свободи релігії і свободи мислі.

Вони також приховують відсутність свободи літератури. Там немає вільних письменників, які можуть писати, що захочуть. Справді, вони приховують своїми виставками тут так званий "соціалістичний реалізм" і диктатуру Комуністичної партії.

Щобільше, ці культобміни приховують справжнє придушення національних культур багатьох народів Радянського Союзу. Чому в цей час, коли вони показують досягнення радянської держави на літературному й мистецькому полі, в цю ж саму хвилину вони здушують культури українців, грузинів, вірмен, білорусів, народів Балтики, які не мають свободи розвивати їхні власні культури.

Вони приховують програму русифікації, яка навіть більш загрозна для вільного світу, оскільки Москва dokonує колосальний духовний геноцид багатьох контрольованих нею народів.

Коментуючи заплановану на липень 1959 р. американську національну виставку в Москві, І. Багрянний продовжував:

— Радянський уряд напевно гранично використає той факт, що уряд Сполучених Штатів висилає виставки прокомуністичних мистців. Радянський уряд казатиме: "Бачите, навіть найбільша капіталістична країна, Америка, не має мистців, крім комуністичних".

На мою думку, це не тільки дуже шкідливе для американського престижу, але також злочинне, бо після повстання в Угорщині, заворушень в Польщі та після Тибету ми бачимо, що Сполучені Штати намагаються підтримати престиж, фальшивий престиж, комуністичної системи в СРСР.

Коли ми надсилаємо виставки соціальної сатири і політичної карикатури, це дуже шкодить американському престижеві в Радянському Союзі.

Комуністичні офіційні особи й елітарні письменники казатимуть: "Гаразд, ви, можливо, не вірите нам, коли ми вам кажемо, що все краще в СРСР, ніж в Америці, але зараз ви маєте американських мистців, які висміюють американський спосіб життя".

Мати свободу критикувати американське мистецтво і науку тут є цілковито нормальним. Але для уряду Сполучених Штатів критикувати американське життя за посередництвом американських мистців у Радянському Союзі є злочином. Росіяни тлумачитимуть це цілковито відмінно, ніж ми.

Три з половиною години І. Багрянний під присягою відповідав на запитання членів комітету Палати Представників і директора апарату службовців цього комітету. Вся його консультація-свідчення запротоколована й опублікована окремою 21-сторінковою брошурою. Це неоціненний документ для дослідників політичної думки української діаспори і праці ДЦ УНР, бо І. Багрянний свідчив не тільки як письменник, а як голова Української Національної Ради, що виразно зазначено в протоколі.

Дивно, що за останні 10 років ніде в українських вітчизняних виданнях я не натрапив на текст цього свідчення. Можливо, що колишні комуністичні апаратчики, перевтілившись

упродовж однієї доби в поборників ідеї української незалежності, просто не бажають, щоб сучасні читачі були свідомі цього погляду І. Багряного на культобмін, лихоманка якого свого часу не минула і багатьох діячів української діаспори, спричинюючи цим самим непотрібні непорозуміння і чвари.

V

Що стан здоров'я І. Багряного загрозливий, ми, УРДПівці, знали.

Йому все щастіше доводилось перебувати під доглядом лікарів у лікарнях і санаторіях. Лікування вимагало неабияких коштів. Ні він, ні його родина їх не мали. Щоб забезпечити його найкраще лікування, у всіх осередках УРДП був створений спеціальний фонд для цієї мети. Регулярно гроші пересилалися до Галини Зорівни Багряної для покриття коштів лікування її чоловіка.

Стан здоров'я І. Багряного не сповільнив його активності чи творчих планів. Зокрема в політичній сфері він залишався на своєму посту і як лідер УРДП, і як новообраний віцепрезидент УНР в екзилі. Тому і зрозуміло, якою приголомшуючою була вістка про його смерть у санаторії Ст. Блазьєн неподалік Мюнхена 25 серпня 1963 р.

В усіх українських православних церквах США, як і в інших країнах, де оселилися українці, наступного дня відправлялися панахиди за упокій його душі. Храм Св. Покрови у Філадельфії був переповнений: молилися в ньому, крім православних, греко-католики і баптисти. Панахиду служив о. Стахій Щадинський. Перед аналоєм стояли з прапорами, в уніформах ОДУМівці, пластуни, ветерани визвольної боротьби 1917-21 років, ветерани 1-ї дивізії УНА. Пригадую, що серед присутніх були генерал-хорунжий Петро Дяченко, полковник Теодор Мамчур (ад'ютант полк. Андрія Мельника під час ліквідації більшовицького повстання на заводі "Арсенал" у Києві), офіцер при штабі Головного отамана Симона Петлюри сотник Андрій Дідківський, офіцери УГА Микола Алексевич, Лев Шанковський, сотник УНА Михайло Ліщинський, поручник Вільного Козацтва Матвій Суржко та інші колишні вояки. Всі вони віддавали останній салют не лише покійному видатному письменникові і політикові, а віце-президентові УНР в екзилі.

Влітку 1970 р., у сьому річницю смерті І. Багряного на його могилі в Ной-Ульмі зібралось багато його друзів і однодумців. До нагробку, спроектованого відомим українським скульптором з Канади, Левом Молодожанином (автором проекту пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні), було покладено безліч вінків від різних організацій з країн Європи, Північної і Південної Америки, з Австралії. Присутній президент УНР в екзилі Микола Лівицький поклав до могили вінок від себе. Промов біля могили не було. Тільки о. протопресвітер Демид Бурко сказав після панахиди коротке слово. Я певний, що тільки у мене зберігся магнітофонний запис того слова, яке уперше друкується в цьому спогаді.

Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа!

"Вона все своє життя горіла і згоріла на вівтарі служіння народу своєму", – так сказав незабутньої пам'яті митрополит Василь Липківський на похороні над могилою української письменниці Дніпрові Чайки – Людмили Олексіївни Василевської — в березні 1927 р.

Ті слова можна сказати, згадуючи пам'ять покійного Івана Павловича Багряного. Душа його горіла і згоріла на вівтарі служіння народу своєму... Покійний, як тільки опинився на чужині, як і всі ми, кого доля погнала з Вавилонського полону сюди, відразу ж, вірний своїй національній свідомості і своєму обов'язку служіння українській нації, став під наш прапор, овіяний вітрами страшної боротьби за волю України, освячений кров'ю і сльозами народу українського – прапор Української Народної Республіки, який є для нас святий, як святими є ініціали Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), як святими є ініціали УНР!

Це розумів покійний Іван Павлович Багряний. І в міру своїх сил, яких не добив, не доконав, не доїв той антихристиянський режим, від якого він пішов на чужину, він працював для української ідеї.

В боротьбі за волю і державність України, з глибокою вірою в майбутнє свого народу, з любов'ю до нього, з вірою в українську людину – і це проходить червоною ниткою через усі його писання – він зрідні тій українській письменниці, Дніпровій Чайці, І як сказав про неї митрополит Липківський: “душа її згоріла на вівтарі служіння рідному народові”, так і душа Івана Павловича Багряного згоріла на тому ж вівтарі.

Пам'ять його буде вічною в українському народі, а в першу чергу в колах тих, хто шанує і шануватиме його письменницьку діяльність і всю ту діяльність, в якій він передчасно склав своє життя на чужині.

У світлій славі, Іване Павловичу, нехай Господь оселить душу твою, де всі святі і праведні “спочивають”.

Молячись на могилі І. Багряного, я відчував емоції, які зворушують нас, українців, на Чернечій горі біля могили нашого великого Кобзаря, італійців – біля могили Джузеппе Мацціні на високім пагорбі генуїського Спагліоне, угорців – біля будинку в Будапешті, де жив Шандор Пететфі... Тоді я зрозумів, що, як і вони та всі незгадані “путівні зорі” людства, І. Багряний належить майбутньому. Бо його творча діяльність з породи тих духовних явищ, які назавжди залишають слід не тільки на безпосереднє оточення, а стає координатом наступному поколінню в прокладанні прямих магістралей до його мети.

Під цим враженням через кілька днів, гостюючи в Лондоні у свого друга і колеги пера, поета Андрія Легота, я написав вірша “Івану Багряному”, що закінчується такими рядками:

*Великий сину далекого Куземина!
До Вас ще прийдуть на поклін доземний
Сини і дочки вільної країни –
Заквітчаної в славі України.
І скаже кожен з них – смілив і юн:
Тут спочива Республіки трибун!*

*Чеві Чейз, Меріланд, 1999 – Зінгер Айленд, Флорида, 2001
дійсний член НТШ*

Примітки

Багряний, Іван Павлович – псевдонім, справжнє прізвище Лозов'ягин, Іван Павлович, нар. 1907 р. на Сумщині, п. 1963 р. у Західній Німеччині, пох. в м. Ной-Ульм. Український поет, письменник, публіцист та політичний діяч, член ОУП “Слово”. Перші твори з'явилися 1926 р. на Україні (збірка віршів “До меж заказаних”), 1932 р. був репресований радянським режимом.

Степаненко, Микола Омелянович, о. Докл. про нього в статті “Політик, учений, священник”

Дубинець, Іван. Нар. 1903 р. на Київщині, п. 1954 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український політичний діяч (член-основположник УРДП), журналіст, автор книжки про антирадянське повстання 1921 р. на Київщині “Горить Медвин”.

Митрополит Липківський, Василій (в мирі – Липківський, Василь Костянтинівич), нар. 1864 р. на Київщині, п. 1937 р. в Києві (розстріляний згідно з вироком трійки НКВС, м. пох. невідоме. Український церковний діяч, перший митрополит Київський і всієї України відродженої 1921 р. УАПЦ, видатний проповідник. Стенгач, Вячеслав (псевдонім — Микола Косий). Нар. на Вінничині, (дата нар. невідома), п. у США на початку 50-х рр., пох. на укр.

прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Під час II світової війни учасник українського націоналістичного підпілля, в'язень нацистських концтаборів.

Шинкар, Петро Михайлович. Нар.1897 р. на Полтавщині, п. 1983 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український учений-хімік, політичний діяч, член-основоположник УРДП.

Шадурський, Павло. о. Нар. на Волині. Чільний діяч УРДП. Згодом священник УГПЦ в Канаді.

Гімбельрейх, Кость Павлович. Нар.1912 р. на Чернігівщині, п. 1991 р. в Австралії, пох. в Мельборні. Український учений-гідробіолог, з 1942 р. учасник підпілля ОУН, полковник УПА, член-основоположник УРДП, член УНРади, поет і прозаїк, член ОУП "Слово".

Клименко, Павло Дмитрович. Нар.1916 р. на Хмельниччині, живе поблизу м. Нью-Кастель, штат Новий Південний Уельс. Учитель історії, учасник УПА, в'язень нацистських концтаборів, чільний діяч УРДП у першій стадії її діяльності в Європі, голова ОБРУСу в Австралії.

Зиблікевич, Євген. Нар. 1895 р. в Галичині, п. 1987 р. у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Чільний діяч гетьманського руху, ред. щоденника "Америка".

Витвицький, Степан. Нар. 1889 р. на Станіславівщині, п. 1965 р. у Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Юрист і дипломат, президент УНР в екзилі (1954 – 1965).

Галан, Володимир. Нар. 1895 р. в Галичині, п. 1987 р. у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Відомий укр. гром. діяч, довголітній директор ЗУАДК, під час I світової війни – ст. лейтенант австрійської армії, від 1918 р. – офіцер УГА, автор книжки спогадів "Батарей смерті".

Лотоцька, Олена. Нар. 1894 р. в Галичині, п.1975 р. в Олбані, штат Нью-Йорк, пох. там же. Відома громадська діячка, доголітня голова СУА.

Шрамченко, Святослав. Нар. 1893 р. в Азербайджані, п. 1958 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український морський воєначальник, громадський діяч, публіцист.

Воскобійник, Олекса Григорович. Нар. 1922 р. на Полтавщині, живе на Флориді. Український підприємець і меценат. Брат Михайла Воскобійника – члена-основоположника УРДП, голови УНРади останнього скликання (1988-1992).

Воскобійник, Галина (дівооче прізвище – Дробот), дружина О. Г. Воскобійника. Підприємець в ділянці продажу і менеджменту нерухомості, колектор картин українських художників, власниця "Дізајнерс Студіо".

Дяченко, Петро. Дата і місце нар. невідомі, п. (рік невідомий) у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український військовий діяч, у I світовій війні — офіцер рос. армії, за доби визвольної боротьби УНР — командир полку Чорних запорожців ("чорношличників"), у 20-х роках – конгтактовий офіцер польської армії (майор), у II світовій війні – командир Українського легіону, протитанкової бригади "Вільна Україна", 2-ої дивізії Укр. Нац. Армії. Уряд УНР на вигнанні підвищив його до рангу генерал-хорунжого.

Мамчур, Теодор. Нар. (дата невідома) в Галичині, п. (дата невідома) у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. У I св. війні – офіцер УССів, військовополонений в Росії, за доби УНР – офіцер осадного корпусу січ. стр. у Києві, ад'ютант полк. А. Мельника. Після визвольної боротьби здобув у Галичині диплом ветеринарного лікаря, з 1943 р. – офіцер дивізії "Галичина", брав участь у боях під Бродами, потрапив у радянський полон, з якого був звільнений на початку 50-х років. Працював ветеринаром у Польщі, звідки прибув до США, де жила його дочка. Уряд УНР на вигнанні підвищив його до рангу полковника.

Мельник, Андрій. Нар. 1890 р. в Галичині, п. 1964 р. в Люксембургу, пох. там же. Український політичний діяч, лідер ОУН. Як військовий, був командиром сотні УСС-ів, начальником штабу осадного корпусу січ. Стр., начальником штабу Армії УНР, під час II світової війни – в'язень нацистського концтабору Саксенгаузен.

Петлюра, Симон Васильович. Нар. 1879 р. у Полтаві, 1926 р. загинув від кулі більшовицького агента Шварцбарда у Парижі, пох. на цв. Монтпарнас там же. Український журналіст, політичний діяч, Голова Директорії і Головний Отаман Армії і Флоту УНР, провідник визвольної боротьби українського народу за незалежну державу.

Дідківський, Андрій. Нар. (дата невідома) на Поліссі, п. (дата невідома) у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український педагог і мемуарист. У 1-й св. війні – штабс-капітан рос. армії, в добу УНР – офіцер особливих доручень в ставці Головного Отамана С. Петлюри, з 1921 р. учитель на Поліссі, після II св. війни – на еміграції в Німеччині, а згодом у США.

Алексевич, Микола. Нар. (дата невідома) в Галичині, п. (дата невідома) у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Український громадський і ветеранський діяч. 1918 р. – чотар (лейтенант) УГА, з 1921 р. інспектор ремісничих училищ у Галичині. На еміграції з 1944 р. Голова філадельфійського відділу ОБВУА. Уряд УНР на вигнанні підвищив його до рангу майора.

Шанковський, Лев (псевдонім – Олег Мартович). Нар. 1903 р. на Львівщині, п. 1995 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український економіст, журналіст, військовий історик-дослідник, активний учасник повстанської боротьби проти радянських і нацистських окупантів під час II світової війни, член-основположник УГВР.

Ліщинський, Михайло. Нар. (дата невідома) в Галичині, п. (дата невідома) у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Український військовий та ветеранський діяч, юридично довірена особа ген. П. Шандрука, у II св. війні – офіцер дивізії “Галичина”, в боях проти радянської армії під Бродами втратив руку. В США – чільний діяч братства дивізійників “Броди”, голова фонду інвалідів ОБВУА. Уряд УНР на вигнанні підвищив його до рангу полковника.

Суржко, Матвій Савович. Нар. (дата невідома) на Київщині, п. (дата невідома) у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Учасник визвольної боротьби 1917-20 рр. у складі кінноти Вільного козацтва. З 1921 р. на еміграції в Польщі, а згодом у США. Член орденської ради Залізного Хреста. Уряд УНР на вигнанні підвищив його до рангу сотника.

Молодожанин, Леонід (псевдонім – Лео Мол). Нар. 1915 р. на Волині, від 1948 р. живе у Вінніпезі (Канада). Український скульптор, академік Королівської Канадської Академії мистецтв, зодчий пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні.

Ливицький, Микола Андрійович. Нар. 1907 р. у Києві, п. 1989 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Журналіст і дипломат, президент УНР в екзилі (1967 – 1989).

Бурко, Демид, о. Нар. 1894 р. на Вінничині, п. 1989 р. у Штутгарті (Німеччина), пох. там же. Протопресвітер УАПЦ, церковний історик.

Мацціні, Джузеппе. Нар. 1805 р., п. 1872 р., пох. на цв. Спагліоне в Генуї. Видатний діяч національно-визвольного руху Італії.

Петефі, Шандор. Нар. 1823 р., п. 1849 р. Великий угорський поет.

Легіт, Андрій. Докл. про нього в статті “Як тихий Легіт нам дарує вірші...”

Куземин. Село Охтирського р-ну Сумської обл., де народився І. П. Багрянний.

Показчик акронімів у статті та примітках

УРДП – Українська Революційно-Демократична Партія.

IPO — International Refugee Organization (Міжнародна Організація Втікачів).

УНР — Українська Народна Республіка.

ОУРДП – Об'єднання Українців Революційно-Демократичних Переконань.

ДЦ УНР – Державний Центр Української Народної Республіки (в екзилі).

ОДУМ — Об'єднання Демократичної Української Молоді.

ЗУАДК – З'єднаний Українсько – Американський Допомоговий Комітет.

СУА — Союз Українок Америки.

УГА – Українська Галицька Армія

УСС – Українські Січові Стрільці.

ОУП – Об'єднання Українських Письменників.

УПА – Українська Повстанська Армія.

УНА – Українська Національна Армія.

УАПЦ — Українська Автокефальна Православна Церква.

УСС – Українські Січові Стрільці.

УПЦ – Українська Православна Церква (США).

УГПЦ – Українська Греко-Православна Церква (Канада).

ОУН – Організація Українських Націоналістів.

УГВР – Українська Головна Визвольна Рада.

УНРада – Українська Національна Рада.

ОБРУС – Об'єднання Бувших Репресованих Українців Советами.

ОБВУА – Об'єднання Бувших Вояків – Українців Америки.

Вірний покликанню (Микола Вірний)

I

Оце розмовляв телефоном з Миколою Олександровичом Француженком. Який-бо він невтоленний журналіст! Він завжди знаходить час писати про кожну важливу подію в нашому громадському й мистецькому житті. Хоч мусив би на десятому році своєї пенсії закінчити спогади про понадтридцятирічну працю в міжнародному радіомовленні США — спочатку на радіо “Визволення” в Мюнхені, яке було переіменоване на радіо “Свобода”. Переїхавши до США, працював ще чотири роки на радіо “Свобода” в Нью-Йорку, а потім перейшов до “Голосу Америки” у Вашингтон. Від 1980 до 1988 року був заступником керівника українського відділу, а від 1988 року перед виходом на пенсію в 1990 році був керівником.

Його завжди умовляють написати статтю чи замітку до української преси. І він ніколи не відмовляється. Можливо, що правильно робить, бо інакше багато цікавого в житті української громади залишалося б невідомим для читачів у США, Канаді, Англії, Південній Америці й Австралії — скрізь, куди доходять “Українські вісті”, “Свобода” “Народна воля”, “Українська думка”, “Православне слово”, інакше кажучи, безслідно зникло б з літопису української західної діаспори.

А скільки статей написав він про заслужених ювілярів та некрологів як про відомих діячів, так і про звичайних трудівників! Читаю приблизний бібліографічний список головніших його публікацій. Про вчених, письменників, митців, духовних пастирів та композиторів він написав 93 ґрунтовні аналітичні статті. А як не згадати 24 доповіді, виголошені на різних урочистостях у Вашингтоні, інших містах США і Канади, де живуть українці?

Дикторський хист Миколи Француженка зробив його ім'я відомим мільйонам слухачів “Голосу Америки” в Україні. І тоді, коли ті передачі постійно глушилися, а особливо після припинення заглушування за часів горбачовської перебудови. Отож, він один із тих небагатьох, хто своїми голосами невпинно розхитували і довбали мури московської імперії до остаточного її краху. І це робилося не задля грошей від ЦРУ, як це намагалися втовкти у голови радянських громадян кремлівські можновладці та їхні київські ставленики. Робилося це задля добра рідного українського народу, заради поширення вселюдських ідеалів свободи і демократії. Робилося це в надії, що завдяки цим ідеалам, зокрема завдяки імперативові пошанування прав людини, Україна прокладе шлях до державної незалежності.

В одному з численних листів до мене Микола Олександрович скромно згадує, що він написав 57 коментарів та статей на різні теми. Я ж готовий твердити, що було їх багато більше.

В Україні вже видано дві книжки Миколи Вірного: “Долі” і “Портрет поета”. В останній зібрані інтерв'ю і розмови автора з поетом-мислителем Василем Баркою. Готова до друку книжка “Великі митрополити”. Окремі її розділи друкувалися в київському журналі “Слов'янське віче”. А ось недавно київський журнал “Ювілейне коло” опублікував листування Миколи Олександровича з відомим на Заході, але майже незаним в Україні кінорежисером Євгеном Деславом (1899 – 1966). Чи це не зразки самопосвяти і невтомності та вірності автора своєму покликанню? Недарма й псевдонім він собі вибрав – Микола Вірний!

Коли я пишу цю статтю, мимоволі народжуються слова вірша, присвяченого Миколі Вірному. Дехто з циніків кривенько посміхнеться: “ Дивись, радіомовники пеани один одному пишуть...” Як пеани то й пеани – я не перший і не останній! Хіба ж наш великий

Тарас цурався писати вірші, присвячені своїм сердешним друзям? Микола Вірний на це заслуговує.

*Ви із того замісу,
що міцніє з роками,
Вас не в силі зламати
чи збити з путі –
Ви залізну завісу
Не бомбами, а голосами
спромоглися роздерти
ще в своєму житті!
Хай же творчим і мирним
буде, друже, Ваш вечір
усім недругам наперекір!
Повсякчас будьте Вірним,
Тягар беручи на плечі,
І в майбутнє скеровуйте зір!*

II

З Миколою Олександровичем ми познайомились влітку 1965 р. Було це на оселі ОДУМу “Київ” поблизу невеличкого містечка Акорд, загубленого в провінційній глуші Кетскільського передгір’я, 100 кілометрів від Нью-Йорка.

Тоді я провадив власне маленьке будівельне підприємство у Філадельфії і на оселю приїхав “пікапом” з вантажем гіпсолітових плит та необхідними робочими інструментами, щоб облицювати дерев’яні стіни в одному занехаяному порожньому будиночку. Це був мій скромний вклад у фонд недавно придбаної оселі. Працював там у п’ятницю й суботу.

У суботу, під час вечері, зустрів у їдальні чоловіка далєбі мого віку. Присадкуватий, він мав спортсменську або, радше, вояцьку поставу, привітне обличчя і допитливий погляд очей. Але найбільше мене вразили його чиста добірна мова, приваблива дикція та незвичайний тембр голосу. Це був Микола Француженко, тодішній голова ЦК ОДУМу та редактор нью-йоркської редакції Української служби радіо “Свобода”.

Пригадую, що тоді, спочатку в їдальні, а потім на веранді будинку, ми говорили майже до самого ранку про перипетії життя нашого покоління. Француженко багато розповідав про свою службу в Радянській армії під час II світової війни, про контузію, німецький полон тощо. Розповідав про працю на радіо “Свобода” в Мюнхені, про співпрацю з телекомпанією як актор. Розповідав про людей, яких, як виявилось під час розмови, ми знали. І про тих, про кого я почув уперше. Мені відразу заімпонувала відвертість мого нового знайомого, хоч я розумів, що вона була умотивована нашою спільною приналежністю до УРДП.

Після тієї незабутньої зустрічі я вже ніколи не пропускав нагоди читати в нашій пресі все, що він писав під псевдонімами і криптонімами: Микола Вірний, М. В-ний, МОФ, М. В., Вашингтонець.

Інколи ми зустрічались на з’їздах та конференціях центральних українських організацій США, на яких головними промовцями були відповідальні американські посадові особи і політики, як, наприклад, віце-президент Джордж В. Буш, сенатор Г’ю Скотт, конгресмен Майкл Дервінський, радник президента з питань національної безпеки Збігнев Бжезінський, генерали Александер Гейг та Самуїл Яскілка. З огляду на участь останніх, Француженко повідомляв про це на хвилях “Голосу Америки”, де він почав працювати в 1966 р.

Тоді мені навіть і не снилося, що 1984 р. я почну також працювати на “Голосі Америки”, а 1991 р., після виходу Миколи Олександровича на пенсію, стану його наступником на посаді керівника українського відділу.

III

В американському державному радіомовленні українською мовою Француженкові належить пальма першості в кількох ділянках. По-перше, 20 липня 1969 р. він був першим диктором, який без жодного тексту під рукою, дивлячись на екран телебачення Державного управління з питань космосу і аеронавтики, повідомляв у живий ефір про експедицію “Аполлона XI” – висадку американських астронавтів Ніла Армстронга та Едвіна Олдріна на поверхню Місяця. По-друге, він був найпопулярнішим серед слухачів на Україні диктором спочатку на радіо “Свобода”, а згодом на “Голосі Америки”. По-третє, він вишколив ряд професійних дикторів.

До цього слід додати, що завдяки йому “Голос Америки” доніс до аудиторії в Україні і до українських слухачів в країнах Східної, Середньої і Західної Європи та на Далекому Сході СРСР ширшу інформацію про творчість знищених або зламаних комуністичним режимом українських письменників і поетів. Довший час програми “Голосу Америки” передавали матеріали, зібрані відомим літературознавцем Юрієм Лавріненком в антології “Розстріляне відродження”, ілюструючи їх творами в дикторському читанні. Те саме можна сказати і про передачі розділів із монументальної книги спогадів Григорія Костюка “Зустрічі і прощання”.

Наші земляки (особливо ж новоприбулі, а часто і народжені в США, що переважно розмовляють американсько-українським суржигом) чомусь вважають працю на “Голосі Америки” найлегшим способом заробітку, якимось благоволінням фортуни. От, мовляв, знає він (чи вона) українську й англійську мови, влаштувалися (обов’язково завдяки знайомству з начальством!) на працю, а далі перекладай собі англійські тексти, читай їх перед мікрофоном і одержуй добру зарплатню. Не диво, що як Француженко, так і всі його попередники і наступники на посаді керівників українського відділу часто одержували з відділу кадрів “Голосу Америки” безграмотні переклади, аудіокасети текстів, що їх з кумедною вимовою читали бажаючі одержати працю.

Таких заяв у папках відділу кадрів було не раз по кілька десятків. Цим наївним людям навіть на думку не спадало, що іспит та заява на працю абсолютно анонімні, що критерії працевлаштування опрацьовані цивільною державною службою, затверджені Конгресом, та що навіть президент США не має впливу на влаштування на працю в рамках цивільної служби. Його прерогативою є призначення політичного характеру на посади директора Інформаційного Агентства США (ЮСІА), “Голосу Америки”, членів Наглядової Ради Міжнародного Радіомовлення на строк свого урядування в Білому Домі. Згадані вище критерії лаконічні та виразні: досконале знання англійської та української мов, ґрунтовна обізнаність з політичними устроями та інститутами влади США й України, глибоке знання історії обох країн, радіофонічний голос. Саме в цих параметрах працювали й далі працюють штатні співробітники Українського відділу “Голосу Америки”.

З власного досвіду можу говорити про виснажливість такої праці, де кожноденно доводиться послуговуватись двома мовами – англійською та українською, не випускати з поля зору подій у світі та обох країнах, удосконалювати знання термінології та постійно пильнувати терміновість часу тощо. Не диво, що для багатьох працівників двотижнева відпустка є вельмиочікуваним і бажаним періодом ментального й емоційного відпруження та відпочинку.

Але не для Француженка! Відпочиваючи над Мексиканською затокою на Флориді, він писав мені:

“На місці свого перебування поєдную приємне з корисним. Ранком і вечором ходжу на березі океану, що є корисно і приємно, бо нагадує дитинство – Одесу і Крим. Між ранком і вечором працюю для відпочинку, що також є приємністю, а для мене необхідністю”.

Такими є параметри його праці, що їх не можна не подивляти. Замість відпочинку він упорядкував посмертне видання збірки поезій Михайла Ситника “Цвіт папороті”, написав вступне слово та статтю “Творчі періоди поета”. Між іншим, цю статтю вміщено в чотири томній хрестоматії української літератури та літературної критики ХХ ст. “Українське слово”, відредагував збірник “Василь Стус”. Під час відпусток він також написав книжки “Два тижні в Києві”, “Великі митрополити”, сотні попередньо згаданих статей, коментарів, інтерв’ю тощо. За його власним підрахунком, усе, що він написав, складає 12 томів тематично різних матеріалів, не рахуючи 12 книжок “Щоденника радіожурналіста”. В одному листі він писав мені:

“Все це вимагає бодай часткового передруку. Чи встигну? Якби знати, на скільки від Господа маю ще відстрочку?”

Остання публікація Миколи Вірного — монографія, присвячена пам’яті о. протопресвітера Ігоря Губаржевського в 30-у річницю його смерті. До речі, Микола Олександрович одружений з молодшою дочкою о. Ігоря – Ярославою. Безсумнівно, тесть мав великий вплив на свого зятя. Бо о. Ігор був не тільки пастирем, але й добрим педагогом. Слід згадати, що він був у кінці 30-х років професором Київського педагогічного інституту, деканом катедри української мови й літератури та керівником аспірантури, а в США викладав українську мову в Колумбійському університеті. Людина блискучих знань з мовознавства, літератури, історії, археології, діалектології та філософії, “він став моїм моральним і релігійним опікуном... Він повчав (мене), що те, що ми даємо людям, є мірилом, по якому будуть нас оцінювати, а не кількість дипломів, звань, грамот чи орденів” – пише Вірний у монографії. В одному листі він писав мені з відрядження в Мюнхені, серед іншого, і про свій морально-етичний код:

“Я надиханий повністю і назавжди бажанням не бути колодою, а до кінця життя шукати себе”.

IV

Француженко оповідав мені, що в Англії його тесть радив йому стати священиком. Обіцяв належно підготувати його для служби перед вітварем, запевняючи, що лектури з богословія, гомілетики, літургії не бракуватиме.

“Вивчай святе Письмо та Життя святих, а проповідник з тебе буде блискучий. Та й голос маєш приємний і слух музикальний. А пам’яті твоїй не один священик позаздрив би, – казав о. Ігор. – УАПЦ на еміграції потрібні пастирі освічені і відданні, так що тебе кожний наш єпископ рукоположить у єреї”.

Казав мені мій друг при тій нагоді, що якби життя його склалося трохи інакше в Англії (без богословської освіти не погоджувався бути священиком, але найсильнішим гальмом було те, що втретє зупинялося серце!), та й не будь покликаний на працю до Радіо “Визволення”, яке з першим приїздом Микити Хрущова до США було перейменоване на радіо “Свобода”, він, можливо, й обрав би шлях духовного служіння. Я зрозумів тоді, що священослужіння було його нездійсненим покликанням.

Тут варто подати кілька рисок із біографії мого друга, які допоможуть читачеві зрозуміти інші його покликання.

Він народився 25 листопада 1923 р. в Краснокутську (тепер Сумської обл.) в родині високого рангу спеціаліста-інженера військової техніки і зброї. Середню школу закінчив у Житомирі 1940 року. Цікаво, що він не пішов слідами батька, а вирішив стати лікарем. 1940-41 рр. вчився в Харківському медичному інституті, де встиг перед початком війни закінчити перший курс. Йому пропонували їхати в Середню Азію, а коли він відмовився, його відіслали до піхотного училища середнього комскладу в Тамбові, а 1942 р. почалася воєнна епопея молодого лейтенанта: контузія, поранення, німецький полон, добровільне зголошення до 1-

ї дивізії Української Національної Армії, здача в полон британцям у 1945 р. в Австрії. Велика кількість її складу на чолі з командиром дивізії генералом Кратом здалася в полон британцям у Північній Італії, звідки полонених було передислоковано до Ріміні (Італія), а згодом до Англії, де у вересні 1948 року вони були звільнені з полону.

Я певний, що медицина легко могла стати покликанням Француженка, бо ж з віку-правіку вона діє для добра людини. І ще одним його покликанням могли стати театр і кіно. В таборі Ріміні Француженко виявив неабияку здібність актора (навіть в жіночих ролях!). Іти цим шляхом радили йому режисер Валеріян Ревуцький та кінематографіст Євген Деслав (Слабченко). Про це розповідає Француженко в статті “Українські візії Євгена Деслава”, надрукованій в київському журналі “Ювілейне коло” (2001 р.):

“...пан Євген запрошував мене на головні ролі в своїх фільмах, але тому, що їхнє виробництво було в Іспанії, мені не давали візу (Великобританія й Іспанія не мали тоді дипломатичних відносин)...

Вперше пан Євген Деслав запрошував мене на роль лейтенанта Червоної Армії, що потрапив у полон, утік з нього і приєднався до французьких партизанів. Перегодя став командиром дуже активного загону, Героєм Радянського Союзу й отримав найвищі нагороди Франції. Всіма цими відзнаками лейтенанта вшанували посмертно.

Гадаю, що я впорався б з цією ролею, але...

Після цього прийшло друге запрошення від Євгена Деслава на роль “остарбайтера”, який утік з німецького табору, не витримавши непосильної праці. Добравшись до Франції, долучився до загону Резистансу і нещадно нищив гітлерівських завоювників за те, що знущалися над громадянами окупованої Франції, а на Україні над його земляками і землячками... Сталін гнав українців у Сибір, а Гітлер у табори примусової праці... Настрій поліпшав у мене. Відіслав документи до уряду в Мадриді. І мені знову було відмовлено в праві в'їзду в Іспанію. Мовляв, у нас своїх акторів досить”.

Читаючи статтю “Українські візії Євгена Деслава”, переконуюсь, що віра в акторську кар'єру Француженка не полишала Деслава, не зважаючи на відмову іспанського уряду видати візу кандидатові на головні ролі в двох фільмах славного режисера. В одному листі Деслав підбадьорював свого протеже:

“Майте терпіння, будьте напружливим, і побачите, що поволі досягнете своєї мети, — хай Вам прикладом буде моя кар'єра. Я по приїзді в 1923 році до Парижа не мав можливості продовжувати студії в Сорбонні і пішов працювати на автомобільний завод Рено. Скінчив вечірню школу кінооператорів і поволі проліз у студії. Це “поволі” тягнулось кілька років...”

Однак життя Француженка склалося так, що вибором його покликання стали радіомовлення, журналістика і письменство. Як і медицина, пастирство і театр чи кіно, вони служать добру людини. А це основа основ морально-етичного та естетичного “Вірую” мого друга.

V

Свої перші оповідання він написав за колючим дротом у таборі військовополонених. Писав він тоді і вірші. Проте, за його словами, поезія була явищем епізодичним у його ранній творчості і згодом він повністю перейшов на прозу. Вибрані оповідання, повість “Його леді” та кримінальна драма “Еліксир життя”, написані між 1946 і 1957 роками в Італії й Великобританії, становлять зміст першої виданої в Україні книжки Миколи Вірного “Долі” (в-во “Смолоскип”, Київ, 1997).

Після презентації цієї книжки в Будинку літераторів у Києві, на якій був присутній автор, літературний критик Галина Паламарчук писала в газеті “Вечірній Київ” (15, 17 листопада 1997):

“Тематично проза Миколи Вірного лягає у контекст фронтових оповідань Олеся Гончара, доповнюючи картину участі українців у Другій світовій війні художніми образами тих, хто, хоч у чужих уніформах, боролись не за нову Європу чи “за коммуністическую родину, великий русский народ, столицу Москву и товарища Сталина”, а за нову вільну і ні від кого не залежну Україну.

У цьому ключі, мені здається, оповідання “Відповідь”, “Вірний друг”, а особливо “Його леді” є надзвичайно цікавим, оригінальним і повним матеріалом для знімання національних кінофільмів, чого нам сьогодні вкрай бракує”.

Паламарчук зазначає, що головні персонажі згаданих оповідань – цікаві, героїчні і романтичні, що вони діють у цікавих і різноманітних ситуаціях та що сюжет оповідань Вірного захоплює і полонить.

На цьому місці варто згадати, що на презентації книжки авторові був вручений членський квиток Національної Спілки письменників України.

Портрет мого друга був би неповним, якби я не згадав при цій нагоді його педагогічної діяльності. Він невтомно поглиблював і удосконалював свою освіту в Англії, Німеччині та США, здобувши 1968 року ступінь магістра мистецтва в Норвічському університеті, штат Вермонт. Літом він вчився, викладав і був директором студентських гуртожитків.

Від того часу він деякий час викладав історію й літературу в суботній школі українознавства ім. Т. Г. Шевченка для дітей з Вашингтона та околиць двічі читав курс літератури на літніх учительських семінарах, які щороку влаштовує Шкільна Рада УККА.

Про один з таких семінарів писала новоприбула вчителька з України Христина Чабан в журналі “Рідна школа” (ч. 127, Нью-Йорк, 2000):

“Українську літературу нам викладав письменник Микола Французенко, він же Микола Вірний. Для нас це була зустріч з нашою живою легендою. Пригадую, з яким захопленням ми слухали радіо “Свобода” та “Голос Америки” – це був для нас всіх, хто жив тоді за колючим дротом, цілющий подих свободи. Життєрадісний, запальний голос Миколи Французенка, який працював у ті часи там, приносив радість у дім, вселяв надію та віру в краще майбутнє. До речі, його голос таким і залишився і нам було дуже приємно побачити фільм про відкриття пам’ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, де коментував це величаве свято Микола Французенко, так що ми мали добру нагоду порівняти.

Дуже зворушливо він викладав нам про образ матері в українській літературі у творах О. Вишні, П. Тичини, Б. Антоненка-Давидовича, М. Хвильового, М. Стельмаха, І. Драча, В. Симоненка, Б. Олійника, Л. Забашти, а також про письменників-шістдесятників, про першу з них Л. Костенко...

Ми дуже вдячні професорові Миколі Французенкові за його гарні лекції та за його чудовий подарунок кожному учасникові семінару – свою дуже цікаву книжку “Портрет поета” про Василя Барку, яка вміщує унікальні матеріали про життя одного з найвидатніших модерністів ХХ сторіччя і дуже гарно характеризує талант самого автора – Миколи Вірного”.

Оскільки ми при книжці “Портрет поета” (в-во П. Ф. “Діва”, м. Рівне, 1998), варто додати оцінку її унікальності з інших джерел. Ось що писав авторові професор Острозької академії, історик літератури Василь Жуковський в листі, датованому 28 січня 1999 р.:

“Можу з радістю сказати, що Ваша книга схвально зустрінута і вже заслужила дуже теплі відгуки від фахівців. Зокрема професор української літератури Борис Степанишин, лауреат Шевченківської премії, автор підручника української літератури для 9-го класу шкіл України, в розмові зі мною висловив глибоке задоволення тим фактом, що з’явилася, як він висловився, “перша серйозна, глибока, добре скроєна монографія про Василя Барку”. Василь Барка включений до програми з української літератури в школі, але фактично матеріалів для вивчення творчості цього поета немає. Тому Ваша монографія є чи не єдиним джерелом для вчителів. Професор Степанишин просить примірники Вашої монографії для вчителів шкіл Рівенщини, які вони будуть використовувати при підготовці занять по творчості Василя Барки”.

А як же відгукнувся на книжку Француженка “Портрет поета” її головний персонаж – Василь Барка? Не вагаючись, можна ствердити, що про такі відгуки мріють автори подібних книжок. У листі до Француженка, датованому 22 січня 1999 року, поет-мислитель, серед іншого, писав:

“Об’єктивні читачі мусять визнати: книга зроблена майстерно, з двома найважливішими прикметами.

1. Ви злагодили її так, що вийшов міні-синодик ідей, систематично викладених на допомогу читачам, особливо серед молоді, — відірватися від люциферичної замани марксизму і увійти у сферу духовних істин. Ваша книжка приладнана якраз до найістотнішого завдання для сучасності – духовного визволення.

2. Виклад жвавий і “окрилений”, без академічних тягот і відзначається насиченістю змісту.

Треба було б видати стотисячним тиражем і доручити примірник кожному з політичної “номенклатури”, як виклад, здійснений на матеріалі із сфери духовно-творчої культури.

Ця книжка пробудить там хоч декотрі пориви до вселюдської духовності”.

Микола Француженко за свою різноманітну діяльність удостоївся високих відзначень: “Грамоти вдячності уряду США” за понадтридцятирічну працю на “Голосі Америки”, “Воєнного хреста” уряду УНР на вигнанні з нагоди 40-річчя відродження збройних сил України, “Почесної грамоти Спілки театральних діячів України” (за вклад у розвиток українського театального мистецтва в діаспорі).

Йому присуджена літературна премія ім. Івана Кошелівця за 2001 рік.

2002 року він став дійсним членом УВАН.

Президія Головної Управи колишніх вояків-українців у Великобританії нагородила поручника Миколу Француженка “Срібним хрестом заслуги” 2-го кл. за заслуги і довгорічну віддану працю в ОБВУВБ і працю для закріплення Української держави.

У цьому ж році Головна Рада ветеранів Української Національної Армії в Торонто нагородила його найвищою нагородою за заслуги – “Золотим хрестом”.

Згадано тільки те, що він отримав у 2002 році. За попередні роки, починаючи з 1946-го року аж до кінця 2000-го, не згадую, бо їх багато...

Вірний покликанню, мій друг не покладає рук. Він закінчує писати спогади про свою 33-річну працю в американському міжнародному радіомовленні, наполегливо працює над драмтрилогією “Дух святої землі”, пише огляди книг, працює над іншими творами, які починав ще в таборі військовополонених. Одне слово, він охоплений творчою стихією.

Цю статтю я починав віршем, присвяченим моєму другові. Закінчую її також віршем:

*Всі круглі дати і усі нулі
нехай Вас не бентежать вже ніколи!*

*Вони такі ж бо немічні й малі,
а Ви, мій друже вірний, мій Миколо,
із покоління, що в юнацтві обіруч
не завагалося схопить життя за роги,
не збилося зі світлої дороги,
а чесно йшло до ясної мети
крізь попелища двох лихих імперій,
щоб через долею відкриті навстіж двері
в нову добу звитяжно увійти!
Щасливе Ваше покоління й Ви,
що в темряві не збилися зі шляху,
що заслужили в праці й боротьбі
вітчизни шану і повагу!*

Чеві Чейз, 2000 – Зінгер Айленд, 2002

Примітки

Вірний, Микола – псевдонім. Справжнє прізвище — Француженко, Микола Олександрович, нар. 1923 р. на Сумщині, живе в м. Роквіль, штат Меріленд, поблизу Вашингтона.

Український радіожурналіст, редактор, публіцист, письменник, ветеран 1-ї дивізії УНА, дійсний член УВАН, лауреат премії ім. І. Кошелівця, член ОУП “Слово” та НСПУ.

Барка, Василь Костянтинівич – псевдонім. Справжнє прізвище — Очерет, Василь Костянтинівич, нар. 1908 р. на Полтавщині. Пом. 2003 р. в штаті Нью-Йорк, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Учитель, літературознавець, перекладач, есеїст, прозаїк, поет-мислитель модерністичного напрямку. Член ОУП “Слово” та НСПУ.

Крат, Михайло Миколайович. Нар. 1892 р. на Полтавщині, п. 1979 р. в Детройті, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український військовий діяч, у I св. війні – офіцер рос. армії, за доби УНР полковник кінноти, у II св. війні — командир 1-ї дивізії УНА, яка здалася в полон британській армії на півдні Австрії та Балканах, від 1945 р. до 1948 р. в таборі військовополонених в Італії, після звільнення з полону емігрував до США. Уряд УНР на вигнанні присвоїв йому звання генерал-поручника.

Деслав, Євген – псевдонім. Справжнє прізвище — Слабченко, Євген Антонович, нар. 1898 р. на Черкащині, п. 1966 р. у Франції, пох. в Ніці. Український кінематографіст.

Буш, Джордж Герберт Уокер. Нар. 1925 р. в шт. Массачусетс, живе в Гюстоні, шт. Техас. Американський політичний діяч-республіканець, 41-й президент США (1989 – 93).

Скотт, Г'ю Доггет, мол. Нар. 1900 р. в шт. Вірджінія, п. 1994 р. у Фолс Черч, шт. Вірджінія, пох. на військовому цв. в Арлінгтоні поблизу Вашингтона. Американський юрист і політичний діяч-республіканець, сенатор від шт. Пенсильванія, прихильник незалежності України.

Дервінський, Едвард Джозеф. Нар. 1926 р. у шт. Іллінойс у родині американців польського походження, живе в Чикаго. Американський політик-республіканець, член Палати Представників Конгресу США 8-х скликань (1967 – 83), міністр ветеранських справ, генеральний інспектор Держдепартаменту, прихильник незалежності України.

Бжезінський, Збігнев. Нар. 1928 р. у Варшаві, живе у Вашингтоні. Американський політолог, радник президента США (Джиммі Картера) з питань національної безпеки (1977 – 81), член Ради з питань зовнішньої політики, радник Центру стратегічних та міжнародних досліджень, прихильник незалежності України.

Гейг, Александер Мейгс, мол. Нар. 1925 р. у Філадельфії. Американський військовий і політичний діяч, генерал армії, головнокомандувач НАТО (1974 – 79), державний секретар США (1981 – 82).

Яскілка, Самуїл. Нар. 1919 р. у штаті Коннектикут у родині американців українського походження. Американський військовий діяч, генерал армії, помічник командира корпусу морської піхоти США (1975 – 79).

Армстронг, Ніл Олден. Нар. 1930 р. в шт. Огайо. Американський астронавт. Перша (з двох) людина, що ступила на поверхню Місяця.

Олдрін, Едвін Юджін мол." Базз". Нар 1930 р. у шт. Нью Джерсі. Американський астронавт. Перша (з двох) людина, що ступила на поверхню Місяця.

Лавріненко, Юрій Андріанович (псевдонім — Юрій Дивнич). Нар 1905 р. на Київщині, п. 1987 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український літературознавець, критик, есеїст, редактор, член ОУП "Слово".

Ситник, Михайло Васильович. Нар. 1920 р. на Київщині, п. 1959 р. в Чикаго, пох. там же. Український поет.

Губаржевський, Ігор Володимирович, о. Нар.1905 р. на Кам'янець-Підільщині, п. 1979 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український філолог, викладач вузів в Україні та у США, протопресвітер УАПЦ.

Француженко, Ярослава Ігорівна (прізвище в заміжжі, дівоче прізвище – Губаржевська), дружина М. О Француженка. Активна церковно-громадська діячка, член Українського Православного Сестрицтва, службовець повітової ради з питань освіти.

Хрущов, Микита Сергійович. Нар. 1894 р. на Курщині (Росія), п. 1971 р. у Москві, пох. там же на Ново-Дівичому цв. Від 1908 р. його життя було тісно пов'язане з Донеччиною. Разом Хрущов працював на Україні понад 30 років. Радянський політичний діяч, перший секретар ЦК КП(б)У, голова Ради міністрів УРСР. Від 1953 року, як перший секретар ЦК КПРС, започаткував політику т. зв. "десталінізації", від 1958 р. – голова Ради міністрів СРСР. Перший радянський лідер, що відвідав США з державним візитом. Звільнений з найвищих посад і відправлений на пенсію 1962 р. За життя Сталіна – слухняний виконавець політики Кремля на Україні.

Ревуцький, Валеріан Дмитрович. Нар. 1911 р. на Полтавщині, живе у Ванкувері(Канада), де до виходу на пенсію був проф. Унів. Британської Колумбії. Український театрознавець та театральний критик.

Кошелівець, Іван — псевдонім. Справжнє прізвище — Ярешко, Іван Максимович. Нар.1907 р. на Чернігівщині, п.1999 р. в Мюнхені, пох. там же. Український літературний критик, редактор, перекладач.

Борецький, Михайло. Нар. 1921 р. на Львівщині, п. 1996 р. в МекЛін, шт. Вірджінія, пох. там же. Український вчений-економіст, проф. економіки й бізнесу в Католицькому унів. у Вашингтоні, дійсний член УВАН, президент УВАН (1990 – 1992).

Покажчик акронімів у статті та примітках

ЦРУ — Центральне Розвідувальне Управління.

ОДУМ – Об'єднання Української Демократичної Молоді.

ЮСІА – Інформаційне Агентство Сполучених Штатів.

УАПЦ – Українська Автокефальна Православна Церква.

УККА – Український Конгресовий Комітет Америки.

УВАН – Українська Вільна Академія Наук.

ОБВУВБ – Об'єднання Бувших Вояків Українців Велико-Британії.

Шукач гарного світу (Василь Гайдарівський)

I

Василь Гайдарівський з'явився в українській прозі після II світової війни за межами України не як початкуючий письменник. Його літературна біографія сягає 20-х років. Твори Гайдарівського друкувалися сперше в бахмутському журналі "Забой", а згодом у донецькому "Літературному Донбасі". Отож, у західній діаспорі як прозаїк він належав до ряду старших письменників. З радянської України це були Анатоль Антипенко (Гак), Докія Гуменна, Анатоль Калиновський (Галан), Олекса Кобець (Варавва), Людмила Коваленко, Аркадій Любченко та Василь Чапленко, а із західних земель, окупованих Польщею, Чехо-Словаччиною, Угорщиною та Румунією, — Катря Гриневич, Галина Журба (Домбровська), Іван Керницький, Наталена Королева, Юрій Косач, Леонід Мосендз, Софія Парфанович, Улас Самчук та Марія Струтинська. Отож, Гайдарівський як прозаїк посідав помітне місце в українській літературі вдома і на еміграції ще перед Іваном Багряним, Василем Баркою та Тодосем Осьмачкою, які, як відомо, свої повісті та романи почали писати значно пізніше, перебуваючи в таборах для переміщених осіб.

Щоб досконаліше усвідомити місце Гайдарівського в українській пореволюційній прозі, слід докладніше зупинитися на тих основних моментах, які дали необхідний поштовх його вродженому талантові в умовах зрусифікованого робітничого середовища Донбасу.

Відомо, що внаслідок революційних змін в житті народів помічаються розквіт культурної діяльності та поява нових талантів. Тоді посилюються шукання нових мистецьких форм, загострюється тематика творів, пожвавлюється активність різноманітних мистецьких течій та об'єднань. А разом з цим зростає зацікавлення суспільства мистецтвом, зокрема літературою. Цей феномен не оминув і України. Докорінні революційні зміни в порівняно коротку добу революції 1917-21 років, коли Україна існувала і боролась як Українська Народна Республіка, стимулювали небувалий розквіт мистецького життя пореволюційного періоду. Той розквіт був природним наслідком відродження України як незалежної держави, а не перемоги комуністів та створення УРСР, як це намагаються доводити режимні історики-пропагандисти. Дехто, правда, і на еміграції висуває аргумент, що цей розквіт мав місце таки в УРСР. Адже Тичина, Зеров, Хвильовий, Куліш, Бойчук, Довженко, Курбас — це доба УРСР! Календарно – так. Духовно ж – ні, бо кожний позитивний прояв, який утверджував самобутність України в умовах її поневолення, був відлунням національної революції.

Виринає питання – що змусило Москву протягом понад десяти років толерувати той розквіт? Причин було кілька, але, на мою думку, найголовнішими з них були три. По-перше, сама істотність перехідного періоду, коли в Кремлі точилась жорстока боротьба за владу, коли все, що було поза сферою консолідації влади, мало для комуністичної верхівки другорядне значення. По-друге, тактичне визнання "ленінських засад інтернаціоналізму" як засобу загарбання Москвою інших націй і одночасне використання тих засад місцевими націонал-комуністичними керівниками задля послаблення імперського тиску, що, наприклад, у випадку України сприяло політиці українізації. По-третє, наявність у керівництві КП(б)У та на відповідальних посадах у видавництвах і редакціях свідомих українців, комуністів і боротьбістів, які в добу революції активно допомагали Москві завоювати УНР, а упродовж першого десятиріччя комуністичного режиму намагалися відвернути московську загладу від куцо-суверенної УРСР. Як не раз казав у наших розмовах Василь Гайдарівський, у тодішніх обставинах життя для нього суттєвим і конкретним було творення саме тих вартостей, які утверджували самобутність України. І таких, як він, було багато.

Біографія Гайдарівського ще вичерпно не досліджена. Не є таке дослідження і моєю метою. Вік, віддаленість в часі і просторі, залізна завіса, брак доступу до вірогідних і достовірних джерел унеможливають здійснення такого проекту. Проте я не трачу надії, що таке дослідження стане можливим тоді, коли радянсько-комуністичний режим стане тільки гірким спогадом у майбутній вільній Україні. Деякі дані про себе Гайдарівський подав у листі до видавця Юліана Середяка, опублікованому в книжці оповідань “А світ такий гарний...” у формі статті під заголовком “Дещо про себе і свою творчість”. Для моєї статті про Гайдарівського вистачить бодай кількох пунктирних записок, що стосуються початку його літературної творчости.

1922 року шістнадцятирічний Гайдарівський почав працювати робітником на скляному заводі в Костянтинівці. У вільний від праці час він перечитував усе, що потрапляло в його руки, вчився в гуртку самоосвіти, мріяв про вищу школу. Заохочений письменником Феліксом Ковалевським, залюблений у красне письменство, хлопець почав 1925 року писати нариси й оповідання. Твори талановитого початківця-робітника охоче друкували в газетах “Молодий шахтар”, “Кочегарка” та в бахмутському журналі “Забой”. Згодом його прийняли у члени одноіменної Спілки письменників.

II

Було б помилкою вважати, що спілка “Забой” та її друкований орган були створені українськими письменниками Донбасу з метою українізації свого промислового краю. Спілка була заснована 1924 року російським критиком Олексієм Селівановським та російським прозаїком Борисом Горбатовим. Її членами, серед інших, були російські поет Павло Безпощадний (П. Г. Іванов), повістярі Іван Гонімов, Павло Чебалін, новеліст Петро Северов. Якщо не помиляюсь, одного часу з Донбасом був тісно пов’язаний російський поет Михайло Матусовський, згодом автор тексту популярної радянської пісеньки “Подмосковные вечера”, яка, завдяки Микиті Хрущову та американському піаністові Вену Клайберну, здобула широкий розголос на Заході.

Заснована на територіальній базі, спілка “Забой” також серед своїх членів мала значну кількість української літературної молоді: Григорій Баглюк, Василь Гайворонський, Микола Соболєнко, Василь Іванів-Краматорський, Павло Байдебуря, Андрій Клочья, Іван Ткаченко та інші, чий твори побачили світ на сторінках одноіменного журналу. Згодом українська група, очолена Іваном Ле, який приїхав до Бахмута з Києва, перебрала цей журнал і дала йому назву “Літературний Донбас”. Про той час Гайдарівський писав у згаданому вище листі до видавця Ю. Середяка:

“А тоді вже в Донбасі розгортались незабутні події. Цю зрусіфіковану промислову частину України впевнено й рішуче опановувала українська культура. Адже зросли нові українські кадри, виховані в місцевих школах та інститутах. Тоді вже прибувала робоча сила не з Росії, а з українських сіл, переважно молодь. Вона потребувала своєї газети, театру, книги, лекцій рідною мовою.

Той історичний процес українізації Донбасу знайшов живу підтримку в культурних колах столиці (тоді ще Харкова – В. Б.) В край чорного золота їхали мистці, письменники, інтелігенція всіх галузей культури – читали лекції, влаштовували різні гуртки, керували ними. Українська мова голосно звучала в містах і селищах”.

Слід звернути увагу на те, що Гайдарівський в 1929-34 роках був заступником голови організації українських письменників Донбасу і заступником головного редактора “Літературного Донбасу”. А це свідчить про те, що його роля в процесі українізації культурного життя Донеччини була досить важливою. Маючи трирічну освіту в Московському технічно-мистецькому інституті, де він студював видавничо-друкарську справу (подібного вузу в Україні тоді не було), Гайдарівський був фактично технічним керівником видавництва “Літературний Донбас”. На той час він був уже відомим автором

багатьох нарисів, оповідань та повісті “Розминовка”, яка друкувалась в харківському журналі “Гарт” і вийшла окремою книжкою в 1933 році у Держвидав в Харкові під назвою її другої частини “Пугачівська рудня”, але в зв’язку з розгромом українського літературного життя в Донбасі та арештом автора була конфіскована.

Про творчість Гайдарівського позитивно говорив на з’їзді пролетарських письменників у Парижі Іван Микитенко. Для мене, та і для багатьох, найпомітнішою рисою вдачі Гайдарівського була його скромність, повна відсутність самореклами чи хизування своїм авторським стажем. У 1980 році Василь Чапленко – письменник, критик, літературознавець і редактор – людина принципова, під кожним оглядом, пишучи про надмірно (на його, Чапленка, погляд) роздуту славу Уласа Самчука як письменника зазначив:

“Понад двадцять років жив у нашому середовищі В. Гайдарівський, ніде він про себе не нагадував, а от видав дві книжки, і зразу всі побачили (навіть Улас Самчук), що це письменник неабиякої сили”.

Безсумнівним фактом є, що такі, як Гайдарівський, згодом репресовані чи й знищені, робили тоді національну справу, поширюючи українську культуру в промисловому центрі України – Донбасі. Вони, як і ті, що чудом пережили те лихоліття (К. Герасименко, М. Рудь, М. Ткач) і продовжували свою літературну працю, заклали фундамент, завдяки якому ще й нині українська культура Донбасу не загрузла в трясовині русифікації.

Саме за цю працю однієї ночі 1933 року оперативники ДПУ закрили в друкарні полотнищами машини, на яких друкувався “Літературний Донбас”, поставили коло них озброєну варту, арештували Баглюка, Гайворонського та інших українських авторів і працівників редакції. Російські письменники захопили журнал і вже під новою його назвою – “Літературный Донбас” – почали довготривалий руфифікаційний наступ, керований політикою Кремля.

Але праця українських письменників тридцятих років не пішла на марно. У наших розмовах Гайдарівський завжди висловлював радість і гордість, що серед борців за національні права українського народу були наші земляки-донецчани – Іван Дзюба, Іван Світличний та Микола Руденко, згадуючи тільки найбільш відомих на Заході. “А нас таки ніхто не спроможний здолати!”, — колись сказав він мені без тіні сумніву чи вагання.

III

Метою цієї статті не є літературознавчий розгляд творчості Гайдарівського. Я просто хочу поділитися деякими деталями наших земляцько-приятельських відносин.

З Гайдарівським я познайомився майже півсторіччя тому в прохолоднім барі українського клубу на Джермантаун авеню у Філадельфії. Перед тим я читав його оповідання і нарисы в різних журналах і часописах. Перше, що кинулось у вічі, – багатирська постать і добре відкрите обличчя. Ставний, плечистий степовик. Золотавий відлив сонця нашої Донеччини в коротко стриженім волоссі, сумні волошкові очі. Привітний потиск міцної мозолястої руки. На моє запитання, як його величати по батькові, відповів: “А просто Василь”. Зрозуміло, що до значно старшого за мене земляка я не міг звертатися “просто Василь”. До кінця його життя в листуванні і розмовах я звертався до нього “пане Василю”.

Пригадую, що того пополудня ми говорили про нашу Донеччину, про знайомих і незнайомих письменників. Він розпитував мене про Австралію, звідки я недавно примандрував до Філадельфії. Хвалив, зокрема, творчість двох “нових австралійців — книжку новел і оповідань “Соняшні дзвони” Володимира Русальського та оповідання значно молодшого Євгена Гарана, які Гайдарівський читав ще під час війни в журналі “На дозвіллі”, що виходив у Німеччині для українських остівців, а після війни — в торонтських “Нових днях”. Розповідав, що замовив для себе в книгарні Віктора Камкина у Вашингтоні

повні видання творів українських класиків, виданих в УРСР. Їх тоді рекламували в США за неймовірно низькими цінами.

Вечоріло, коли ми вийшли з клубу на палаючу спекою вулицю. Потойбіч надвечірне соняшчне проміння виблискувало у вікнах верхніх поверхів, золотило червоні цегляні стіни будинків. А по цьому — тінистому — боці на східцях і розставлених на тротуарах пляжних кріселках сиділи розморені спекою люди, немов чекаючи на прохолоду океанського бризу, що забарився десь далеко за річкую Делавар над шпильчастими хащами приморських піній.

Я провів пана Василя до будинку 1915 на 7-й вулиці, де він винаймав мешкання у письменника Зосима Дончука. Крім Гайдарівського, там мешкали письменниця Галина Журба і колишня солістка Харківської державної опери Олена Шишацька-Карапетян із своїм сином Аліком – майбутнім професором прикладного мистецтва в університеті штату Вест Вірджинія. Ми домовились наступного дня стрінутися у Василевому мешканні, а тоді піти до клубу “на пивце”. На мій дзвінок на ганок вийшов не пан Василь, а похнюплений Дончук.

“Ви, напевно, до Василя? Нічого не пораджу. Учора я бачив, як ви прощалися з ним перед будинком. Як тільки ви пішли, Василь покрутився туди-сюди і зник з хати. Повернувся назад з двома горілчаними братами майже опівночі. Звісно, не з порожніми руками. Випивали й гуторили довгенько, а зараз сплять покотом. Як тільки він протверезиться, я йому відмовлю мешкання...”

Так другого дня після нашого знайомства я довідався, що мій земляк, за словами Дончука, “має надмірний нахил до алкоголю”.

Не знаю, чи відмовив домовласник мешкання пану Василеві, чи останній сам виїхав кудись із Філадельфії, бо я його догенько не бачив. Проте я не раз пригадував, як під час нашої першої розмови в барі клубу він раптом замовк, вичерпався. Тоді я навіть не уявляв, у які чорторії алкогольної непоміркованості можуть затягнути людину негаразди життя. Гайдарівський напевно на собі звідав крутіжжі того потоку, з якого небагатьом щастить вибратись на берег вдоволення і певності. Я згодом довідався, що Гайдарівського мучила депресія, яка, як це часто трапляється з людьми надзвичайно чутливими і талановитими, призводила до запою. А причин депресії у Василя було більше, ніж у багатьох його колег пера: арешт, ув'язнення та поневіряння в радянському пеклі, трагічна розлука з родиною під час воєнного лихоліття, невлаштованість життя на еміграції, і, особливо, свідомість диспропорції між власним талантом та обмеженою спроможністю його творчого застосування і виявлення. Про це він найкраще висловився в листі до Петра Васильовича Одарченка, відомого літературознавця, невтомного заохочувача справжніх талантів і людини, я сказав би, “золотого серця”:

“Дорогий Петре Васильовичу!

Сердечно вдячний Вам за листа! Я справді намагаюсь писати так, щоб воно було цікаво людям читати, і часом це мені вдається. Але все моє нещастя в тому (як зрештою всіх еміграційних письменників), що я не мав, не маю і не буду мати можливості систематично працювати над творами, пишу інколи прихапцем і похапки, коли трапиться вільна година. А так працюючи, далеко письменникові до виявлення своїх спроможностей. На його писанні, як тавро, лежить печать аматорства. І з цього зачарованого кола ніхто з наших еміграційних письменників вийти, ні, видертися, не може. Тому й твори наші або недоношені, або переношені й вицвілі та вилинялі.

Про це все я кажу, маючи на увазі в першу чергу самого себе. У письменниках я ходжу майже все своє доросле життя, але написав дуже мало і написане далеко від досконалості. Після видання “Заячого пастуха” та “Світ такий гарний...” я не спромігся викінчити чогось нового і тому нічого не друкував. Оте оповідання, що Ви з ним ознайомились, “Зоре моя вечірняя”, я написав минулого літа, бувши короткий час

безробітним. Якщо в майбутньому знову трапиться випадок, коли не матиму праці, то, може, ще щось викінчу. Кажу “викінчу”, бо маю повість “Крадений батько”, повість “Прокляте море” та роман (поки що без назви) з шахтарського життя передвоєнного часу. Ці книжки потребують праці, а праця – часу. Отже, як бачите, знову те ж саме зачароване коло. На жаль, на Ваше питання, які твори я видрукував 1965 і 1966 рр., можу з прикрістю відповісти, що ніяких.

З такими обставинами я вже примирився, сам на себе махнув рукою. І сердечно радію, як бачу нову книжку нашого письменника, особливо як книжка гарна. Не лише з приємністю, але з захопленням перечитав я книжку Ігоря Качуровського “Дім над кручею”.

Качуровський – людина безперечно талановита. Доводиться лише шкодувати, що твір його мало український, здається, ніби він перекладений з російської мови. Гарну книжку написала і Оксана Керч. Її “Наречений” – річ непересічна як формою, так і змістом. Хоч цій авторці на бажання можна б закинути, що в її романі багато того, що бракує в Качуровського, тієї самої українськості. Але авторка куті меду хоч і передала, але небагато. Приємну повість написав і Улас Самчук – “На білому коні”, кажу — повість, бо то не є мемуари і не есей, а саме повість, побудована на фактичному матеріалі, і побудована вправно. Можна б назвати ще деякі книжки наших письменників, що в якійсь мірі заповняють те жахливе провалля в історії української літератури, яке виникло на протязі панування в Україні комунізму. Про підрадянську літературу я маю дуже й дуже сумну думку. Там були і є талановиті письменники, але нема талановитих книжок. Дух фальшу просякає кожну сторінку їхніх творів. З’явилися були нові імена, та швидко почали вони старіти, не вистачає їм сили втриматися на ногах від страшного тиску державної системи. Це стосується і таких талановитих прозаїків, як Є. Гуцало, П. Загребельний, Ю. Щербак тощо. Правда, Загребельного я згадав тільки тому, що він написав свого часу дуже гарну книжку “День для прийдешнього”. Пізніші його твори нічим не відрізняються від писань письменників старшого покоління.

Вибачте, Петре Васильовичу, за мою балакливість. Це, мабуть, ще одна ознака того, що старіє людина, безнадійно старіє. І від цієї думки прикро робиться, адже так багато хотілось зробити, так багато є різних плянів та проєктів, а часу залишається обмаль. Хоч маю намір не здаватися, дещо зробити.

Сердечно вітайте від мене і від моєї дружини Марію Федорівну та обидвох Ваших Петровичів!

Щиро Ваш Василь Гайдарівський.
16 травня 1967 року”.

У США Гайдарівському довелося працювати чорноробом не лише для прожитку, але й для видання своїх творів. Для нього – колишнього редактора літературного журналу, а згодом газети – в еміграційних видавництвах і редакціях не знайшлося місця. Йому бракувало впливових знайомств “зі старого краю”. А саме такі, навіть менше за нього кваліфіковані журналісти (іноді навіть і не журналісти!), були редакторами еміграційних видавництв і публікацій.

Під цим оглядом досить влучним є спостереження Аркадія Любченка в його “Щоденнику” про знайомство з Гайдарівським у Кракові ще під час війни. 1999 р. харківський журнал “Березіль” (ч. 7 – 9, ст. 152 –153) передрукував уривки згаданого твору Любченка, з якого я цитую таке:

“Ночую в канцелярії видавництва. Перед сном п’ємо чай і довго розмовляємо – Ситник, Гайворонський і я. Ці хлопці працюють при ви-ві звичайними носіями і досить добре заробляють. Але ставлення до них п. п. директорів та редакторів зверхне, просто іноді хамське, дарма що обидва були нещодавно теж редакторами газет – один Васильківської, другий Костянтинівської на Донбасі”.

Правда, дехто може сказати, що інші еміграційні письменники, перебуваючи в подібних обставинах життя, не стали, як Ситник і Гайдарівський, жертвами депресії, що допровадила до їхньої передчасної смерті. На це хіба можна відповісти, що на кожну людину житейські негаразди і побутова невлаштованість впливають по-різному. Гайдарівський давав собі раду з ними, як міг. Втім, свідомість неспроможності повністю посвятити себе письменницькому трудові, можливо, додавала до вродженої депресії, що врешті призвела до його самогубства.

IV

Але в його житті були періоди, коли він перемагав депресію. Чи не Достоевський колись завважив, що тільки той, хто пережив падіння й зневіру, здатний сягнути вершин особистого тріумфу, чи щось у цьому сенсі? Гайдарівському був чужим фальшивий котурняний оптимізм декого, що патьоками розпливається на сторінках еміграційної прози. Людина нещасна, він, як письменник, був справді невтомним шукачем гарного світу.

Саме в час його особистого тріумфу ми знову стрінулися у Філадельфії. Це було у Великодню суботу на літургії св. Василя Великого в храмі св. Покрови на Машер вулиці. Серед кількох молільників, у самому кутку позаду незвичних для православних храмів лавок, я побачив пана Василя. Після служби Божої ми тричі почоломкались. Він виглядав зовсім інакше, ніж того пополудня, коли ми познайомились у клубі. На ньому був світло-коричневий, з темною смужкою костюм. Усміхнений, немов якимось внутрішнім світлом зігрітий пан Василь!

“Звідки, дорогий земляче, ви завітали до нас?”

“Ні, не завітав. Думаю, що цього разу до Філадельфії я повернувся на постійно. Бачите, пані Галина Журба познайомила мене з однією дуже симпатичною жінкою, яка серйозно цікавиться літературою...”

Зніжковівши, він додав:

“Та наші плани не обмежуються літературою...”

Так він уперше натякнув мені про особисте в житті, чого раніше з ним не траплялося. Згодом він одружився із Софією Пилипенко, яка до кінця його життя стала вірною його супутницею та помічницею в його літературній праці.

“Писали щось нове?” – запитав я, коли ми вийшли з церкви.

“Ні, земляче, але планів маю силу-силенну. Писати, писати, писати! Це ж єдине виправдання мого життя... Заробіткова праця – це каторга, хоч і без ланців на руках. Працюю, бо ж не уявляю себе бездомним жебраком... Ой і розбалакався...”

Дійсно, він, як я не раз переконався, більше мовчав і слухав. Але цього разу він справді розговорився. Його очі світилися лагідністю і цікавістю, а не заволокали тінню байдужості до цілого світу. Переді мною був той пан Василь, який невдовзі подарує читачам казковий чар “Заячого пастуха” та справжнє, бо ж особисто вистраждане, чоловіколюбство збірки оповідань “А світ такий гарний...”

Незбаром після нашої другої зустрічі Гайдарівський знову винайняв кімнату в будинку Дончука, але не на другому поверсі, де він мешкав перед тим, а у партері. Через якийсь час пан Василь запросив мене до себе:

“Приходьте – поговоримо про вашу книжку”.

“Яку мою книжку?” – не зрозумів я.

“Та ж майбутню збірку ваших поезій! Захопіть усе друковане і недруковане. Я з будівництвом розквітався – працюю до півночі в одному ресторані прибиральником.

Робота, правда, не з приємних, але для мене вигідна – можу майже цілий день читати і писати, а для мене це справжнє життя... Приходьте в будній день пополудні”.

Користуючись запрошенням, одного пополудня я постукав з ганку у вікно його кімнати. Пан Василь відчинив двері і впустив мене до коридору. Праворуч високі, майже під стелю, двері до його кімнати були гостинно відчинені.

“Ну, пане Василю, ці двері, видно, на ваш ріст плановані”, – пожартував я. В кімнаті між двома фронтowymi вікнами, впритул до стіни, стояв масивний письмовий стіл. Обабіч вхідних дверей – полиці й етажерки, заставлені книжками, а в протилежнім кутку просторої кімнати – дбайливо застелене килимом ліжко. На полиці над каміном – стоси журналів, часописів і ще не розпакованих книжок. І бездоганний порядок на письмовому столі. На ньому з лівого боку лежав стос чистого паперу, а з правого – тонший, списаний трохи кутастими літерами його почерку. Посередині столу в коробці — ручки і різнокольорові олівці.

“Оце, земляче, мій робочий верстат. Я так завжди працюю – беру чистий аркуш, пишу і відкладаю на праву сторону без поправок. Закінчивши розділ, перечитую, додаю, викреслюю, виправляю, а потім переписую начисто. Інколи така процедура триває кількакратно. Але ж сідайте, де вам найзручніше, і покажуйте, що ви там принесли”.

Приніс я, правду кажучи, все, що встиг написати від кінця війни в Німеччині, Австралії і Філадельфії. Вірші, друковані в різних журналах і часописах, я переписав у звичайний школярський, у лінійку зошит з назвою на першій сторінці “Ранній зошит”. Приніс я також цикл недрукованих поезій. Перший вірш того циклу кінчався строфою:

*Тобі у мареві крихкого верховіття
Уявляться плоди прийдешнього поліття,
І, певний, ти молитимешся, щоб
Собою буть, позбувшись всіх оздоб.*

Коли в 1970 році в-во “Київ” Богдана Романенчука у Філадельфії видало мою першу збірку поезій “Поліття”, критик Лука Луців у рецензії на неї в “Свободі” звернув увагу на неадекватність заголовка і розміру збірки. Шановний рецензент не знав, що заголовок збірки не мав нічого спільного з плодами поліття, себто з урожаєм, жнивнами. Коли справа видання книжки, завдяки наполяганню пана Василя, стала конкретною, я мав намір дати їй заголовок “Ранній зошит”. Але мій земляк аж скипів:

“Облиште, ради Бога, оті зошити, нотатники, записники та подібну до них канцелярщину – збірка мусить мати поетичну назву!”

Після довгих міркувань ми обидва зупинилися на запропонованій паном Василем назві, в якій іменник “поліття” є порою, коли літо минуло, а осінь ще не надійшла. Отож, я вдячний саме йому не тільки за появу книжки друком, але й за її назву. Справді, він був хрещеним батьком моєї першої книжки.

Я знав, що пан Василь не раз переглядав рукописи молодших за нього і менш досвідчених письменників. Він витрачав майже півгодини часу на читання однієї сторінки рукопису. І якщо він робив, порадившись з автором, поправки, то твір набував від того більшої мистецької сили. Тепер я відчув і на власному досвіді редакторський хист мого земляка.

“Лишіть у мене на якийсь час ваші вірші. Я їх прочитаю наодинці. Я чув, як ви читаєте вірші свої і чужі. Таке гарне читання іноді маскує деякі недоліки. Вибачте мені, але кожну написану річ я мушу вивірити на око, як колись діди наші вивірювали вартість монети на зуб”.

“Ви справжній редактор, пане Василю!”

“Ні, ні! Саме вилловлювання мовних і друкарських помилок, — це функція доброго коректора. А редактор, друже мій, крім досконалого знання мови, стилів і смаків, мусить відчувати пульс, дихання твору. Він не сміє пропустити жодного недогляду автора. Справжній редактор – додатковий творчий чинник для автора. Він мусить також мати відвагу і обов’язок, чуєте, — обов’язок! — підказати, а де треба, наполягти на потрібних поправках, додатках, скороченнях і змінах...”

V

Як я вже згадував, пан Василь мусив тяжко працювати, щоб уможливити видання своїх книжок. Інколи він був змушений позичати гроші в кооперативній спілці “Самопоміч”. Це були невеликі суми, і борг свій він завжди сумлінно сплачував. Інколи я охоче був його ручителем, і він мене ніколи не підвів.

Однак його до розпуки допроваджували безвідповідальні рецензії декого з його колег пера, що, на його думку, могли знеохотити читача і негативно вплинути на продаж книжки. Прикладом такої його чутливості може бути його лист до мене, датований 1-го березня 1963 р.

“Дорогий пане Володимире!

Сподіваюсь, Ви читали рецензію в “Свободі” від 28 лютого на “Заячого пастуха”. На книжку й автора вилито цебер помиїв. Є підстави думати, що рецензентка взагалі книжки не читала, лише переглянула. Рецензентка ставила собі за ціль скомпрометувати книжку, і цього вона досягла блискуче. Тепер мені не можна з’являтися на люди із “Заячим пастухом”, якщо не стануть в обороні мене, як письменника, читачі. (...) Кілька їхніх листів до редакції у якійсь мірі зітрутуть нищівне враження про книжку. Інакше книжка пропала, а я збанкротований.

Ваш Василь”.

Я знав, що реакція Гайдарівського була загострою, бо згадана в листі книжка, як і інші його твори, викликали дуже похвальні рецензії відомих критиків Г. Костюка, Д. Бучинського, І. Овечка, С. Наумович, В. Сварога, В. Чапленка, письменників І. Смолія, М. Щербака та захоплені відгуки багатьох читачів.

Гайдарівський дослівно до кінця свого життя писав. Він залишив після себе рукописи двох повістей, які були видані посмертно, завдяки копіткій праці його вдови Софії, також уже покійної: “Циркачка” (1986 р.) та “Спокута” (1991 р.). Про це вона писала мені 26 березня 1992 в листі з Філадельфії до Вашингтона, де я тоді працював в “Голосі Америки”:

“(...)Працюючи над “Спокутою”, я дуже захворіла й безліч разів була в лікарнях. Василь залишив тільки нерозбірливий рукопис, неопрацьований і неперечитаний. Насилу кінчивши писати останнє речення, на другий день покінчив зі собою (...)”.

13-го листопада 1972 Василь Гайдарівський позбавив себе життя у своїй хаті. Повернувшись увечорі з праці, пані Софія застала його мертвим.

На панахиді в одному похоронному закладі було до болю мало людей. Парастас відправляв настоятель православної церкви св. Покрови о. Михайло Борисенко, до речі, теж земляк покійного з Донеччини. Крім удови, на панахиді були письменник Анатоль Гак з дружиною, поетеса Марта Тарнавська, вдова письменника З. Дончука Раїса Тимофіївна та двоє чи троє парафіян. Пригадую, що мене лихоманило від гострої перестуди і в такому стані я не наважився їхати дві години на кладовище до Бавнд Бруку. Згодом Юліан Мовчан опублікував у журналі “Нові дні” листа Івана Манила, де той писав, що на похороні Гайдарівського із об’єднання письменників “Слово” майже нікого не було...

Повернувшись з похоронного закладу додому, я взяв з полиці “Заячого пастуха” і розкрив навмання. Це, безумовно, був звичайний випадок, але текст – подумав я – міг би бути найвлучнішою епітафією панові Василеві:

“Якби такий крайдесь і був, де пустує земля, і хліб росте на деревах, і в річках тече не вода, а молоко та мед, однаково, хлопче, мало хто пішов би туди з тобою. І знаєш чому? Бо кожному народові призначене місце на землі самим Богом. Тому людина, де б вона не народилась, любить свій край, чи гарно їй там живеться, чи погано. Німці живуть у Німеччині, турки в Туреччині, французи у Французьчині, і ніхто свого краю не кидає, бо не може покинути. А як і трапиться комусь залишити свою батьківщину, то сумуватиме за нею, поки житиме, і сум укоротить такому життя. Отож і треба, Тарасе, робити так, щоб наші люди не мандрували світами, а почувалися дома краще, як у теплих краях”.

Post scriptum

На одинадцятому році незалежності України поки що лише деякі твори Василя Гайдарівського повертаються на батьківщину.

Першими, хто проломив мур забуття довкола його імені, були журналіст Олег Скидан, доцент Донецького національного університету, філолог Вадим Оліфіренко та аспірантка Луганського національного університету філолог Тетяна Скворцова. Я щасливий, що мої спогади, друковані в газеті “Америка” в кінці 70-х років, нехай навіть у найменшій мірі, допомогли їм.

Наш талановитий земляк був нещасною в особистому житті людиною. Але як письменник він був вірний своєму покликанню. Хочеться, щоб майбутні дослідники його життя і творчості завжди керувалися думками, що їх висловив у передмові до “Кобзаря” наш великий Шевченко:

“Щоб знать людей, то треба пожити з ними. А щоб їх списувати, то треба самому стать чоловіком, а не марнотрателем чорнила і паперу. Отойді і друкуйте, і труд ваш буде трудом чесним”.

Василь Гайдарівський не змарнував жодної краплини чорнила і жодного аркуша паперу.

Філадельфія, 1977,1979 рр., Зінгер Айленд

Примітки

Гайдарівський, Василь – псевдонім. Справжнє прізвище — Гайворонський, Василь Андрійович, нар. 1906 р. на Донеччині, п. 1972 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український письменник, творчість якого почалася у 20-х роках, член ОУП “Слово”.

Антипенко, Анатоль (псевдоніми – Анатоль Гак, Мартин Задека). Нар. 1900 р. в Гуляй-Полі, п.1980 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український драматург, прозаїк, фейлетоніст, член ОУП “Слово”.

Гуменна, Докія. Нар.1904 р. на Київщині, п. 1992 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью -Джерсі. Українська письменниця, член ОУП “Слово”. Літературна діяльність Д. Г. почалася на Україні в середині 20-х років. Літературна спадщина Д. Г. становить понад 30 томів.

Калиновський, Анатолій Васильович (псевдоніми – Анатоль Галан, А. Чечко, Іван Евентуальний, Колібри), нар.1901 р. на Чернігівщині, п.(дата невідома) в м. Рочестер, шт. Нью -Йорк, пох. там же. Український письменник, редактор, поет-сатирик, член УРДП та ОУП “Слово”.

Варава, Олекса Петрович (псевдонім – Олекса Кобець). Нар. 1889 р. на Київщині , п. 1967 р. в м. Боффало, шт. Нью -Йорк, пох. там же . Український письменник, поет і редактор, член ОУП “Слово”.

Коваленко, Людмила. Вдова укр. письменника Михайла Івченка, нар. 1898 р. на Катеринославщині , п. 1969 р. у м. Трентон, шт. Нью-Джерсі, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Українська письменниця, драматург, перекладачка, радіожурналістка, член ОУП “Слово”.

Любченко, Аркадій. Нар.1888 р. на Київщині, п. 1945 р. в Німеччині, пох. у Бад-Кісінгені, Баварія. Український письменник, редактор.

Чапленко, Василь Кирилович. Нар. 1900 р. на Катеринославщині, п. 1990 р. в м. Матаван, шт. Нью-Джерсі, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український письменник, драматург, літературо- і мовознавець, критик, редактор, дійсний член УВАН та НТШ.

Гриневич, Катря. Нар. 1875 р. в Галичині, п. 1947 р. у Берхтесгадені, Баварія, пох. там же. Українська письменниця, автор історичних повістей і романів.

Журба, Галина. Докл. про неї в статті “Творчість у поході життя”.

Керницький, Іван (псевдонім – Ікер). Нар. 1913 р. в Галичині, п. 1984 р. в м. Нью-Йорк, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український письменник, довголітній співробітник -фейлетоніст щоденника “Свобода”, член ОУП “Слово”.

Королева, Наталена – псевдонім. Справжнє прізвище — Дунін-Борковська, Наталена, нар. 1888 р. в Іспанії, п. 1966 р. в Чехії, пох. в м. Мельниках. Українська письменниця, українською мовою почала писати 1919 р., писала також французькою.

Косач, Юрій. Нар. 1909 р. в Києві, п. 1990 р. у м. Нью-Йорк , пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український поет, прозаїк, драматург, редактор.

Мосендз, Леонід. Нар. 1897 р. на Вінничині, п. 1948 р. в м. Бльонау (Швейцарія) пох. там же. Український поет, прозаїк, есеїст, гуморист (спільно з Ю. Кленом — під псевдонімом Порфирій Горотак).

Парфанович, Софія. Нар. 1898 р. в Галичині, п. 1968 р. в Детройті, пох. там же. Українська письменниця, лікар за фахом, член ОУП “Слово”.

Самчук, Улас Олексійович. Нар. 1905 р. на Волині, п. 1987 р. в Торонто, Канада, пох. там же. Відомий український письменник, журналіст, редактор, лауреат УММАН, член уряду УНР на вигнанні, член ОУП “Слово”.

Струтинська Марія (псевдонім — Марія Марська), нар. 1897 р. в Галичині, п. 1984 р. у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз. Українська письменниця, редактор, член ОУП “Слово”.

Багрянний, Іван. Докл. про нього в статті “Республіки трибун”.

Барка, Василь. Докл. про нього в примітках до статті “Вірний покликанню”.

Осьмачка, Тодось. Докл. про нього в статті “Хай собі він буде геній...”.

Матусовський, Михайло Львович. Нар. 1915 р. в Луганську, п. (дата невідома) в Москві, пох. там же. Російський поет, перекладач творів Т. Шевченка та інших укр. поетів.

Русальський, Володимир – псевдонім, справжнє прізвище — Гевеленко, Іван. Нар. 1911 р. на Уманщині, п. 1957 р. в Австралії, пох. в Аделаїді, штат Південна Австралія. Український письменник і журналіст.

Гаран, Євген. Нар. 1926 р. на Запоріжжі, живе в Сіднеї, Австралія. Український письменник, журналіст, педагог.

Дончук, Зосим Іванович. Нар. 1903 р. на Уманщині, п. 1973 р. під час творчої поїздки до штату Каліфорнія, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український письменник і громадський діяч, член ОУП "Слово".

Карапетян, Алік. Син Григорія Карапетяна (архітектора першого на Україні хмарочоса в Харкові) та Олени Шишацької – Карапетян. Професор прикладного мистецтва в університеті Вест Вїрджїні, США.

Шишацька, Олена Миколаївна (у заміжжі Карапетян). Нар. 1904 р. в Харкові, п. 1988 р. у Філадельфії, пох. на цв. Окленд там же. Українська оперна співачка (колоратура), солістка Харківського державного театру опери і балету ім. М. Лисенка, на еміграції вчителька співу.

Одарченко, Петро Васильович. Докл. про нього в статті "Патріарх літературознавства".

Качуровський, Ігор Васильович. Нар. 1918 р. на Чернігівщині, живе в Мюнхені. Український поет, прозаїк, перекладач, редактор, радіожурналіст, автор праць з теорії поезики, член ОУП "Слово" та НСПУ.

Керч, Оксана – псевдонім, справжнє прізвище Гаращук, Ярослава, нар. 1911 р. в Галичині, п. (дата невідома) у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Українська письменниця і громадська діячка, дружина Володимира Миколайовича Куліша – сина М. Г. Куліша, член АДУКу. п. 1991 р.

Романенчук, Богдан. Нар. 1906 р. в Галичині, п. 1989 р. у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Український вчений-літературо- і мовознавець, редактор, педагог, видавець, лексикограф, член АДУКу.

Луців, Лука. Нар. 1895 р. в Галичині, п. 1984 р. у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Український журналіст, літературний критик.

Костюк, Григорій. Докл. про нього в статті "На сторожі слова".

Бучинський, Дмитро. Нар. 1913 р. у Галичині. З 1944 р. на еміграції в Іспанії. Український журналіст, редактор, видавець.

Овечко, Іван. Нар. 1920 р. у Мелітополі, п. 2002 р. в м. Денвер, штат Колорадо, пох. там же. Український письменник, поет, літературознавець і критик, викладач американського коледжу.

Наумович, Софія – псевдонім. Справжнє прізвище Гаращук, Софія, (у заміжжі – Вітошинська) сестра Оксани Керч), нар. в Галичині (дата невідома). Пом. 2001 р. в Парижі, пох. там же. Українська журналістка.

Сварог, Вадим – псевдонім. Справжнє прізвище — Балан, Вадим Віталійович, нар. в 20-х р. на Україні, живе в Каліфорнії, до США прибув після II св. війни. Український філолог, журналіст, учитель, редактор, до виходу на пенсію працював у Школі Мов Армії США у Монтереї, Каліф., а опісля деякий час був гол. ред. журналу "Нові дні" в Торонто (Канада).

Смолій, Іван. Нар. 1915 р. в Галичині, п. 1984 р. в м. Ютика, штат Нью-Йорк, пох. там же. Український письменник, журналіст, редактор, член ОУП "Слово".

Щербак, Микола. Нар. 1916 р. на Наддніпрянщині, живе на Флориді. Український поет, критик, автор радіоскриптів, член АДУКу.

Мовчан, Юліян. Нар. 1913 р. на Житомирщині, живе в США. Український лікар, журналіст, письменник.

Манило, Іван Васильович. Нар. 1918 р. на Запоріжжі, п. (дата невідома) у містечку Вайнленд, шт. Нью-Джерсі, пох. там же. Український поет, байкар, видавець, редактор.

Показчик акронімів у статті та примітках

УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка.

КП(б)У – Комуністична Партія (більшовиків) України.

УНР — Українська Народна Республіка.

ВУЗ — Вищий Учбовий Заклад.

ОУП – Об'єднання Українських Письменників.

АДУК – Асоціація Діячів Української Культури.

УРДП – Українська Революційно-Демократична Партія.

Творчість у поході життя (Галина Журба)

I

Біографія письменника – це передовсім його творчість. Проте з огляду на популярність, що нею користуються серед читачів біографії видатних людей, сучасні біографи не оминають в життєписах історичних постатей і, samozрозуміло, письменників, найдрібніших деталей особистого життя останніх. Інколи з міркувань сенсаційності біографії перенасичені зайвими і другорядними подробицями інтимного характеру, мало пов'язаними з творчістю.

Біографії видатних письменників переважно пишуть і видають після їхньої смерті. Зміст біографій визначається почуттям міри, здоровим глуздом та етичним кодексом авторів. Костянтин Паустовський, пишучи коротку біографію Олександра Купріна, покликався у ній на думку цього відомого російського письменника:

“Зайвим є для читачів плутатися у дрібницях життя письменника, бо така цікавість шкідлива, дрібничкова і ница”.

Я ж особисто нічого шкідливого, а тим більше ницого, не бачу в цікавості читача, так довго, як “дрібниці життя письменника” не відсувають у тінь найсуттєвішого в його житті – творчості. Саме тому я згодний з підходом до цієї справи іншого російського письменника — Венямина Каверіна, висловленим у книжці “Вечірній день: листи, зустрічі, портрети”. На його думку, кожна книжка є “розмовляючою особою”, себто вона звернута до читача, як мова, і вимагає відгуку, відповіді. А тому – вважає Каверін – особа письменника, його доля – цікаві й важливі для читача, як важливою є для нього доля співрозмовника, сучасника.

Вік Галини Журби охоплював майже одне сторіччя, багате подіями і особистостями – безсмертними, ще живими в нашій пам'яті та подекуди вже забутими. Нам навіть важко уявити, що вона була сучасницею Івана Франка, Лесі Українки, Олександра Олеся, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника. Тільки двадцять вісім років перед її народженням поховали великого Кобзаря. А коли вона народилася, Іван Нечуй-Левицький мав п'ятдесят один рік. За київського періоду її життя український класик доживав свого віку у Золотоверхім, який став у рік його смерті столицею новітньої української держави – УНР.

У 30-х роках, коли її повісті “Зорі світ заповідають” та “Революція іде”, видані у Львові, здобули їй славу видатної письменниці, народилися майбутні шістдесятники Микола Вінграновський, Іван Драч, Ліна Костенко, Василь Симоненко та інші. А за її життя в діаспорі та на батьківщині почали друкуватися твори поетів і письменників, народжених у 50-х роках. Ураховуючи діяльність її сучасників, що були ровесниками її батьків, письменницький вік Журби обіймав аж чотири покоління творців української літератури.

З початком XXI ст., у вимірах календаря вік Журби неодмінно пересунувся ближче до доби революційного національного відродження України. Наступні покоління розглядатимуть Журбу як співучасницю історичного процесу, без якого чи поза яким немислимим було б друге після 1918 р. відродження української державности – Акт незалежності України 24 серпня 1991 р.

Добу своєї революційної молодості письменниця змалювала у згаданих повістях з інших ідейних позицій і під властивим лише їй мистецьким кутом зору, такими відмінними від тих, що ними послуговувалися, наприклад, Петро Панч, Юрій Смолич та Михайло Стельмах, чий талант, либонь, не викликає сумніву у читача. Однак сучасний читач, а майбутній і поготів, читаючи “Голубі ешелони”, “Мир хатам – війна палацам!”, “Кров людська – не водиця”, знайде в них викривлене, однобічне зображення доби української національної революції, продиктоване радянсько-комуністичним режимом. Понад півстоліття українську людину в УРСР замкнуто в закляте коло дозволеної режимом літератури, зумисно

окраденої і вихолощеної. У реєстрі дозволеної тоді літератури сучасний читач марно шукатиме творів В. Винниченка, І. Багряного, В. Гайдарів-ського, Ю. Клена, Т. Осьмачки та Г. Журби.

II

Творчий шлях Галини Журби почався 1908 року, коли Андрій Ніковський видав її першу збірку оповідань “З життя”. Дев’ятнадцятирічна початкуюча письменниця жила тоді в Одесі. Згодом у журналі “Українська хата” з’явилося її оповідання з циклу “Цвітучий сад”. Невдовзі в тому самому журналі були надруковані її “Сильветки на тлі неба”. У січні 1912 р., якраз у той день, коли Журба переїхала з Одеси до Києва, увесь тираж чергового числа “Української хати” був за наказом цензора конфіскований жандармерією. Причиною конфіскації було надруковане в журналі оповідання Журби “Коняка”. З цього приводу Ніковський в листі до Журби похвалив молоду письменницю за це оповідання:

“Вона (“Коняка” – В. Б.) не тільки по-мистецьки написана, — вона сміла, революційна. Цензор не міг поступити інакше. Будучи цензором, я зробив би те саме”.

Київський період життя Журби від 1912 р. повністю пов’язаний з “Українською хатою”. Працюючи секретаркою в страховій фірмі Гагена, вона свій вільний час присвячує літературній творчості в естетичній атмосфері журналу, редагованого Микитою Шаповалом (Сріблянським) та Павлом Богацьким. Між іншим, за оповідання “Гістерія” Журба одержала свій перший і останній гонорар в “Українській хаті” – 9 рублів. Згодом вона так писала про ті часи:

“Українська хата” на той час була найпоступовішою революційною трибуною молодих, трибуною їх протесту, бунту проти всілякої заскорузлості, безпринципності, політичного угодівства (трибуною), що гуртувала біля себе безкомпромісний політично-літературний актив”.

Тоді в тому журналі співпрацювали М. Вороний, О. Кобилянська, О. Неприцький-Грановський, М. Філянський, Г. Хоткевич, М. Чернявський, Г. Чупринка. В ньому свої перші літературні кроки робили М. Рильський та П. Тичина.

З початком I-ої світової війни царська влада закрила всі українські видавництва. Редактора П. Богацького заарештували й адміністративним порядком заслали до Наримського краю. Після повернення на початку революції 1917 р. до Києва Богацький став начальником міліції української столиці. На початку 50-х років в австралійському місті Сідней я мав щасливу нагоду побачити його на одній українській конференції в будинку ІМКА. Присутні вставанням з місць і оплесками вітали його як заслуженого діяча української культури. Я і мої ровесники з підрадянської України тоді навіть не уявляли важливої ролі того тихого і скромного старенького пана в процесі національного відродження нашої батьківщини. Я був глибоко зворушений тією зустріччю, як і пізнішим знайомством у США з іншим “хатянином” – Олександром Неприцьким-Грановським – відомим українським поетом і американським вченим-ентомологом.

Друга фаза київського періоду життя Журби почалася з лютневою революцією 1917 р., коли письменниця працювала в редагованій А. Ніковським та С. Єфремовим “Новій раді”. Разом з П. Тичиною вона вела там рубрику закордонної преси. У спогадах, написаних на схилі життя, Журба згадувала про застій літературного життя в революційній столиці:

“Це ж були роки державотворчого пориву, боротьби, захоплень, радості, розпуки і жаху. Люди горіли, змагалися, говорили, сварилися, метушилися, воювали зброєю та словом, — але ніхто не писав. Писали тільки публіцисти. Письменники, поети мовчали. Inter arma silent musae. Зблимує сякий-такий літературний рух у Києві щойно зимою 1919-20 рр., коли війна і революція відійшли в минуле, бодай для тих, хто лишився в Києві”.

Серед тих, хто лишився, була Журба. В окупованому Червоною армією Києві вона влаштувалася на працю в заснованому Панасом Любченком “Всевидаті”. Там на керівних посадах були укапісти і боротьбісти. Завдяки їм, як пише у своїх спогадах Журба, багато українських літераторів дісталось на працю в тій видавничо-цензурній адміністративній установі, “займаючи позиції, доки їх не захопили ворожі до української літератури суб’єкти”. У тій установі Журба разом з Наталею Романович-Ткаченко, дружиною одного із засновників УКП Михайла Ткаченка, редагувала дитячий журнал “Волошки”.

Взимку 1919 р. у видавництві “Книгоспілка” вийшла книжка Журби “Похід життя” — збірка всіх її оповідань, друкованих до 1913 р. в “Українській хаті”. До тієї збірки увійшло також недруковане оповідання “Пісня на одній струні”.

10 червня 1920 р. назавжди закінчився київський період її життя — разом з військами УНР і Польщі Журба залишила Київ. Почалися етапи емігрантського життя письменниці на українських землях поза УРСР: Здолбунів, Львів, Криниця, знову Львів, і так аж до 1944 р. Тоді ж побачили світ її твори: сценічний етюд “Маланка” (1921 р.), повісті “Зорі світ заповідають” (1933 р.), “Революція іде” (1937 р.) та sensationний роман “Доктор Качьйоні” (1943 р.)

Професор Іван Боднарук у статті “Сеньйорка нашої літератури”, надрукованій в лондонській “Українській думці” (12.9.1975), пише, покликаючись на розповідь Оксани Керч:

“...коли на літературному вечорі Т-ва ім. Галини Барвінок у Львові, в якому Галина Журба прожила найбільш плідні роки свого життя, письменниця читала свій роман “Зорі світ заповідають”, то не лише новий сюжет у нашій літературі й революційні події, що відбувалися ген там – в Україні, а й сама будова та запашна, як степи, багатюща українська мова зачарували публіку. А найбільше захоплення письменницею виявив Богдан Ігор Антонич, який поспішив після читання до неї і сказав, загикуючись від хвилювання, великий комплімент: Ви чудово пишете...”

Подібне захоплення прозою Галини Журби через понад половину сторіччя висловив Валерій Шевчук у короткій розмові зі мною в Будинку НСПУ в Києві. До речі, він високо оцінив творчість Галини Журби в статті, надрукованій в журналі “Українська мова і література в школі” (ч. 5 (399) 1990), Київ:

“...її твори досі живі, в них завмер, як метелик у краплі бурштину, світ, який вона бачила, любила й уміла відтворювати. Бо любов до світу й людини в її творах – перша їхня прикметна ознака. Бо слово під її пером набувало трепетності й сили, а картини, що їх вона змалювала, творилися рукою доброго Майстра”.

1944 р. Журба разом зі своїм чоловіком Антоном Нивинським опиняються у Варшаві, де жила сестра Журби. Нивинський (псевдонім Антін Чекмановський) — автор збірки оповідань “Віки пливають над Києвом” — помер у Варшаві 1947 року. Поховавши чоловіка, Журба, за її словами, “вдаючи із себе несповна розуму жебрачку”, перейшла три кордони до Західної Німеччини. Там в одному із центрів “Республіки ДіПі” — українському таборі Ганггофер Зідльонг у Регенсбурзі, вона почала писати автобіографічну повість “Далекий світ”, яку закінчила на початку 50-х років. Цю повість видало 1955 року в-во “Перемога”, Буенос-Айрес, Аргентина, тиражем 1 500 примірників.

Перечитуючи автобіографічну повість Журби, вкотре ловлю себе на думці, що зрозумілим є очарування Антонича, Шевчука, моє та, припускаю, багатьох її читачів. Ось хоч би опис першого прощання дитини з матір’ю:

“Пізно восени мати іде до Одеси. Це нове слово спалахкує в моїй уяві — полум’яно-червоне, як квіт амарилісу.

Стоїмо з батьком на пероні. Він тримає мене за руку. Мати посміхається до нас з вікна вагону. Раптом поїзд рухається, сунеться кудись швидко-швидко і в мене лишається

вразіння гармонії, що враз згорнулася в одну чорну цятку і зникла. З нею разом поділася десь мати. Щось розпучливо-тоскне рвонулося в мені навздогін за нею, сцавило горло. Хутко кліпаю очима, щоб не плакати. Стоїмо ще хвилину на пероні, задивлені туди, де зникла мати. Вразіння це залишається мені на всьє життя.

Потім я тужила за матір'ю, уперше розлучена з нею. Батько присвячував мені тепер весь свій вільний час. Оповідав, рисував, розважав. Ми проводили удвійку довгі осінні вечори. Я сиділа в нього на колінах – ми писали листи до мами. Він водив моєю рукою по папері, а слова залишалися на ньому зачаровані у чорні дивні значки. Перша містер'я писання, з якою я зіткнулася, стримуючи з натуги та зворушення віддих”.

Повість насичена картинами природи, хатнього обладнання, образами людей: батьків, сестер, рідні, панів-поміщиків, челяді, домашніх і диких тварин. Усе це відтворено письменницею так, як воно сприймалося колись її дитячим зором:

“Сніг з'являвся вночі так несподівано, як приємний гість, якого застається ранком у вітальні на софі, що спить смашно і не знати, які там має у саквах гостинці. В кімнатах зразу ставало ясніше. За вікнами білили пухкі намети. Присипані снігом бур'яни, посохлі на кльомбах гайстри та жоржини подобали на химерний похід мандрівних лицарів, дідів з лірами й торбами, вершників на конях та верблюдах. Все, що бачилося в книжках на малюнках, марилося тепер перед вікнами під припаддю снігу, оживлене, надихане нашою уявою”.

III

У вступному слові до “Далекого світу” Журба зазначає: “Життя само – найкращий повістяр, найхимерніший фантаст і поет. Хочу писати його таким, яким воно було”. Саме оце бажання та вміння писати життя таким, яким воно було, надає творам Журби поруч із життєвою реальністю – реальність мистецьку.

Справді, читаючи цю повість, ніби вдивляєшся в течію річки. Її поверхня віддзеркалює високе небо з хмарками, прибережні дерева й споруди. А як придивитись пильніше, помітними стають на дні невиразні образи реальних предметів — каміння, водорості, мінливі силуети риб. Але чи це все? Напевно — ні! Бо хто з нас, задивившись на плесо чи у глибінь річки, не вчаровував у своїй уяві інші, ніж зримі, картини? Тоді хмарки ставали небесними квітучими садами, прибережні споруди — казковими палацами, дерева — фантастичними велетнями, а підводне каміння, водорості і риби перетворювались у чародійне царство. Хто з нас у тінях і відблисках на поверхні течії не розпізнавав інколи риси дорогих і близьких нам облич?

Ґранд дама сучасної американської прози Юдора Уелті писала колись про феномен літературного твору:

“Писати — це значить брати життя таким, яким воно вже є (дослівно та сама думка, як і в Журби! — В. Б.), не описувати його, а зробити його предметом з метою, щоб закінчений твір міг містити в собі це життя, і подати його читачеві. Суть (твору – В. Б.) не буде, безумовно, тим самим, що й сировий матеріал. Це не з однакової породи речей. Твір є щось таке, чого не було перед ним і не буде після нього. Бо розум однієї особи — автора твору — є в ньому також. Те, що перш за все відрізняє твір від сирового матеріалу чи журналістики, це не віддільна від нього можливість спільного між письменником і читачем — акт уяви”.

Спільний акт уяви, народжений даром письменника, вводить читача в життя твору, життя, що його читач переживає разом із автором. Це великою мірою стосується автобіографічної повісті Журби. Незважаючи на іншу добу, відмінне людське оточення з інакшими стилем життя та звичаями, з неподібними до сучасних атрибутами реального довкілля, читача все

ж таки полонить спільна з автором уява. Немов би очарований персонажами далекого світу, читач мимоволі пізнає багато чого йому особисто знаного і ним пережитого.

Одним із скарбів моєї невеликої бібліотеки є дарчий примірник повісті з написом: “Дорогому колезі Володимирові Біляїву. Галина Журба. 1959”.

Після “Далекого світу” Журба довгий час працювала над її “коронним”, як вона казала, твором — трилогією “Тодором Сокором”. У цьому, за її словами, “на тлі історії романі”, письменниця розповідає про життя в Україні у ХІХ ст.

З огляду на її похилий вік це була кропітка повільна праця. Зворушений її довір’ям, я інколи читав чернетки цього роману. Процес писання був дуже вимогливий. Переписування розділів, додатки, вклейки вузьких смужок паперу, написаних від руки або друкованих на машинці, напевно доводили до розпуки видавця “Нашої Батьківщини” Сидора Кравця, який видав 1-й том роману в Нью-Йорку 1967 року з повним дотриманням орфографії Журби. На титульній сторінці книжки власноручне присвячення: “Дорогому Біляїву з привітом. Галина Журба. 1.4.1967”.

Журба встигла закінчити і видати тільки першу частину запланованої трилогії. Я переконаний, що працю над романом гальмували не тільки повільний процес писання, але й її захоплення не суттєвими для цього роману темами: комплекс рабства, український правопис, культобмін. На все це вона витратила дорогоцінний час, укладаючи записки з другорядних джерел. Після її смерті всі ці записки стали тим, чим вони в подібних випадках приречені стати – сировиною, що не має відношення до мистецької творчості письменника.

Як уже згадувалося, Журба назвала свій останній твір “на тлі історії романом”. Отож, уява письменниці, як і в автобіографічній повісті, — в минулому. Я не раз питав себе — чи це не навмисна втеча від сучасного, свідоме відгородження себе від сучасного світу лаштунками безповоротно-минулого? Відповіді на це питання я не маю, хоч і схильний думати, що вибір теми і тла був логічний — Журба їх найкраще знала і розуміла.

Інколи здавалося, що сучасний, зокрема український, світ був для неї “закритою книгою”. Можливо, я помиляюсь, але часто під час розмов з нею у мене складалося враження, що, на відміну від її далекого світу, цей світ був для неї незрозумілим. У розмовах вона часто висловлювалась про цей світ, як світ безликий, безідейний, позбавлений “героїчності.” Часто нерозуміння чогось перетворюється в ірраціональну упередженість. І це я мав нагоду спостерігати у випадку Журби. Врешті, як і багато її близьких приятелів, я змірився з її нехиттю до сучасного світу.

Я вже згадував, що Журба не розуміла світу сучасної України, що з нею вона розлучилась 1920 року, себто України під радянським режимом, України великих соціальних, національних і людських катастроф та трагедій, аж ніяк не позбавлених “героїчності” людини. У першому томі її останнього роману читач ще не стрічає того Тодора Сокура, найяскравішою рисою якого, як заповідала Журба на початку твору, мала бути героїчність його вдачі.

Слід припускати, що його епопея закінчилася б десь у першому десятиріччі ХХ ст., бо це цілком сумісне з її поглядом, що письменник мусить знати і вміти про щось сказати. Про той досконало знаний нею світ Журба писала талановито і впевнено. А це ж суть письменницької творчості. Це позитивно відрізняє Журбу від тих українських авторів в УРСР і в діаспорі, які часто пишуть про події і речі, що їх вони не тільки не знають, але, головню, не розуміють, бо не завдають собі труда їх досконало вивчити. А цього письменникові розумний читач ніколи не зможе дарувати.

У “Тодорі Сокорі” Журба цікаво пише про розмови сільських дядьків, яких на Новий рік гостив у себе місцевий інтелегент, доктор Сологуб. Він розповідав їм про те, як шматували Китай європейські імперії, Росія, Америка та Японія й як Росія загарбала собі Порт-Артур та Маньчжурію. Згадував також і про війну Великобританії проти бурів.

“— То це ж виходить зовсім не по правді, — дивуються дядьки. — Аж стільки господарств на одного Китайця... Нехай він і не нашої віри, а всежодно люди...”

— Англієць, кажуть, також не по закону зайняв бурську землю.

— Авжеж не по закону. Бури мужньо боронили свою батьківщину, п'ядь по п'яді, та їх жменя супроти великої британської імперії, — толкує Сологуб, і думає разом. — Яке глибоке почуття законності й справедливості у цих людей. Це ж отой український етос, світорозуміння, духовість народу.

— Як же це так? — підводиться з кутка кучерява голова табунника Антона. — Раз моя земля, я її доробився своїми руками, чи то мій дід, чи батько, то яке кому право до неї?(...)

— Я свої землі не дав би, — спалахує враз лице табунника і голос його звучить жагуче і твердо. — Сокирою зарубав би гада або він мене, а живий не дав би. Тут йому смерть на моїй землі або мені. (...)

— А що це воно — імпер'я? — цікавиться хтось.

— Імпер'я — це така держава, що живе розбоєм, як звичайний бандит, загарбує чужі землі, гнобить, винищує народи, що споконвіку живуть на цих землях. Ще й гордиться своєю силою.

— Як же це так? — веде недоумно очима по людях табунник. — Виходить, господарства достоту, як бандити, граблять одні одних, займають чуже ще й людей беруть собі під ноги. Хіба ж це закон?

— На світі, Антоне, закон — це сила. В кого дужчий кулак — того закон і правда.

— Та це ж не по правді! — скрикує Антін. — А я усе думав, що то лиш у нас, мужиків, всякі конокради, злодії та панське право... Не знав, що господарства...

— Думай, мой, скільки хоч, — всього не назнаєшся, — перебив хтось глумливо”.

Багатьох обурювало свавільне поводження Журби з правилами українського правопису (наприклад, імпер'я замість імперія, Напольйон замість Наполеон, гармонья замість гармонія, нацья замість нація тощо).

Декого “шокував” її дещо демонстративний агностицизм. Перше і друге можна хіба пояснити її ексцентричною вдачею. А удача – не поза. Її удача привела її в молодості до “хатян” – бунтівників проти втертих шаблонів, проти заскоружлості в мистецтві і далєбі в житті. Головною рисою Журби було те, що вона, як писав український критик Іван Коровицький, до останнього моменту свого життя покликання письменника ставила понад клопоти буденщини. Шкода, що Журба не продовжила біографічної повісті про її світ, бо в її друкованих спогадах “Від *“Української хати”* до *“Музагету”* зарисовувались контури розповіді, поширивши яку, вона б могла перекинути міст між віком її дитинства і фіналом таборового життя. Це була б розповідь про світ, нею добре знаний, розповідь, якої вже ніхто інший не напише.

IV

З Галиною Журбою я познайомився у Філадельфії влітку 1954 р. Вона винаймала мешкання в будинку письменника Зосима Дончука 1915 Північна 7-а вулиця. Дончук описав цей дім у повісті “Будинок” 1313:

“Будинок високий, просторий (...). Вікна великі (...), східці парадні мармурові (...), перед будинком квітник, у садочку чарівний затишок (...). Вулиця чиста, спокійна, простора (...).

Огрівання сучасне (...), стіни в кімнатах обклеєні матерією і пофарбовані в ніжні кольори. Підлога встелена паркетом з чудовими орнаментами”.

Журба винаймала простору фронтову кімнату на першому поверсі. Судячи з опису цього будинку Дончуком, житлові умови Журби не були позбавлені скромного комфорту. На відміну від мешкань на верхніх поверхах, кімната Журби мала окремі сіни з ганком, що виходили на подвір'я. Влітку, густо обвитий крученими паничами, плющем та виткою трояндою, цей ганок був тим прохолодним затишком, де Журба не раз засиджувалась до пізна зі своїми гостями.

Завдяки Дончукові Журба одержувала скромну пенсію, бо він платив за неї необхідні грошові внески працедавця до фонду соціального забезпечення як за домашню робітницю. Фактично його домашньою робітницею вона ніколи не була, хоч інколи і накривала стіл, коли господаря дому відвідували його друзі і знайомі.

Між ними склалися дружні, щирі відносини. Журба була порадицею Дончука як письменниця з більшим досвідом та знанням українського дореволюційного світу й доби національної революції 1917-21 рр. А Дончук допомагав їй пізнавати "підрядянську дійсність", будучи автором чотирьох книжок із сучасною тематикою. Саме тоді він працював над новими творами з доби революції в Україні.

Однак примхлива доля не пощадила дружби двох письменників – Дончук і Журба стали під кінець їхнього життя ворогами. Дончук у повісті "Будинок" 1313 у карикатурний спосіб змалював Журбу в образі квартирантки Кекілії — пихатої старої польської шляхтички, яка з погордою ставилася до української "черні" і тільки про те і мріяла, як помститися добросердешному благодійникові, для якого вона була змушена працювати прислугою. Журба в боргу не залишилася. В романі "Тодір Сокір", як про це вона мені говорила, Дончук був прототипом одного з найнегативніших персонажів — Мойси Квача — сільського коновала-холощія, або валашника. Правда, цей спосіб – зведення у творах поррахунків з колегами пера — зовсім не новий. Слід лише пригадати, яким вийшов Федір Тургенєв у романі Достоевського "Біси" або Сінклер Люїс в романі Геммінгвея "Через річку і в ліс".

Конфлікт Журби з Дончуком був великою мірою пов'язаний з її романом "Тодір Сокір". Після появи у 1969 р. Дончукового роману "Утрачений ранок" серед письменницької братії у Філадельфії почали кружляти чутки, що Дончук сюжет свого роману не тільки взорував на усних розповідях Журби, а, м'яко кажучи, запозичив разом з багатьма епізодами. Запальна полеміка, переважно в приватних листах, загострилася чисто особистим конфліктом однієї квартирантки з господарем того нещасливого дому. У той нелітературний конфлікт втрутилася Журба, після чого вони ніколи вже не помирилися. Цей прикрий епізод скінчився тим, що президія ОУП "Слово" влаштувала, на вимогу Журби, "суд" над Дончуком за його плагіат та позбавила Дончука членства в цій письменницькій організації. Проте я мушу зазначити, що вона навіть після сварки, а особливо після несподіваної смерті Дончука, казала мені, що подивляє розповідницький дар Дончука. Одного разу вона навіть назвала його "невідшліфованим самоцвітом", якому умови підрядянського життя перешкодили набути необхідні письменникові знання і ще змолоду засісти за літературну працю.

Після сварки Журба поселилася в іншому домі аж на третьому поверсі. Сходити височезними східцями до її кімнати було іноді не під силу молодшій за Журбу людині. Та вона і не виходила часто із свого, за її висловом, "піднебесного притулку", а свого улюбленця-кота випускала з кімнати через вікно. І той легко давав собі раду, стрибаючи на нижчий дах і піддашок та дряпаючись стовбурами високих дерев, які росли упритул до будинку. Гостей Журби кіт-відлюдник оминав, ховаючись під ліжком або вирушаючи через відкрите вікно у свої котячі мандри.

Довго в тому мешканні Журба не затрималась. Невдовзі вона перебралася до іншого мешкання навпроти римо-католицького собору св. Петра, де спочивають мощі св. Іоанна Непомука Ноймана, ахієпископа Філадельфійського, чудотворця. Але доживати свій вік їй довелося в іншому мешканні.

Коротенький квартал між Поплар і Браун вулицями – знаменита на всю українську діаспору вулиця Франкліна, золотобрава споруда катедрального собору Непорочного зачаття, ряд охайних кількаповерхових будинків – приватних і власності Української католицької архієпархії та Об'єднання українців-католиків “Провидіння”. Фасади пастельних кольорів, затишок і чистота. Тоді ще навпроти собору, де зараз стоїть будинок Ординаріату і митрополичої канцелярії, ріс садок. Коли там на весні розцвітали бузок і форзиція, а поміж темним чатинням ялиць вбиралися в свіжу прозелень клени і сикомори, тоді цей квартал чомусь нагадував мені затишний куток десь над Середземним морем. Здавалося, що ось лише поверну в кінці кварталу наліво, і перед моїми очима замерехтить поверхня тихої гавані... Для Журби цей квартал і справді став тихою гаванню. В скромному помешканні над крамницею книжок і сувенірів “Базар” стара письменниця доживала свого віку.

Проте таке окреслення смерканку її життя було б несправедливим. Адже вона все ще працювала над другим томом “Тодора Сокура”, активно піклувалася другим виданням “Далекого світу”. Її часто відвідували Остап і Марта Тарнавські, Іван та Олена Коровицькі, Оксана Керч з чоловіком Володимиром Кулішем, співак Іван Гош з дружиною-артисткою Клавдією Кемпе, артистка Євдокія Дичко-Блавацька. Тут їй склав візит відомий польський поет Юзеф Лободовський, з нею за чашкою чаю любив розмовляти український католицький єпископ Роберт Москаль, а я читав їй свої вірші й уривки з поеми, яку щойно починав писати. Тут у колі найближчих друзів і колег по перу вона відсвяткувала своє дев'яносторіччя.

Пам'ятаю, як вона приймала своїх приятелів і друзів. Щира стародавня гостинність, обов'язково французький арманьяк, принесений кимось із гостей, дбайливо приготована закуска, солодощі, печиво, кава і чай. У домашньому халаті, часто не закосичена, вона всідалася на тапчані і, підібгавши під себе ноги, вела розмову – яскраву, цікаву, пересипану влучними спостереженнями, приперчену дотепами.

Над тапчаном на стіні, на старому килимчику висіли знімки матері Галини Журби і “трьох чоловіків її життя”, як вона одного разу мені сказала: батька — Маврикія Домбровського, чоловіка Антона Нивинського, або, як вона його завжди ніжно називала, — Нивки чи Мамочки, і сивобородого батька відновленої України Михайла Грушевського. До рамки його знімка був приколотий золотий дубовий листок. Крім рукописів, оце і був увесь земний скарб Журби.

Померла Журба на дев'яносто першому році життя вночі з восьмого на дев'яте квітня 1979 р. 13 квітня в похоронному закладі Івана Гасина відправлявся парастас. Покійна лежала в домовині, одягнена в темну крепдешинову сукню. Мережаний чеpecь покривав її зовсім не сиву зачіску. Після відправи настоятель православної церкви св. Покрови о. Михайло Борисенко закликав присутніх завжди молитися за душу покійниці. “Книга її життя, — сказав він, — вже навіки закрита. І так, як до її творів уже нічого не можна додати чи від них щось відняти, те саме можна сказати і про її життєву мандрівку — вона закінчилась. Тільки її безсмертна душа потребує наших щирих молитов”.

Помітно схвилюваний Остап Тарнавський, звертаючись до присутніх, а їх було дуже мало, сказав, що покійниця не бажала промов на її похороні. Він прочитав бентежливі рядки одного вірша Журби (дехто тоді уперше довідався, що вона також інколи писала вірші):

*Голоси давно замовкли налінуть юрбою,
немов далекий гомін весняного ліса,
розспіваним хором стануть наді мною.*

*І почне спускатись звільна велика завіса.
Прохолодою вічність у груди повіє,
наче подих левади.
І крізь смерті попіл*

*побачу, може, обриси Юра й Софії,
як Ренан в очах смерті побачив Акропіль.*

Ховали Журбу наступного дня на цвинтарі у Бавнд Бруку — ліворуч від храму св. Андрія Первозванного, в ряді, де поховано багато видатних людей України: письменників, поетів, учених, мистців, військових, духовних осіб і політиків. Домовину від катафалку несли друзі покійної письменниці: О. Тарнавський, В. Куліш, Л. Яцкевич, В. Пушкар, Б. Турченко (зять Дмитра Палієва — видавця двох повістей Журби в Галичині) та В. Біляїв. Не вщухала весняна злива. Під брезентовим шатром над могилою скупчився невеликий жалобний гурт приятелів і друзів з Філадельфії та Нью-Йорка. В. Біляїв прочитав вірша, присвяченого їй. А після похорону, немов висловлюючи почування зібраних, артистка Євдокія Дичко-Блавацька задумано промовила: *“Це перша людина такого віку, про яку слід сказати, що вона передчасно померла...”*

Так закінчився похід життя Галини Журби, але не похід її творчості, бо вона залишила українському народові свої твори, які щойно починають вирушати в похід по незалежній Україні. Нехай Україна не така ще, якою її мріяли бачити Журба, Маланюк, Багрянний, Осьмачка, Гайдарівський. Але такою вона з часом буде, коли в забуття відійдуть нинішні можновладні “каліфи на годину”, для яких українська національна ідея, мова і література є чужими. Запорукою успіху творчості Галини Журби в поході життя є творче спілкування письменниці-майстра з новими читачами у незалежній Україні.

Філадельфія, 1979 – Зінгер Айленд, Флорида, 2002 р.

Примітки

Журба, Галина – псевдонім, справжнє прізвище Домбровська (у заміжжі Нивинська), Галина Маврикіївна, нар.1888 р. на Поділлі, п.1979 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Українська письменниця, творчість якої почалася в першому десятилітті ХХ ст. в Києві, член ОУП “Слово”.

Паустовський, Костянтин Георгійович. Нар. 1882 р. у Москві, п.1968 р. у Москві, пох. там же. Дитинство і юність П. пройшли на Україні, де він закінчив гімназію в Києві, вчився в Київському ун-ті, а в молодості працював у Юзівці. Російський письменник.

Купрін, Олександр Іванович. Нар.1870 р. в Росії, п. 1938 р. в Москві, пох. там же. Російський письменник, автор, серед іншого, оповідань про Одесу та нарисів про Донбас.

Каверін, Веніамін – псевдонім. Справжнє прізвище — Зільбер, Веніамін Олександрович. Нар. 1903 р. у Пскові, п.1989 р. в Москві, пох. там же. Російський письменник.

Винниченко, Володимир Кирилович. Нар.1880 р. на Херсонщині, п.1951 р. у Франції, де і похований. Видатний український письменник-класик, драматург, політичний діяч в добу УНР (автор ІУ Універсалу, Голова Директорії), художник.

Багрянний, Іван. Докл. про нього в статті “Республіки трибун”.

Гайдарівський, Василь. Докл. про нього в статті “Шукач гарного світу”.

Клен, Юрій – псевдонім. Справжнє прізвище — Бургардт, Освальд (псевдоніми – Порфірій Горотак (спільно з Л. Мосендзом) та Гордій Явір), нар. 1891 р. на Поділлі, п. 1947 р. в Аугсбургу, Зах. Німеччина, пох. там же. Український поет, новеліст, перекладач, учений-літературознавець.

Осьмачка, Тодось . Докл. про нього в статті “Нехай він собі буде геній...”.

Ніковський, Андрій. Нар. 1885 р. на Одещині, загинув, як в’язень радянського режиму, на Соловецьких островах 1942 р., м. пох. невідоме. Український політичний і державний діяч, публіцист, редактор, учений-літературознавець.

Шаповал, Микита Юхимович (псевдонім – М. Сріблянський), нар. 1882 р. на Донеччині, п. 1932 у Чехословаччині, пох. там же. Український письменник, редактор, журналіст, політичний діяч соціал-революціонер доби УНР, учений.

Богацький, Павло Олександрович. Нар. 1883 р. на Поділлі, п. 1962 р. у м. Гірула, штат Новий Південний Уельс, Австралія, пох. там же. Український письменник, редактор, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ.

Неприцький, Олександр – псевдонім. Справжнє прізвище — Грановський, Олександр, нар. 1887 р. на Волині, п. 1976 р. у м. Сент-Пол, шт. Міннесота, пох. там же. Український поет, відомий учений-ентомолог.

Боднарук, Іван. Нар. 1903 р. на Терновільщині, п. 1990 р. в Чикаго, пох. там же. Український педагог-просвітянин, літературний критик і рецензент. Після закінчення II св. війни – на еміграції в Німеччині, Бразилії, а з 1960 р. в США, викладач української мови і літератури у Вищій школі оо. Василіян, авто книжки спогадів про митрополита Андрея Шептицького “Великий чернець і народолобець”.

Керч, Оксана. Докл. про неї в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Нивинський, Антін (псевдонім – А. Чекмановський), чоловік Галини Журби, нар. 1890 р. на Поліссі, п. 1945 р. у Варшаві, пох. там же. Український громадський діяч соціал-революціонер, журналіст, письменник.

Уелті, Юдора. Нар. 1909 р. в м. Джексон, шт. Міссісіпі, п. 2001 р. й пох. там же. Видатна американська письменниця, лауреатка престижної премії Пуліцера.

Кравець, Сидір. Нар. (рік і місце невідомі), п. (рік невідомий) у Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український видавець і поліграфіст, після II св. війни видавав у Буенос Айресі (Аргентина) часопис “Наш клич”, в кінці 50-х рр. емігрував до США, створив у Нью-Йорку в-во “Наша батьківщина”, що крім творів українських письменників видавало одноіменний часопис.

Дончук, Зосим. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Тургенєв, Іван Сергійович. Нар. 1818 р. на Орловщині, п. 1883 р. у м. Бугіваль поблизу Парижа, пох. на Волковському цв. у Санкт-Петербурзі. Видатний рос. письменник. Особистий знайомий Т. Шевченка, цінувальник оригінальності та сили таланту великого Кобзаря, друг Марка Вовчка, чий оповідання він переклав російською мовою.

Достоевський, Федір Михайлович. Нар. 1821 р. в Москві, п. 1881 р. у Санкт Петербурзі, пох. там же на цв. монастиря св. Олександра Невського. Видатний рос. письменник. Рід Д. походить з Поділля.

Люїс, Сінклер. Нар. 1885 р. в Саук Сентер, шт. Міннесота, п. 1951 р. в Римі, урна з його прахом пох. на цв. Грінвуд, м. Саук Сентер, шт. Міннесота. Відомий амер. письменник, перший амер. письменник-лауреат нагороди Нобеля (1930). Літературна критика вважає його найбільшим сатириком своєї доби, особливо в романах, де він змальовує нищівну картину життя американців середнього класу у 20-х роках.

Гемінгвей, Ернест. Нар. 1899 р. в шт. Іллінойс, п. (скінчив життя самогубством) 1961 р. в шт. Айдаго, пох. на місцевому цвинтарі в м. Кетчам, шт. Айдаго. Відомий амер. письменник, лауреат нагороди Нобеля (1954). Як зазначають дослідники його життя, воно було захмарене трьома нещасливими шлюбами, алкоголізмом та явними періодами літературної стагнації.

Тарнавський, Остап Давидович. Нар. 1917 р. у Львові, п. 1992 р. у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Український поет, перекладач, літературний критик, член, а згодом голова ОУП “Слово”.

Тарнавська, Марта Теодозіївна. Нар. 1930 р. у Львові, вдова О. Тарнавського, живе у Філадельфії. Українська поетеса, перекладачка, бібліограф, член ОУП “Слово” та НСПУ.

Коровицький, Іван. Нар. 1907 р. на Волині, п.1991 р. в м. Саут Бавнд Брук, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український літературний критик, педагог, член ОУП “Слово”.

Гош, Іван. Нар. 1915 р. на Катеринославщині, живе у Філадельфії. Український оперний та концертно-камерний співак (тенор), соліст Дніпропетровської та Львівської опер, Українського оперного ансамблю в Німеччині.

Кемпе-Гош, Клавдія. Дружина І. Гоша. Нар. (дата невідома) в Галичині. Пом. 2001 р. у Філадельфії, пох на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Українська артистка, мистець слова, член колективу театру Володимира Блавацького та трупи “У п’ятницю”. (Валерій з Philadelphia, USA (vvol04@comcast.net) повідомив у гостьовій книзі: “Клавдія Кемпе-Гош народжена 15 вересня 1909 року. Померла у Філадельфії (США) 27 грудня 1997 року.” — М. В.)

Дичко, Євдокія. Нар. 1921 р. в Галичині, живе у Філадельфії. Дружина відомого укр. актора Володимира Блавацького. Українська актриса, довголітня керівниця щотижневої радіопрограми у Філадельфії.

Лободовський, Юзеф. Нар. 1909 р. в Польщі, п.1988 р. у Мадриді, Іспанія, пох. там же. Польський поет, у творах якого відображена Україна, лауреат УММАН.

Москаль, Роберт Михайло. Нар. 1937 р. в Карнегі, шт. Пенсильванія, живе в Пармі, штат Огайо. Український католицький єрарх, єпископ епархії св. Миколая Чудотворця.

Куліш, Володимир Миколайович. Нар. 1917 р. на Херсонщині, живе у Філадельфії, син драматурга М. Г. Куліша, чоловік письменниці О. Керч. Український письменник, член АДУКу, автор повісті про безпритульних “Пацани” та книжки спогадів “Слово про будинок “Слово”.

Яцкевич, Лев. Нар. 1907 р. в Галичині, п. 1995 р. у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Український поет, автор збірки “Чавун” та книжок віршованих казок для дітей: “Князь роси”, “Паровий верблюд”, “Мак і волошка”, інженер за фахом.

Пушкар, Володимир. Нар. 1907 р. в Галичині, п. 2002 р. у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Український церковний і політичний діяч, фінансист.

Паліїв, Дмитро. Нар.1896 р. в Галичині, загинув 19 або 20 липня 1944 р. в битві під Бродами, м. пох. невідоме. Український політичний та військовий діяч, офіцер укр. дивізії “Галичина”.

Показчик акронімів у статті та примітках

УМСА – Young Men’s Christian Association (Християнська Асоціація Молодих Чоловіків).

ОУП – Об’єднання Українських Письменників.

НТШ – Наукове Товариство ім. Шевченка.

АДУК – Асоціація Діячів Української Культури.

Палка і правдива мова (Святослав Караванський)

I

У виданій 1983 р. у Канаді збірці віршів “Живі смолоскипи” Яр Славутич писав:

*Зводить тайфун океанський
Гострі Москви пазурі –
Йде Святослав Караванський,
Гнів провідної зорі!*

Вірш “Караванський” датовано 1980 роком, а під назвою його зазначено: “Напис на книзі Сутичка з тайфуном”.

Рік перед тим я мав щасливу нагоду познайомитись з Караванським і його дружиною, лікарем-мікробіологом Ніною Строкатою, коли їх вітала філадельфійська українська громада.

Караванський — поет, перекладач і лексикограф — з-поміж усіх українських дисидентів відбув найдовший термін ув'язнення — 29 років! Від 1945 р. до року 1960 — спочатку на Печорі й Колимі, в Магадані, Тайшеті й Мордовії, а після поновного арешту в 1965 р. 14 років — у Володимирській спецтюрмі, де тоді відбував ув'язнення син загиблого в бою з КДБістами головного командира УПА ген. Тараса Чупринки — Юрій Шухевич, а згодом у таборі особливого режиму в мордовському селі Сосновка. Ніна Строката в 1972 р. була також арештована й ув'язнена.

Караванські — обидва активні члени Української Гельсінської Групи — безуспішно домагалися права повернутися на Україну з м. Таруси в центральній Росії, де московсько-комуністичний режим примусив їх мешкати. Несподівано у листопаді 1979 р. їм видали виїзні візи до Відня, або, як тоді вважалося, “видворили” з СРСР.

11 грудня 1979 р. Караванські прибули з Австрії до США. Українська громадськість тепло вітала нескорене подружжя. Я точно не пригадую дати зустрічі українців Філадельфії з ними. Пам'ятаю, що відбувалась вона в полудневу годину в залі українського спортивного клубу “Тризуб”. Була вона такою ж багатолюдною, як і зустрічі з ними в інших осередках української діаспори в США.

Відтоді минуло понад двадцять років. Я запитую себе: що саме найбільше вразило мене і багатьох, як я згодом довідався, присутніх на тій зустрічі?

Не вагаючись, відповідаю: скромність, прямолінійність, виваженість Караванських.

Вони не грали ролей героїв, не повчали присутніх на зустрічі, не намагалися викликати до себе жалю і співчуття. Розповідаючи про свою активність в боротьбі за національні і громадянські права українського народу в умовах тоталітарної радянської системи, вони не увінчували себе чи своїх друзів-дисидентів ні терновими вінками мучеників, ні лаврами подвижників — вони робили те, що диктувала їм їхня національна свідомість.

У промовах Караванських не було ораторської патетики — вони розповідали про свої поневіряння за ґратами чи колючим дротом так, як розповідається про це найближчим людям. Інакшого ставлення до себе вони не могли сподіватися від тоталітарного режиму. Без софістичного мудрування, довгих історичних дискурсів, опираючись на незаперечні факти, Караванські характеризували сучасну УРСР не як продовження УНР, а як колонію Москви.

У відповідях на запитання багатьох присутніх Караванські продемонстрували свою обізнаність з реаліями зовнішньої політики Заходу. Виходячи з гіркого досвіду придушення громадянської непокори в Польщі, заворушень робітників у Східній Німеччині, масового

розстрілу в'язнів у Норильському концтаборі, повстання в Угорщині та придушення Москвою спроб Дубчека впровадити в Чехо-Словаччині “соціалізм з людським обличчям”, Караванські не закликали до подібних масових протирежимних дій в Україні. Наголошуючи питання прав людини в світі, а особливо в країнах, які підписали прикінцевий акт Гельсінської угоди, Караванські висловлювали переконання, що тільки такі форми боротьби з режимом, як діяльність Української Гельсінської Групи, можуть ще в наш час послабити режимний терор. А організована українська діаспора, на їхню думку, мусила б переконати владу країн, громадянами яких є вільні українці, що рамки пошанування прав людини повинні включати не тільки громадянські, але й національні права.

Після зустрічі її організатори запросили гостей на обід до популярного тоді у Філадельфії ресторану “Шварцвальд Інн”. З меню Караванський допомоги не потребував, бо, як ми знали, він перекладав з англійської мови на українську сонети Шекспіра, вірші Бернса, Мора, Шеллі, Байрона, Кіплінга та ще в Одесі працював над перекладом роману Шарлоти Бронте “*Джейн Ейр*”. Проте я запропонував йому, як одеситові, смажену камбалу, яку смачно готувала кухня ресторану. “Значить, їстимемо камбалу — я вже й забув, яка вона на смак!” — відповів він. Як водиться при таких okazіях, в розмові за великим столом всі брали участь, і в товариській атмосфері Караванський виявився людиною дотепною, розповідаючи про свої словесні дуелі зі слідчими і тюремним начальством.

Ще перед кінцем обіду я запросив Караванських відвідати дім Державного Центру УНР, що поблизу ресторану, в північній частині Філадельфії. “Запрошую вас від імені Представництва уряду УНР в екзилі у найбільш відповідний вам час”, — додав я. “А чому б не зараз? Не відкладаймо такої рідкісної для Ніни і для мене нагоди”.

Дім ДЦ УНР на 68-й авеню в дільниці Іст Ок Лейн був придбаний 1976 р. за щедри пожертви Товариств і об'єднань прихильників УНР з усіх країн світу, де діяли активні українські громади. Триповерховий, імпозантний, з білими колонами й під'їздом, на великій ділянці землі, з деревами, газоном і живоplotом — будинок був місцем засідань Президії УНРади, її Виконавчого Органу (уряду УНР в екзилі), Головної управи об'єднання прихильників ДЦ УНР в США, Українського інформаційного бюро, науково-дослідного інституту, а від 1982 р. у ньому містилася редакція місячника “*Мета*”.

На першому поверсі дому — простора вітальня з каміном і конференц-зал, на другому і третьому — сім канцелярських кімнат. Скрізь на стінах розвішані портрети видатних діячів УНР. Після привітання, яке я у вітальні висловив обом гостям від імені Представництва ВО УНР у США, вони оглянули дім. З цікавістю дивилися на портрети голів УНРади: Бориса Іваницького, Йосипа Бойдуника, Спиридона Довгаля, прем'єр-міністрів УНР: Ісаака Мазепи, В'ячеслава Прокоповича, Андрія Яковліва, Костя Паньківського, генералів армії УНР: Михайла Омеляновича-Павленка, Миколи Юнакова, Павла Шандрука. В конференц-залі гості довше зупинилися біля портретів п'яти президентів новітньої української держава — УНР: покійних Михайла Грушевського, Симона Петлюри, Андрія Лівницького, Степана Витвицького і діючого тоді Миколи Лівницького та віце-президентів УНР: покійних генерала Олександра Удовиченка та Івана Багряного і тогочасного — Миколи Степаненка. В кутку залу гості затримались перед посмертною маскою Симона Петлюри, виліпленою з білого алебастру. Вона лежала на спеціальному, подібному на аналой столику, покритому чорним оксамитом. Із зацікавленням Караванські читали оригінали передреволюційних листівок — закликів українських соціал-демократів та соціалістів-революціонерів до боротьби проти царату за соціальні і національні права робітників і селян. Засклені в рамках, ці листівки, так як і портрети діячів УНР, висіли у вітальні. Було помітно, що історична сутність і символіка експонатів не могли не вплинути на гостей. Будь-що-будь, я тоді виніс враження, що цей візит для відомих в Україні і поза нею дисидентів мав далеко не буденний характер.

II

Для мене однією із найприємніших несподіванок на нашій поетичній ниві влітку 1980 р. була збірка поезій Святослава Караванського *“Сутичка з тайфуном”*, видана об’єднанням українських письменників “Слово” та українським видавництвом “Смолоскип” ім. Василя Симоненка. Одержав я її поштою та ще й з таким зворушливим написом на титульній сторінці: *“Шановному Володимирові Біляїву на знак найщирішої прихильності. Автор. 20.6.80. Колюмбія”* (Колюмбія — місто в штаті Меріленд, де оселились тоді Караванські. — В. Б.).

В пам’яті ожили ще цілком свіжі враження від першої зустрічі з поетом. Тоді він полонив мене своєю щирістю і безпосередністю як людина. Це було очевидним з першого погляду і з першого слова. Тепер же він полонив мене як поет – від першого читання його збірки, що, за словами автора, *“дістала нагоду побачити світ на вільній волі”*. Як і великий наш Шевченко звертався до своїх рядків як до живих: *“Діти мої, квіти...”*, Караванський, випроводжаючи свої вірші у світ, також звертається до них, як до живих: *“Щастя вам, Боже!”*. Я не сумніваюсь, що їм щаститиме.

Ще довго перед тим, поки автор з дружиною опинилися на волі, український читач у країнах нашого поселення мав нагоду читати в різних журналах вірші поета-в’язня, такі відмінні від писань режимних поетів. Але ті рідкісні вірші, що вирвалися на волю перед їхнім автором, ще не давали читачеві повної уяви про Караванського — поета. Аж до появи цієї його першої збірки поезій.

“Сутичка з тайфуном” — збірка глибоко традиційна, в позитивному сенсі цього слова. Поетичний світ Караванського — це світ шляхетності людського духа, світ добра, правди й любови. Любови до батьків, дружини, друзів. Ці вічні чесноти постійно в ритмі поетового серця, в горінні його мислі:

*Тільки подих добра і правди
І любови вогонь святий
Він не згасне... Він буде завжди...
Вічно жити в душі моїй!*

І як у всіх його великих попередників (у цьому й полягає традиційність його збірки) — любов до рідної мови, *“чарівниці всевічної”*, якій поет освідчується, як коханій:

*Я тебе так,
Як нікого, кохаю.*

І, як взаємність за його любов, він вимагає від рідної мови мужнього чину:

*Все безпардонне пали і цинічне!
Відданість правді яви безграничну!*

Але добро, правда та любов не існують для поета тільки самі в собі. Їх чинність поет не то що відчуває, а стверджує лише у взаємодії із сумлінням як індивіда, так і доби:

*Совість віку!
Породу хама
Роздивися з лиця і з боку:
Чи це справді прекрасна дама,
Чи це вбивця з підбитим оком?
Вирок виречи, совість людства,
І що чорне, зви тільки чорним,
Бо інакше гидке паскудство
Цілий світ, як павук, огорне.*

Саме поняття сумління в поезії Караванського також не пасивно-самодостатнє. Воно наскрізь динамічне, невірно-войовниче.

*Совість наша!
Штурмує майдани!
Хай там як ще лютує кат:
Ні тюремщики, ні кайдани
Не повернуть її назад.*

Читаючи ці рядки Караванського, мимоволі доводиться думати про наших еміграційних хлипайлів, для яких неприємлива та совість, що чорне мусить називати чорним, для яких абсолютно все в світі є відносно, все є “межевими ситуаціями”, все є сірою зоною між білим і чорним... І від того таке запоморочення умів на еміграції, таке блукання манівцями не справжньої, а облудної вселюдськості — одне слово, потурання і толеранція того паскудства, яке “цілий світ, як павук, огорне”.

Варто завважити, що в поезії Караванського зовсім відсутній отой надто сльозливий “рідноненьківський” мотив, який з легкої руки Андрія Малишка здобув таку популярність не тільки в поневоленій Україні, але й великою мірою на еміграції. Отож, мав рацію Яр Славутич, характеризуючи поезію Караванського як “гнів провідної зорі.” Бо в світлі його гніву поезія звучить як заклична сурма провісника кращого завтра. І мотив цієї сурми, позбавлений зайвої завилькуватості, доносить до читача ясну мисль поета, ту, за висловом Бориса Пастернака, “неповторну простоту”, що є суттю справжньої поезії.

*Запалить мій дух і волю, боги,
Щоб огонь в душі моїй не гас,
Щоб не тільки чулих, а й глухого
Я глаголом істини потряс!

Щоб моя палка й правдива мова
Вибивала лжу з її сідла,
Щоб не злом, не примусом, а словом
На такі спромігся я діла:

Показати кожному, хто блудить,
От де корінь хиб його і вад,
Щоб, не раз мене почувши, люди
З манівців верталися назад.*

Як і його великі попередники милувалися в рідній природі, деревах, квітах та в теплоті і щирості людських взаємин, так і Караванський дарує нам чудові рядки на цю вічну тему. Мені здається, що в нашій поезії не так уже й рясно таких пристрасних і зворушливих рядків, присвячених дружині, як ці рядки Караванського:

*Я і ти, це промінь і світанок,
Я і ти, це хмара і гроза,
Я і ти – пробудження і ранок,
Я і ти – розлука і сльоза.

Я і ти, це кремінь і кресало,
Я і ти, це плуг і чересло,
Я і ти, це лати і забрало,
Я і ти, це човен і весло.*

Все в цих рядках свідчить про нерозривність не тільки спільного кохання, але й життєвого подвигу двох людей у страшній дійсності майже чвертьсторічної розлуки:

*Ми з тобою води краплина,
Що розбилась на дві об камінь,*

*Дві одного єства клітини,
Дві єдиної суті грані.*

*Ми з тобою немов стеблина,
Що двома процвіла квітками,
Мов гігантська морська крижина,
Що на дві розійшлась в ок'яні.*

Тарас Шевченко, залюблений в красу світу і щирість людських сердець, проте не вагався заповісти наступним поколінням: “вражою злою кров’ю волю окропіте”. І це ні на йоту не применшує Шевченкового ореолу поета-гуманіста. Подібно ж звучить і заклик Караванського:

*Гряди, нащадку, в світ прийдешній
Не для утіх і суєти,
Не для цілунків безконечних,
А для розплати і для мсти!*

*Перелічи й спитай заплату:
За око – око й зуб за зуб,
І доти не вступайсь від ката,
Аж поки він не стане труп!*

Цей заклик поета актуальний повсякденно, особливо ж серед нас на еміграції, де українська спільнота стає часто жертвою маніпуляцій нашого вічного ворога і ката. Маю на думці безконечні цілунки під час принагідних зустрічей з його через режимне сито просіяними емісарами, що приїздили у вільний світ порядком сумної пам’яті культотбіну...

Щирість і мужній гнів поезії Караванського стають особливо зрозумілими, коли ми усвідомимо, що все в цій збірці було написано в неволі – у московських тюрмах і концтаборах. Творити в таких обставинах можуть тільки сильні духом: мимоволі в пам’яті знову таки встають поети-в’язні – Тарас Шевченко, Павло Грабовський, а із сучасників Караванського – Іван Багряний та Василь Стус. І стає зрозумілим, що тільки сильні духом і вірою в правоту своєї справи виходять переможцями із зовсім нерівного двобою між катом і жертвою. Що ж обумовлює їхню перемогу? Безмежний, не адюльтерований, не підфарбований ідеалізм. У творчості, зокрема в поезії, цей ідеалізм, піднесений над рівень нівелюючої буденщини і особистої самозакоханости, вщерть виповнював громадянську поезію Шевченка, Франка, Українки і нашого вже сучасника Симоненка. І це, мабуть, мав на думці Альбер Камю, пишучи про ті два пориви, що обумовлюють шляхетність письменницького покликання: служіння правді і служіння свободі. Ці два пориви домінують навіть в епістолярній поезії Караванського, в тих поетичних посланнях рідним і близьким: дружині, сестрі, друзям, однодумцям. Без мотивів правди і свободи ці вірші були б тільки альбомною лірикою. Завдяки ж мотивові правди і свободи вони вириваються поза вузькі межі інтимного і набувають звучання громадянської поезії в її найкращому ґатунку.

Закінчуючи ці свої спостереження, прочитав думки нового лауреата Нобелівської премії Чеслава Мілоша про поезію. Він вважає поезію “священним ремеслом” і твердить, що поет повинен дотримуватися певного правила: мати страх Божий, любити свою вітчизну і рідну мову, покладатися на своє сумління, уникати альянсу зі злом та бути вірним традиції. І ще, додає Мілош, поет повинен уникати служіння владарям.

Хіба ці думки не віддзеркалюють, дослівно, образ Святослава Караванського — людини і поета?!

Філадельфія, 1980 — Зінгер Айленд, Флорида, 2001

Примітки

Караванський, Святослав. Нар. 1920 р. в Одесі, з 1979 р. живе в штаті Меріленд, США. Учасник українського визвольного руху на півдні України в роки II світової війни, довголітній в'язень радянських концтаборів і тюрем, правозахисник. Український поет, перекладач, лексикограф, член ОУП "Слово".

Славутич, Яр. Докл. про нього в статті "Поет сили".

Строката, Ніна. Нар. 1926 р. в Одесі, п. 1998 р. в Балтиморі, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Українська правозахисниця, в'язень радянських тюрем, публіцистка, за фахом доктор-мікробіолог, дружина С. Караванського.

Дубчек, Александер. Нар. 1921 р., п. 1992 р., пох. на батьківщині. Політичний діяч Чехословаччини, який намагався шляхом реформ впровадити в країні соціалізм "з людським обличчям".

Шухевич, Юрій Романович. Нар. 1933 р. у Львові, де і живе зараз, син ген. Тараса Чупринки (Романа Шухевича) – командувача УПА, довголітній в'язень радянських тюрем і концтаборів, політичний діяч.

Шекспір, Уільям. Нар. 1564 р. в Стратфорд-на-Ейвоні, п. 1616 р. в місті народження. пох. там же. Великий англійський поет, один з найбільших драматургів світу, творчість У. Ш. високо цінували Т. Шевченко, основоположник шекспіріанства в укр. критиці І. Франко та Леся Українка.

Бернс, Роберт. Нар. 1759 р. біля м. Ейра, п. 1796 р. на батьківщині. Відомий шотландський поет., якого Т. Шевченко називав "поетом народним і великим".

Мор, Томас, сер. Нар. 1478 р., п. (страчений) 1535 р., канонізований 1935 р. як св. Томас Мор. Англійський державний діяч і письменник.

Шеллі, Персі Біші. Нар. 1792 у Філд-Плейс, 1818 р. він назавжди залишив Англію і оселився в Італії, де і п. 1822 р., пох. там же. Видатний англ. поет-романтик.

Байрон, Джордж Ноел Гордон. Нар. 1788 р. в Лондоні, п. 1824 р. у грецькому місті Міссолунгі, де він боровся в рядах грецької армії за визволення Греції з-під панування Туреччини. Відомий англ. поет-романтик, твори якого українською мовою перекладали І. Франко та Леся Українка.

Кіплінг, Джозеф Редіяр. Нар. 1865 в Індії, п. 1936 р. Видатний англ. письменник, лауреат нагороди Нобеля (1907).

Бронте, Шарлота (літ. псевдонім – Каррер Белл), нар. 1816 р., п. 1855 р. Відома англ. письменниця.

Іваницький, Борис. Нар. 1878 р. на Сумщині, п. 1953 р. в Детройті, де був похований, а 1980 р. його тлінні рештки були перепоховані на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український вчений-лісознавець, громадський і політичний діяч, з 1920 р. на еміграції, ректор УГА в Подєбрадах (Чехія), а від 1945 до смерті – в Регенсбургу (Німеччина), де УГА була реорганізована в УТГІ, голова УНРади, (1948 – 52 рр.).

Бойдуник, Осип. Нар. 1895 р. в Галичині, п. 1966 р. в Німеччині, пох. в Мюнхені. Український політик, публіцист, інженер за фахом, чільний діяч ОУН (Мельника), голова УНРади (1954-55 та 1961-65 рр.).

Довгаль, Спиридон Микитович. Нар. 1896 р. на Чернігівщині, п. 1975 р. в Німеччині, похований в Мюнхені. Український політичний діяч, соціал-демократ, журналіст, редактор, голова уряду УНР на вигнанні (1954, 1969 – 72 рр.), голова Укр. Нац. Ради (1966-67, 1972 – 75 рр.).

Мазепа, Ісаак Прохорович. Нар. 1884 р. на Катеринославщині, п. 1952 р. в Німеччині, пох. на Північному цвинтарі в Аугсбургу. Український агроном і правник, видатний діяч УСДРП, прем'єр-міністр уряду УНР (1919), голова уряду УНР на вигнанні (1948-52 рр.), доцент Укр. госп. акад. в Подєбрадах (Чехія), публіцист, автор ґрунтовних книжок історії та політології "Україна в огні і бурі революції" та "Підстави нашого відродження".

Прокопович, В'ячеслав (псевдонім С. Волох), нар. 1881 р. у Києві, п. 1942 р. в Бесанкурі біля Парижа, пох. там же. Український політичний діяч, в. о. президента УНР в екзилі (1939-1940), голова уряду УНР (1920), (1926 – 1939), (1940 –1942).

Яковлів, Андрій. Нар. 1872 р. на Київщині, п. 1955 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український політичний діяч, юрист, міністр юстиції УНР, в. о. голови уряду УНР на вигнанні (1944–45 рр.).

Паньківський, Кость. Нар. 1897 р. в Галичині, п. 1973 р. в м. Лівінгстон, шт. Нью-Джерсі, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український політичний діяч, публіцист, правник-адвокат, голова уряду УНР на вигнанні (1945 – 48 рр.).

Омельянович-Павленко, Михайло. Нар. 1878 р. в Тбілісі, Грузія, п. 1952 р. в Парижі, пох. там же. Український воєначальник, до 1917 р. ген.-майор рос. армії, за доби УНР — ген. армії УНР, головнокомандувач УГА. командувач операціями 1-го зимового походу (1920 р.).

Юнаків, Микола. Нар. 1871 р. на Харківщині, до 1917 р. ген. рос. армії (командувач 8-ї рос. армії), п. 1931 р. в Польщі, пох. в Тарнові. Український військ. діяч, ген.-полк., нач. генштабу армії УНР, військ. мін. УНР.

Шандрук, Павло Феофанович. Нар. 1889 р. на Тернопільщині, п. 1979 р. в м. Трентон, США, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український воєначальник, командир різних бойових частин армії УНР (1917-20), контрактний офіцер польської армії (1936-40), командувач УНА (1945), ген.-полк. армії УНР.

Грушевський, Михайло Сергійович. Нар. 1866 р. на Холмщині, п. 1934 р. у Кисловодську (Росія), пох. на Байковому цв. в Києві. Видатний український історик, відомий учений-філолог, літературознавець, критик, письменник, публіцист, політичний діяч, голова Центральної Ради (1917-18), емігрував 1919 р., а 1924 р. повернувся в Україну для наукової діяльності.

Петлюра, Симон. Докл. про нього в примітках до статті "Республіки трибун".

Лівицький, Андрій Миколайович. Нар. 1879 р. на Полтавщині, п. 1954 р. в Німеччині, був пох. на цв. Вальдфрідгоф у Мюнхені, згодом його тлінні рештки перепоховано на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український політик від 1900 р., правник, дипломат, від 1926 р. правонаступник С. Петлюри з титулом Голови Директорії і Головного отамана армії і флоту УНР. З часу реорганізації Держ. Центру УНР у 1948 р. до смерті – президент УНР в екзилі. Батько през. УНР в екзилі М. А. Лівицького (1967-89) та поетеси Наталі Лівицької-Холодної.

Витвицький, Степан. Докл. про нього в примітках до статті "Республіки трибун".

Лівицький, Микола. Докл. про нього в примітках до статті "Палка й правдива мова".

Удовиченко, Олександр. Нар. 1887 р. на Харківщині, п. 1975 р. у Франції, пох. на цв. м. Ментенон. Український воєначальник, до 1917 р. — офіцер рос. армії, після падіння рос. імперії – на військовій службі УНР як начштабу Коша Слобідської України, що придушив більшовицький бунт на заводі "Арсенал" у Києві, а згодом командир 3-ї Залізної дивізії, ген.-поручник армії УНР, з 1921 р. на еміграції – сперше в Польщі, а потім у Франції, віце-президент УНР в екзилі (1954-60 рр.).

Багрянний, Іван. Докл. про нього в статті "Республіки трибун".

Степаненко, Микола. Докл. про нього в статті "Політик, учений, священик".

Пастернак, Борис Леонідович. Нар. 1900 р. в Москві, п. 1960 р. там же, пох. в с. Переделкіно. Видатний рос. поет, прозаїк, перекладач (серед іншого переклав поему “Марія” Т. Шевченка рос. мовою). Лауреат нагороди Нобеля (1958).

Камю, Альбер. Нар. 1913 р. в Алжирі, п. (загинув у автоаварії) 1960 р., пох. у Парижі. Видатний французький письменник, лауреат нагороди Нобеля (1957).

Мілош, Чеслав. Нар. 1911 р. в Литві, живе в Берклі, шт. Каліфорнія та у Кракові. Видатний польський і американський поет, перекладач. 1951 р. як польський дипломат одержав право політичного притулку у Франції, а 1960 р. прибув до США, проф. слов'янських мов і літератур в унів. Каліфорнії, що в Берклі, лауреат нагороди Нобеля (1980).

Показчик акронімів у статті та примітках

ОУП – Об'єднання Українських Письменників.

УНР – Українська Народна Республіка.

УНРада – Українська Національна Рада.

УГА – Українська Господарська Академія.

УТГІ – Український Технічно-Господарський Інститут.

УСДРП – Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія.

УНА – Українська Національна Армія.

“І тут в Америці живу я Україною...” (Абрам Кацнельсон)

I

Особисто я познайомився з Абрамом Ісаковичем Кацнельсоном 1993 року в будинку Спілки письменників України. Серед кількох десятків присутніх на моєму авторському виступі в конференц-залі я побачив старшого сивоголового чоловіка, що уважно прислухався до моїх віршів. З недавніх знімків у “Літературній Україні” я відразу пізнав — це ж Абрам Кацнельсон! Його присутність на тому виступі мене неабияк зворушила. Адже він поет антологічний, знаний мені ще з юнацьких шкільних років у Донецьку.

Після читання віршів я відповідав на запитання присутніх. В одній із відповідей, пригадую, я підкреслив різницю між Вітчизною і домом. Україна на віки вічні моя Вітчизна, а США, де я прожив понад сорок років, є і до смерті залишаться моїм домом...

Потім я підійшов до Абрама Ісаковича, щоб представитися йому. А він тоді ж познайомив мене з жінкою, що сиділа поруч нього. Це була покійна вже поетеса і, до певної міри, моя землячка-донеччанка Галина Гордасевич, яка хоч і народилася в Галичині, довгий період свого життя працювала на Донбасі.

Тоді ми не мали нагоди довше поговорити. Мої службові обов'язки як керівника українського відділу “Голосу Америки” вимагали того ж пополудня зустрітися з керівництвом Національної радіокомпанії України на Хрещатику. Я поспішав. А поговорити так хотілося, особливо ж про поезію і поетів-корифеїв, яких Абрам Ісакович добре знав і які, як відомо, високо цінували його талант. Такі розмови доля судила нам обом на тоді ще не знане майбутнє...

Пригадую, як кілька десятків років перед київським знайомством з Кацнельсоном я розмовляв у Філадельфії з Яром Славутичем про українських поетів єврейського походження, про їхній свідомий вибір свого творчого життя саме в українській літературі та їхній внесок у скарбницю української поезії. Щоправда, багато більше євреїв з України стали відомими російськими поетами.

І от, вже будучи в США, Абрам Ісакович у детройтському тижневику “Українські вісті” пояснив свій вибір творчого шляху:

“У Городні, на Чернігівщині, де я народився, близькою подругою моєї матері була вчителька української мови й літератури Євгенія Гнатівна Осмяловська. Вона приносила нам українські книжки, переважно поезію. Мати моя співала в українському хорі, що був створений “Просвітою”. Влаштовувала “Просвіта” й літературні вечори. Малим я слухав чудові українські пісні й вірші в гарному виконанні. Мене заповонила українська мова, її музичність...”

Мова значною мірою є визначальною рисою культури, а поезія виключно пов'язана з особливостями національної мови. Якщо вона прилучає до себе представників інших етносів – це ознака її краси і сили...

*Чарівна мово українська,
живи, красуйся серед мов!
Мені ти наче материнська,
ввійшла в мою навіки кров.*

Так я писав...” (“Українські вісті”, Детройт 30. 5. 99).

Читаючи ці думки, переконуюсь ще раз, як духовний клімат дитинства визначає у великій мірі, майбутній шлях мистця.

Вся суть творчого вибору Абрама Кацнельсона, на мою думку, гранично визначена в його вірші:

*Єврей – український поет. В цім феномені
не бачу я див.
Чернігівський край мій... Та він вже давно мене
таким народив.
Весь рід мій живе на землі України
більш тисячі літ.
Пройшов тут і я і шляхи, і стежини,
тут кров моя й піт.
Цей ряст ще б топтати ...Бодай лиш на згинці
на повний хай зріст!
Поміж іудеями та українцями
я начебто міст..."*

Як бачимо, ні вибір, ні творчість А. Кацнельсона аж ніяк не нівелювали свідомості його єврейського походження. Щоб переконатися в цьому, варто лише прочитати його вірш, датований 1949 роком. Як пізніше пояснив поет у своїх спогадах, вірш цей був присвячений Юрію Смоличу. Згадаймо, що це були роки сталінської параноїдної антисемітської нагінки на "космополітів" (слід розуміти – євреїв):

*Я знаю – Вашої нема вини,
не гніваюсь, що докоряли Ви мені:
чому, як інші, в час після війни
єврейського не поміняв я імені.
Казали Ви, що зичите добра...
А я згадав, як наші батареї
про наступ сповістили – й до Дніпра
ми йшли, то скрізь – чи місто чи село –
Мені так сумно бачити було:
фашистами постріляні євреї.
...Їх скільки полягло... Не відречусь
від них і не зганьблю себе у зраді їм.
І хай не тішитиму слух комусь:
Абрамом буду зватись – не Аркадієм...*

Від того часу мине майже половина століття, і поет, свідомий свого єврейського кореня, засвідчить (у циклі "Із Ізраїльських записів") свою любов до предківського Ізраїля, поєднуючи її з любов'ю до своєї вітчизни — України:

*Шалом тобі, Ізраїлю, шалом!
Чолом, о земле прадідів, чолом!
Торкнувся серцем я стіни плачу.
А все ж назад у Київ полечу.
Бо я землі вкраїнської дитя,
на ній прожив я все своє життя.
Вона – земля кохання й рідних трун,
Пророслих в ній моїх пісенних струн...*

II

Та повернімось до філадельфійської розмови з Яром Славутичем. Він, як відомо, поет далеко не ліричного ладу, сказав тоді, що йому з українських поетів-євреїв найбільше подобається А. Кацнельсон, поет суто ліричний. І почав з пам'яті читати:

*До лісу в гості я прийшов:
мене вітає кожний листик.
У скронях збурюється кров
од пахощів дерев смолистих.*

*О мій поліський рідний краю,
лісів замріяна дорого:
іду й поезію читаю
з уривків неба голубого...*

Цей коротенький вірш запав у моє серце ще із шкільної лави. Пізніше я довідався, що він був написаний 1936 р., коли мені було одинадцять років. Але тоді я – п'ятикласник – більше цікавився футболом і пригодницькими романами Фенімора Купера, Майн-Ріда, Жюль Верна, Джека Лондона та мандрями в довколишньому степу. Уперше я прочитав його в збірці А. Кацнельсона *“Достигають плоди”* (1938). Читав я його, як пригадую, вже середньошкільником. Чи це було у читальнях бібліотеки ім. Н. Крупської або Дитячої бібліотеки, що на Пожежній вулиці, поблизу сквера Ф. Держинського в тодішньому Сталіно – того вже не пригадую. Але на все життя запам'яталися і *“пахощі дерев смолистих”* та *“поезія з уривків неба голубого”*. Тоді мене вже полонила поезія, любов до якої на все життя прищепив мені вчитель рідної мови і літератури Павло Остапович Білокінь.

Я народився і виріс у степовому Донбасі, де, як кажуть, у день зі свічкою не знайдете чатинних дерев із їх смолистими пахощами. Коли за часів Постишева дозволили влаштовувати новорічну ялинку, в шахтарському клубі в Ханженкові, де тоді начальником дільниці на шахті N 19 — 20 працював мій батько, за браком ялинки чи смерічки, поставили обмерзлого клена, розцяцькованого білою ватою, червоними стрічками та пофарбованими лампочками з акумуляторів. Уперше ж чатинні дерева я побачив у лісі біля села Ярового, що над Дінцем. Там був розташований літній піонерський табір. І тамтешні пахощі живиці згодом назавжди стали асоціюватися в моїм почутті із зацитованим віршем А. Кацнельсона. Також і його вірші: *“Хомутівський степ”*, *“Приазов'ю”*, *“Куїнджі”*, *“Балада про рейки”*, *“Акація”*, *“Перед наступом”*, *“Дума про сталевара”*, *“Дві каски”* та інші, в яких він так душевно й колоритно змалював природу і людей мого рідного Донбасу, в моїх почуваннях завжди асоціюються з іменем сина українського Полісся.

Як же обрадувала мене надіслана мені з Києва збірка Кацнельсона *“Троянди на снігу”* (Київ, АВПТ “Оберіг”, 1993) та ще з таким авторським написом на титульній сторінці:

*“Шановному Володимиру Біляїву ці квіти моєї душі, які вижили на морозі життя.
А. Кацнельсон, 25.V.94, Київ”.*

Кілька вечорів я не випускав цю збірку з рук. Читаючи вміщені в ній ліричні вірші, я переконувався в незаперечній шляхетності автора – все своє життя він залишився вірним почуттям любови, правди, вірності своєму корінню, своїй вітчизні, друзям і побратимам. А як невимовно важко було залишитися саме таким, а не обгорнутися тепленькою шубою псевдопатріотичної барабанщини та новітнього ідолопоклонства в морозяну добу сталінської тоталітарної системи.

Кацнельсон присвятив цю збірку, як зазначено на першій її сторінці, *“вірній супутниці мого життя, порадниці в творчості – дорогій дружині Іді Яківні”*. Тоді мені й не снилося, що через два роки моя дружина Доротей і я вітатимемо Абрама Ісаковича та Іду Яківну в нашій квартирі в Чеві Чейз, що поблизу Вашингтона.

Життя, як завжди, повне несподіванок. Я певний, що несподіваною для подружжя Кацнельсонів була й еміграція до США, спричинена хронічною хворобою Абрама Ісаковича, з якою не могли собі дати ради київські лікарі через брак необхідної для лікування апаратури. 1994 року Кацнельсони прибули до Лос-Анджелеса, штат Каліфорнія.

Ми відразу ж нав'язали телефонний і поштовий контакт. Я розпорядився влаштувати на "Голосі Америки" та передати на Україну інтерв'ю з Абрамом Ісаковичем, кажучи йому, що тепер він поповнив поетичний цех української діаспори на Заході. Тоді ж почалося і наше листування — я надсилав Абраму Ісаковичу свої вірші, а він робив у їх текстах поправки та зауваження на полях. Ясно, що наше листування не могло замінити семінару поезії, що його роками провадив Абрам Ісакович, але це спілкування з ним пішло мені на користь.

В одному листі, датованому 23.6.95, він писав мені:

"Вельмишановний пане Володимире!

Вірші Ваші прочитав з цікавістю. У Вас якийсь свій "серпанок" у віршах, свій тембр... Це похвально. Та й лексика колоритна: "навстежень", "п'янь". Оригінальний ритміко-інтонаційний малюнок початкової строфи "Матері". А "полин — полон, полон — полин" — поезія любить таку "словесну гру". Вона створює настрій.(...)

Щодо вірша "Вітчизні". Передусім радив би зняти назву. В часи "соцреалізму" у нас були сотні віршів з такою назвою – і в мене вже якась алергія до цього... З вірша і так зрозуміло, до кого звертання".

Подібних листів Абрама Ісаковича – довших і коротших – я маю багато і зберігаю їх у папці, що має назву "Семінар поезії". В ній також зберігаються листи Лідії Далекої, Івана Коровицького, Григорія Костюка, Петра Одарченка, Василя Онуфрієнка, Наталії Пазуняк, Левка Ромена, Яра Славутича, Миколи Степаненка, Анатолія Юриняка, де мова йде саме про поетичну творчість.

На підставі нашого кількарічного спілкування з Абрамом Ісаковичем я попросив його бути редактором моєї третьої збірки поезій "Осілля обнова", яка побачила світ у видавництві "Український Культурологічний Центр" у Донецьку 2001 року. І я безмежно вдячний йому за його згоду і безкорисну працю.

III

Одного разу в нашій телефонній розмові 1996 року Абрам Ісакович сказав, що йому запам'яталася моя відповідь на виступі в будинку СПУ в Києві, коли я пояснив різницю між Вітчизною і домом. "Це спонукало мене, — сказав Абрам Ісакович, — присвятити вам коротенького вірша в новому циклі каліфорнійських поезій". Незабаром я одержав поштою манускрипт, де був і згаданий вірш:

Володимире Біляїву

*Колись мені здавалось молодому,
що нерозривність є Вітчизни й дому.
А згодом переконувавсь у тім,
що не одне і те ж: Вітчизна й дім.
Бува твій дім на чужині, й здаля
стає іще рідніш твоя земля...*

А невдовзі Абрам Ісакович обрадував мене звісткою, що в США появиться його нова збірка, що має назву "Поклик висоти". Цю назву він вибрав після цікавої і дорогої його серцю події – сказав він. "Українські альпіністи – любителі поезії – винесли на вершину Говерли мою збірку "Троянди на снігу". "Поклик висоти" буде моєю першою "американською" збіркою", – зауважив Абрам Ісакович.

Він дуже бажав зустрітися з українцями США і Канади, а тому приурочив презентацію "Поклику висоти" до відвідин Вашингтона, Філадельфії, Нью-Йорка й Торонто.

До Вашингтона він та Іда Яківна прибули 22 жовтня 1996 р. Ми з Доротеєю зустріли їх в аеропорту Даллеса. Гостили їх у себе вечерею, на якій був також мій приятель і колега по

праці на “Голосі Америки” (тоді вже він був на пенсії) ред. Роман Ференцевич, який гречно погодився бути наступного дня їхнім екскурсоводом, бо я був зайнятий на праці.

Наступного дня колега Роман Ференцевич повіз гостей до пам’ятника Т. Шевченкові, до Григорія Олександровича Костюка та до лікарні, де тоді видужував Петро Васильович Одарченко.

А увечорі відбулася презентація книжки в парадному залі посольства України. Це зрозуміло, бо ж 1994 року президент України присвоїв Абраму Ісаковичу звання “Заслужений діяч мистецтв України”. Презентація була багатолюдна – на ній були всі працівники посольства та багато місцевих українців. Презентацію провадив посол України в США, київський знайомий Абрама Ісаковича, письменник Юрій Миколайович Щербак. Вірші поета читав посол Щербак і автор. На моє прохання Абрам Ісакович прочитав мій улюблений “Хомутівський степ”. А після презентації жінки посольства піднесли Іді Яківні букет троянд.

Якщо хтось думав, що ця збірка поезій є своєрідним заключним акордом творчості понадвісімдесятирічного майстра, то він помилявся — 1998 року в Лос-Анджелесі вийшла його збірка “В німбі сивини”, а 2001 р. збірка “Вірші про тебе”. Перед тим мюнхенський журнал “Соборність” своє грудневе число 2000 року повністю присвятив творчості А. Кацнельсона з його віршами, статтями та відгуками про нього.

Один із відгуків — Яра Славутича найвлучніше, на мою думку, підсумовує одну із суттєвих рис творчості А. Кацнельсона — невичерпність його таланту:

“Дорогий колего! Ваша збілочка “В німбі сивини” засвідчує, що Ваш великий талант – невичерпний. Багато з Вашої творчості увійшло в скарбницю Слова. Едмонтон. Листопад, 1998. Яр Славутич”.

IV

Після “Віршів про тебе” – збірки рідкісної тим, що до неї увійшли вірші, виключно присвячені Іді Яківні, — я з нетерпінням чекав на наступну збірку, що мала б вийти друком у Києві. Про це натякнув у розмові Абрам Ісакович, обіцяючи надіслати мені дарчий примірник.

І, нарешті, дочекався, та ще з таким лаконічним, як завжди, але глибоко сердечним автографом:

*“Дорогим Доротей і Володимирі – з щирою приязню.
Лос-Анджелос, вересень 2002 р. А. Кацнельсон”.*

Назва збірки – “Лірика”. Її видало видавництво “Астарта” в Києві на кошти спонсорів — прихильників творчості поета. В ній зібрано понад 700 віршів.

Це – підсумок творчого шляху, який простягся упродовж 65-ти років через повне неймовірних катаклізмів ХХ ст. та 2 роки непевного і страшного своїми загрозами і небезпеками ХХІ ст. Читаючи “Лірику”, не можу позбавитися аналогії, яка твердо вкоренилася в моїй мислі – всі вірші в ній подібні зрізові на стовбурі міцного старого дерева. Виразні кола його серцевини позначають вік і водночас творять одну цілість. Цю цілість неможливо розщепити, бо в ній увесь Кацнельсон. Тут нічого не додаси і не віднімеш. Кажуть, що лірика – це безпосередня розмова поета із читачем. В ній, на відміну від епічної поезії, переважає особисте, інтимне, сокровенне і сповідальне.

Лірика Кацнельсона вражає тим, що вона не кристалізувалася в мертвій нехай і самоцвіт. Вона повна трепетного, живого тепла і засвоєної на довгому віку мудрости. Тому не тільки поетична майстерність, а всепоглинаюча щирість Кацнельсона полонить багатьох читачів. Це свого часу влучно підмітив Леонід Череватенко в рецензії на “Поклик висоти”, надрукованій 3.10.99 у детройтських “Українських вістях”, зазначаючи, що Кацнельсон “без найменшої, здавалось би, зовнішньої спонуки намагається ще і ще раз передумати свій шлях,

переосмислити власний життєвий досвід — і разом з тим досвід, шлях держави, з якої він прибув на американський континент”.

Читаючи “Лірику”, відчуваю й усвідомлюю, що для Кацнельсона Україна не є абстракцією, а реальністю у всіх перипетіях на її крутому історичному шляху. Реальність життя поета, якому 1-го січня 2003 р. виповниться 89 років, невідворотно пов’язана з реальністю України:

*Дошукуйся: чия у лихах всіх вина,
аби не повторити їх. Та й для спокути.
Лиш не чіпай історії: була вона
такою, як була, а не як мала бути.*

Ця філософська сентенція не означає, що поет відвертається від свого минулого, намагається стерти його із своєї пам’яті чи якось прилаштувати його до нової доби. Кацнельсон болюче переосмислює марність віри в “новий щасливий день” комунізму. Його нові вірші в “Ліриці” сповнені роздумів над його — та хіба тільки його?! — минулим:

*У роздумах про це терзаюся і мучусь,
лише втішаюся тим, що випало мені
все ж будівничим буття, солдатом брати участь
і переможцем стаття у праведній війні...*

А ось вірш, надрукований в часи горбачовської перебудови, що провіщувала крах тоталітарного комуністичного режиму:

*У травні на святковому майдані
під урочистий шурхіт прапорів
не чули ми, як в дальнім Магадані
зривався зойк з похмурих таборів.
Невже були глухі ми і байдужі,
не болісно було нам, коли ми
ступали на барвисті килими
в той час, як падав друг наш в лютій стужі
на сніг концтабірної Коліми?
Простіть, невинні, ви, які вмирили
у тюрмах,
в заслання в той страшний час,
що пізно ставимо меморіали,
щоб у віках не забували вас.
Простіть...*

За рік до проголошення Акта незалежності України поет писав про голодний 1933 рік:

*Відкрились ще чорніш моєму зору
і голод, і репресії тих літ –
страхіння сталінського людомору,
що їх з огидою таврує світ.
Без трун померлих кидали у ями.
Від ляку закладали явори.
Тоді вже трупи клали штабелями,
І починались Бабині Яри...*

Подібних віршів – роздумів з переосмисленням свого минулого та зображенням його в ракурсі нового часу я міг би зачитувати з “Лірики” чимало. Однак розмір статті змушує мене підсумувати їх наступним віршем поета:

*Коли я нині думаю про дні минулі,
то прикро, що не вийшов з мене дисидент.
В краю одної шостої земної кулі
творивсь історії страшний експеримент.
Жили в щоденності нестатків і тривоги ми,
зазнали стільки лих впродовж десятків літ.
І от розвінчуєм тепер брехливі догми
і, може, саме тим врятуємо світ.*

Лірика Кацнельсона знайшла вдячного читача поза Україною. Його праця на американському континенті стала надбанням української діаспори, новою ланкою духовного зв'язку з вітчизною, наповнила новими соками всихаючу гілку еміграційної поезії. Далеко поза межами рідної землі, в розмаїтості віршів Кацнельсона звучить безсмертне слово – Україна.

Абрам Ісакович, судячи з наших телефонних розмов і листів від нього, сповнений щоденних творчих планів. Лишається побажати йому, щоб він їх здійснив задля добра серед людей, задля миру і злагоди між ними, задля світлого майбутнього України. Далеко від рідної Городні, від рідного Києва та від кожного куточка України, які рідні йому, Кацнельсон духовно залишається на своїй Батьківщині:

*І тут в Америці живу я Україною –
любов'ю давньою своєю і незмінною.*

Норт Пальм Біч, Флорида. Листопад, 2002

Примітки

Кацнельсон, Абрам Ісакович. Нар. 1914 р. на Чернігівщині, з 1994 р. живе в Лос-Анджелесі, шт. Каліфорнія. Видатний український поет, автор багатьох збірок віршів та книжок про віршознавство, заслужений діяч мистецтв України, лауреат премій ім. М. Рильського та ім. Івана Кошелівця, член НСПУ.

Славутич, Яр. Докл. про нього в статті “Поет сили”.

Купер, Джеймс Фенімор. Нар. 1789 р. в шт. Нью-Джерсі, п. 1854 р. там же, де і похований. Американський письменник, автор історичних романів та романів про життя індіанців.

Рід, Томас-Майн. Нар. 1818 р. в Півн. Ірландії, п. 1883 р., пох. на батьківщині. Англійський письменник, жив довгий час у Мексиці та США, автор популярних серед юнацтва романів про життя і побут індіанців.

Лондон, Джек — псевдонім. Справжнє прізвище — Гріффіт, Джон, нар. 1870 р. в Каліфорнії, п. 1916 р. неподалік Окленда у власній господі Б'юті Ренч, урна з його прахом похована там же на пагорбі над Місячною долиною. Видатний американський письменник, автор, серед іншого, романів про тварин та морських оповідань

Верн, Жюль. Нар. 1828 р, п. 1905 р., пох. на батьківщині. Французький письменник, класик науково-фантастичної літератури.

Далека, Лідія – псевдонім. Справжнє прізвище — Чорнобицька, Олена, нар. 1889 р. на Катеринославщині, під час II св. війни опинилась у Німеччині, а 1950 р. емігрувала до Австралії, п. 1983 р. в Аделаїді, штат Південна Австралія, пох. там же. Українська поетеса, педагог-природознавець, також працювала в галузі дитячої літератури під псевдонімом Олена Чорнобривець, член ОУП “Слово”.

Коровицький, Іван. Докл. про нього в примітках до статті “Творчість у поході життя”.

Костюк, Григорій. Докл. про нього в статті “На сторожі слова”.

Одарченко, Петро. Докл. про нього в статті “Патріарх літературознавства”.

Онуфрієнко, Василь. Докл. про нього в статті “Співець землі незабутньої”.

Пазуняк, Наталія (прізвище в заміжжі, дівоче прізвище – Іщук), нар. 1922 р. в Києві, двоюрідна сестра (по матері) одного з героїв Крут — Володимира Шульгина, живе у Філадельфії. Українська вчена-філолог, професор славістики Пенсильванського унів., активна діячка укр. жіночого руху в США, зокрема орг. “Золотий Хрест”, держсекретар останнього уряду УНР на вигнанні.

Ромен, Левко. Псевдонім, справжнє прізвище Ковальський, Степан. Нар. 1893 р. в Ромнах на Полтавщині, п. 1981 р. в Торонто (Канада), пох. там же. Учасник визвольної боротьби доби УНР, з 1920 р. на еміграції в Польщі, після закінчення II св. війни в Німеччині, а згодом у Канаді, за фахом – землемір. Український поет, автор збірки “Дуб-нелинь”.

Степаненко, Микола. Докл. про нього в статті “Політик, учений, священник”.

Юриняк, Анатолій – псевдонім. Справжнє прізвище – Кошельняк, нар. 1902 р. в Проскурові, п. (дата невідома) в Лос-Анджелесі, шт. Каліфорнія, пох. там же. Український літературознавець, журналіст, редактор, член ОУП “Слово”.

Кацнельсон, Іда Яківна (дружина А. І. Кацнельсона), живе в Лос-Анджелесі, шт. Каліфорнія. Педагог за фахом, закінчила Київський педагогічний інститут, упродовж багатьох років учетилька укр. мови й літератури в середніх школах Києва, учитель-відмінник України.

Ференцевич, Роман Софронович (криптоніми – р. Ф., (рф)). Нар. 1930 р. у Львові, живе в м. Александрія, шт. Вірджінія. Ветеран Армії США, завідувач друкарні в-ва “Свобода”, довголітній старший редактор українського відділу “Голосу Америки”, кореспондент укр. відділу “ГА” в Україні. Від 1995 р. на пенсії.

Показчик акронімів у статті і примітках

ОУП – Об’єднання Українських Письменників.

УНР – Українська Народна Республіка.

ГА – Голос Америки.

На сторожі слова (Григорій Костюк)

I

Григорій Олександрович Костюк! Людина – легенда! Коли я пишу цю статтю, мене пронизує жаль, що він не зможе її прочитати – він, утратив зір, слух, дар мови і часто втрачає свідомість. 25-го жовтня ц. р. йому виповниться 100 років. Останні 15 років він невтомно працював над своїми спогадами *“Зустрічі і прощання”*, 2 тома яких побачили світ 1998 р. у в-ві КІУС, Едмонтон–Торонто. Це неоціненний вклад в українську мемуаристику ХХ сторіччя.

Останніми роками Григорію Олександровичу було важко розмовляти водночас з кількома співбесідниками. Усвідомлюючи послаблення сили концентрації та необхідність закінчити спогади, він принагідно казав мені, що це змушує його ухилитися від спілкування з людьми, обмежуючись до короткого листування з друзями.

Винятки він робив тільки для відвідувачів з України. В своїй хаті в передмісті Вашингтона, Сільвер Спрінг, він радо приймав багатьох літераторів. Згадаю лише кількох осіб: Миколу Жулинського, Івана Дзюбу, Івана Драча, Дмитра Павличка, Юрія Покальчука, Абрама Кацнельсона, Сергія Козака (не співака, а журналіста-рухівця, редактора детройтських *“Українських вістей”*). Я спілкувався з ним телефоном і листами. Кілька разів я відвідував його ще за життя його дружини Раїси Олександрівни – моєї землячки з Донеччини.

Вік і стан здоров'я унеможливили йому – дійсному членові НАНУ та лауреатові премії ім. В. Винниченка — відвідати в рідному Кам'янці-Подільському громадське вшанування славного земляка. Відсутнього батька там і в Боришківцях – селі, де народився майбутній літературознавець, достойно представляв його син — Теодор Григорович Костюк — відомий американський вчений-астрофізик. Йому, до речі, присвячений перший том спогадів батька. Другий том спогадів Григорій Олександрович присвятив своїй покійній дружині.

Роздумуючи над заголовком цієї статті, я вирішив назвати її *“На сторожі слова”* з двох причин. По-перше, це з постулату нашого великого Кобзаря: *“А на сторожі коло них поставлю Слово”*, а по-друге, *“Слово”* – назва Об'єднання Українських Письменників. Діяльність Григорія Олександровича нерозривно пов'язана з одним і другим.

Після першого розколу УРДП, генеральним секретарем ЦК якої був Костюк (псевдонім – Залужний), він ще до часу еміграції до США на початку 1952 року брав активну участь в політичному житті діаспори. Відтоді, особливо ж після оселення в Нью-Йорку, він повністю присвятив себе науково-дослідницькій праці та справі рятування архіву В. Винниченка. Як літературний критик він виступав під псевдонімом Борис Подоляк. І в цьому амплуа він мене найбільше цікавив. Хоч після розколу ми й опинилися в різних фракціях УРДП, внутрішньопартійні розходження не змінили мого шанобливого ставлення до Григорія Олександровича. Я переважно погоджувався з його статтями і рецензіями. Згодом вони були опубліковані в книзі *“У світі ідей і образів. Вибране, критичні та історико-літературні роздуми 1930-1980”* (в-во “Сучасність”, 1983). Через рік, коли я переїхав з Філадельфії до Вашингтона, Григорій Олександрович подарував мені її примірник з автографом: *“Володимирові Біляєву на спогад про нашу першу зустріч у Вашингтоні 24.XI.1984. Дружно і сердечно Гр. Костюк”*.

Григорій Олександрович був духовним та організаційним батьком Об'єднання Українських Письменників “Слово”, за його словами, “творчого співдружжя авторів різних віком, різних світоглядом, різних творчими стилями, напрямками і розумінням мистецтва, але рівних у взаємопошані, толеранції, співпраці і правах”. Це Об'єднання було створене в Нью-Йорку 26 червня 1954 року.

II

З Григорієм Олександровичем я особисто познайомився 6-го грудня 1958 р. на 1-му з'їзді цієї єдиної в діаспорі письменницької організації, до якої я вже належав. Тоді я також познайомився з поетами Вадимом Лесичем, Борисом Олександровим, Леонідом Полтавою, Леонідом Лиманом, Богданом Бойчуком, прозаїками Людмилою Коваленко, Докією Гуменною, Фотієм Мелешком та іншими з-поза Філадельфії. З Філадельфії на з'їзді були члени Об'єднання Галина Журба, Василь Гайдарівський, Зосим Дончук, Богдан Кравців, Остап Тарнавський, Олег Зуєвський, Віталій Волков та інші, кого я вже не пригадую.

Відкриваючи з'їзд, Григорій Олександрович докладніше зупинився на підсумках і перспективах діяльності нашої організації. Він заімпував мені своїм тактом та діловитістю. "Це людина не з категорії "неуважних професорів", які в справах організаційних часто виявляються безпомічними і наївними балакунами, – подумав я. – Нам справді пощастило, що "Слово" очолює саме Костюк". Від 1954 року він був неофіційним головою, а від 1-го з'їзду — незмінним головою та згодом почесним головою "Слова" аж до дня саморозв'язання організації в 90-х роках.

На 1-му з'їзді він був ініціатором і автором проекту звернення українських письменників-емігрантів до українських письменників на Батьківщині. З'їзд схвалив це звернення, в якому, серед іншого, зазначалося:

"Так довго, як довго триватиме нищівна політика у відношенні до української літератури, мистецтва й науки, як довго український народ не матиме повної незалежності, так довго наша нація та її культура буде змушена тупцювати на задвірках чужої культури, так довго ми (і Ви, Шановні Колеги!) будемо приречені на важку, жалюгідну долю. Причём, Ваша доля в стократ гірша – Ви поставлені в позицію тих, хто має поділити історичну відповідальність за політику відсунення українського народу на третій плян – у колоніяльну відсталість і провінційність.

Тому нашим і Вашим завданням є – всіма силами добиватися такого становища для України, щоб не повторилося, щоб не продовжувалося страшне лихоліття української культури. Щоб не було знову довгих реєстрів невинно замучених і вбитих, щоб не треба було знову "реабілітувати" знищених літераторів, мистців і вчених".

1962 року появилася перший збірник літератури, мистецтва, критики і документації "Слово". В ньому були вміщені і два мої вірші. Переглядаю поживклі від часу (40 років!) листи Григорія Олександровича до мене в цій справі. В одному з них, датованому 9.3.1961, він писав:

"Вельмишановний Пане Біляїв!

Чи Ви вже приготували щось для нашого збірника? Прошу мати на увазі, що за Вами кілька поезій (2-3) Ваших власних і кілька (2-3) рецензій на когось з наших колег. Сердечно вітаю. Щиро Ваш Гр. Костюк".

Зайнятий важкою фізичною працею на будівництві та навчанням на вечірніх курсах Пенсильванського університету, я не спромігся на рецензії, але добірку раніше написаних віршів вислав. За якийсь час одержав від Григорія Олександровича листа з датою 7.8.1961:

"Шановний Пане Колего!

Вибачайте, що з таким запізненням відповідаю на Вашого листа з 8.6. Я так закрутився в різних справах, що не маю сили бути елементарно акуратним в кореспонденції.

Не маю сумніву, що надіслані Вами поезії будуть у плянованому збірнику видрукувані. Питання друку збірника розв'язується найближчим часом. Вітаю сердечно. Гр. Костюк".

З надісланих поезій редколегія вибрала дві. Але на полях хтось поробив хибні, на мою думку, поправки та понаписував запитання, подібні більше на кпини, ніж на професійну

редакторську вимогу. Це мене обурило, і в листі з 28.9.61 я попросив повернути мені добірку моїх поезій, включно з ухваленими до друку. Не минуло і тижня, як надійшла відповідь від Григорія Олександровича, в якій він висловив здивування з приводу мого прохання:

“Шановний Пане Біляїв!

Я, при всій моїй нелюдській перевантаженості, завжди уважно стежив і стежу за творчістю молодшої фаланги наших поетів. Стежив і за Вашими поетичними виступами. Про Вашу творчість у мене склалась в цілому позитивна оцінка. Я щиро запросив Вас до співробітництва і щиро хотів умістити Ваші поезії до збірника. Чи будуть вони вміщені тепер, від Вас залежить. Уважно подумайте. Якщо вважаєте за потрібне, зробіть належні поправки в пропонованих місцях і пришліть поезії назад. Якщо вважаєте, що вимоги до поправок не слушні, то напишіть чому. І ми до Ваших вимог поставимось з повною увагою. З пошаною Гр. Костюк”.

Прочитавши цього листа, я, правду кажучи, був присоромлений своїм поспіхом. Проте мене втішили розсудливість і виrozumіння Григорія Олександровича. Його лист засвідчив, що “Слово” очолює людина досвідчена у праці з авторами, які, як відомо, бувають інколи надто чутливими до критичних завваг щодо їхніх творів.

Я поробив відповідні, на мій погляд, поправки в схвалених до друку віршах і відіслав їх назад. Свідомий перевантаженості Григорія Олександровича, я не сподівався відповіді від нього. Тому мене невимовно втішив його несподіваний лист з 27.10.61:

“Вельмишановний Пане Біляїв!

Вірші Ваші одержав, і все буде так, як Ви поправили.

Аж тепер, коли я одержав оригінал Ваших поезій, я зрозумів причину Вашої нервової реакції на адресу редакції. На (полях) Ваших поезій пороблено декілька запитів, зауважень, критичних окликів тощо. В більшості неслухних і безпідставних. Мушу Вам сказати, що ніхто з членів редколегії цих критичних нотаток не робив.

Цим виясненням вважаю справу за вичерпану. Пишу це, щоб Вам було все ясно.

З привітом Гр. Костюк”.

III

Читач може слушно запитати: пощо я докладно зупиняюсь на цьому епізоді? Справді, це був лише незначний інцидент з двома віршами тоді ще маловідомого поета. Однак ці листи віддзеркалювали притаманні Григорію Олександровичу риси: прямолінійність, відвертість, виrozumіння і діловитість.

Знаючи його таким упродовж 44-х років, я був, признаюсь, засмучений оцінкою Аркадія Любченка, яку він дав Костюкові. Цитую з Любченкового “Щоденника” за текстом, опублікованим в харківському журналі “Березіль”, ч. ч. 7–9, 1999:

“Нема в ньому твердості, хитливий він якийсь, дрібненько-хитренький. Дивно – адже сам він був ув’язнений, мусів би загартуватись. Але натомість, очевидно, йому хребта зігнули, скрутили, якщо не зламали... 25.5.44”.

Очевидно, що це не той Костюк, якого я знав (та й хіба тільки я?!) упродовж майже половини сторіччя. До речі, про Любченка він писав завжди з глибокою пошаною, ставлячи творчість свого друга чи не на найвищій щабель української прози. Про це виразно свідчать всі статті Костюка про Любченка, що друкувалися в періодиці діаспори. Те саме можна сказати і про думки та спогади Григорія Олександровича про Любченка. Безсумнівним є, що Григорій Олександрович читав щоденникові нотатки Любченка ще перед тим, як вони вийшли окремою книжкою. Підтвердження цьому є у 2-му томі

“Зустрічей і прощань”. Зацитую це місце, де автор розповідає про його зустріч в Нью-Йорку з Олександром Підсухою:

“Придивляючись до моєї небагатої бібліотеки, він нагледів комплекти “Вапліте”, “Літературного ярмарку”, “Пролітфронту”.

— Я цих журналів ніколи в нас не бачив, — озвався трохи задумано Підсуха.

— Мабуть, вони заховані в закритих фондах, — кидаю я.

— А ви це все з собою привезли? — питає він.

— Ні, — кажу, — це заслуга Аркадія Любченка.

Якусь мить мовчанка, а тоді я чую:

— Не люблю я цього Любченка. Нелюдяні, не гідні письменника нотки звучать в його щоденнику.

— Можливо, то в безконтрольний момент розпачу, — кажу, щоб притлумити розмову, бо й сам я мав таке враження від деяких нотаток мого друга”.

У спогаді про Любченка “Поет юности і сили” (Альманах МУР ч.1, 1946) Григорій Олександрович писав, що друзі називали першого жартома “аристократ”. Життя ж довело, що не Любченко, а якраз Костюк виявився справжнім аристократом. Любченкові негативні оцінки людей (до того ж його друзів!) змушують мене погодитися з Олександром Підсухою.

Та й не тільки з ним. У Філадельфії я знав Анатоля Гака (Антипенка) — під кожним оглядом людину бездоганно чесну. У своїх спогадах “Від Гуляй-Поля до Нью-Йорка” (в-во “Українські вісті”, Ной-Ульм, Філадельфія 1973) він писав, зокрема, про Любченків “Щоденник”:

“Щоправда, місяцями трапляються в ньому міркування, висловлювання і нарікання небіжчика часом на безневинних людей”.

У мене ж створилося враження, що Любченко свідомо згущував фарби в оцінках навіть тих, що його шанували, щоб виставляти самого себе за Парагона всіх чеснот, яким він, як і жодна інша грішна людина, не був.

IV

Ще перед еміграцією Костюків до США у Франції 6 березня 1951 року помер Володимир Винниченко. Вістка про його смерть дуже вразила Григорія Олександровича, бо ж він мав намір написати на підставі джерельних документів та розмов з живим письменником ґрунтовну працю про його життя і творчість. Натомість треба було писати некролог. Проте некролог перетворився в ширшу статтю, опубліковану в “Українських вістях” 1-2.4.51. Як пізніше розповідав Григорій Олександрович, ця дата стала віховою – початком його багаторічної діяльності на полі винниченкознавства.

Після еміграції Костюків до США, де вони поселилися в центрі українського наукового та мистецького життя, не говорячи про американське, — Нью-Йорку, Григорій Олександрович майже повністю присвятив себе справі рятування та збереження архіву В. Винниченка. Про це читач може докладно довідатися в 2-му томі “Зустрічей і прощань”. В результаті кількарічної праці Григорія Олександровича та його заходів перед американськими вищими учбовими закладами архів В. Винниченка був перевезений 16 травня 1958 року в надійне місце до Колумбійського університету.

У Нью-Йорку, крім заробіткової фізичної праці та зайнятості справою архіву Винниченка, Григорій Олександрович працював з Дослідною програмою вивчення СРСР при Колумбійському університеті, зосереджуючись на темі влади Сталіна на Україні в роки масового терору. На початку 60-х років першопрохідницька праця Костюка побачила світ англійською мовою аж у трьох видавництвах: Frederic A. Prager (Фредерік А. Прегер), Нью-

Йорк, Stevenson and Son (Стівенсон & Сон), Лондон та Інститут вивчення СРСР, Мюнхен. Ця книжка відразу стала рекомендованою підручною лектурою у практично всіх університетах Заходу для студентів, які вивчали історію Східної Європи та Радянського Союзу. Українською мовою вона була видана 35 років перегода видавництвом “Смолоскип” у Києві. Від Григорія Олександровича я одержав її дарчий примірник з автографом:

“Володимиру Біляєву – доброму поетові, що в політології орієнтується так же, як і в поезиці, — дарую цей мій рейд у політологію. Дружньо і щиро, Гр. Костюк, 25.2. 96”.

При цій нагоді варто згадати, що, як дослідник, він був одним з 9-ти осіб, які на початку листопада 1959 р. свідчили про злочини Микити Хрущова на слуханнях Комітету Палати представників у справах неамериканської діяльності. Посилаючись на радянську пресу і виступи самого Хрущова, Костюк зазначив, що 1938 року з 62-х членів та 40-ка кандидатів ЦК КП(б)У лише 3 особи не стали жертвами сталінського терору, а із 17-ти членів Раднаркому УРСР на чолі з Панасом Любченком ні одного не залишилось в живих.

“Зараз Хрущов каже, що його не повинні звинувачувати за страту всіх членів ЦК КП(б)У, що він не був причетний до страти, що це був злочин лише Сталіна. Страта таких відомих відповідальних партійних працівників відбулася не без санкцій Хрущова” — підсумував своє свідчення Григорій Олександрович на 1-й сесії Конгресу США 86-го скликання.

Здавалося, що, примістивши архів В. Винниченка в надійному місці, Григорій Олександрович нарешті зможе присвятити себе науково-дослідницькій праці та діяльності “Слова” і ПЕН-Клубу. Але на початку березня 1969 року я одержав несподіваного листа від тоді 67-річного Костюка. Він інформував мене про заплановану комісією УВАН та Об’єднанням “Слово” на кінець березня зустріч в Нью-Йорку з метою розбудови на громадській основі “Фундації В. Винниченка”.

“Події на Україні”, ті листи і матеріали, які я маю звідти, та “Відкритий лист” до мене наших невтомних патріотів з Пряшівщини в особі доктора Михайла Мольнара, змушують мене все відкласти на бік і зайнятися літературною спадщиною В. Винниченка...

Звичайно, було б ідеально, якби на цю зустріч Ви приїхали особисто і взяли в ній активну провідну ролю. Але якби Ви не змогли приїхати..., то може б Ви зуміли організувати таку зустріч з філадельфійськими бізнесменами та професіоналістами. Я про це писав до пана Шинкаря. Може, б Ви на спілку щось таки справді там зробили”.

Не пригадую вже, що саме перешкодило мені поїхати до Нью-Йорка, але з П. М. Шинкарем ми влаштували у Філадельфії багатолюдний винниченківський вечір. Майже всі присутні на ньому склали пожертви на “Фундацію В. Винниченка”. Зі словом про класика виступив Григорій Олександрович, а колишній актор курбасівського “Березоля” Йосиф Гірняк та я читали уривки із творів Винниченка.

Одне слово, завдяки Костюкові я став, бодай у мінімальному масштабі, співучасником акції видання спадщини В. Винниченка. Листом з 12.6.69 року Григорій Олександрович подякував мені:

“Ваше глибоко-вникливе і мистецьке читання Винниченкового оповідання справило сильне враження. Твір, що написаний 65 років тому, прозвучав, як сучасне слово живого письменника. І це заслуга Ваша...”

Із УВАН повідомили мене, що від Вас надійшли гроші у фонд Винниченка, зібрані за списком зголошених на вечорі. Дуже дякую Вам від Винниченківської комісії за цю оперативну допомогу. Сподіваюся, що Ви й надалі, спільно з П. М. Шинкарем, розгортатимете цю акцію”.

V

1970 року почалася моя активна діяльність в системі ДЦ УНР, що, samozрозуміло, відвернуло мою увагу від справ, пов'язаних з літературним життям. Скільки часу забирала ця діяльність (поза працею на хліб насущний) – можуть судити лише ті, хто був причетний до неї. Наступних 10 років не залишали вільного часу для творчості. Тому я радів, що мені вдалося 1970 року видати мою першу збірку поезії *“Поліття”* (в-во “Київ”, Філадельфія).

У 1948 році Григорій Олександрович був одним з тих політиків, які в Німеччині вели підготовку відновлення ДЦ УНР. Проте в 70-х роках він мав принципові та особисті застереження щодо напрямку діяльності ДЦ УНР та його провідних діячів, зокрема віце-президента Миколи Степаненка, з яким я якнайтісніше співпрацював.

Політика і література для мене завжди були і є окремими сферами. Я ніколи не переносив своїх симпатій чи антипатій з однієї в другу. Samozрозуміло, що я вислав дарчий примірник збірки Григорію Олександровичу. Мене глибоко втішила його відповідь з датою 26.7.1971:

“Дорогий колего Біляїв!

Сердечно дякую за “Поліття”. Воно безпосереднє, щире, людяне і сердечне. Цементує його добра мова й почуття міри. Тобто збірка має все те, що ставить її на рівень доброї поезії.

Ви нарешті зробили те, про що я не раз Вам нагадував. Ви підсумували (правда далеко не повно!) свій творчий доробок і поповнили наш поетичний цех новою доброю збіркою”.

Вірний своїй вдачі та послідовний щодо пріоритетів, Григорій Олександрович не втримався, щоб не натякнути прозоро на моє нове поле діяльності:

*“Вітаю Вас з творчим успіхом і сподіваюся, що **всякі інші суєтні, часом мало потрібні справи не відтягнуть Вас від дальшої творчої праці (курсив мій – В. Б.).** Бо тільки це надовго позначить наше буття в світі...*

Зичу найкращого здоров'я й дальшої творчої праці!

Щиро Ваш Гр. Костюк”.

Особисто я стрінувся з Григорієм Олександровичем якраз на полі моєї політичної діяльності. Одним із моїх обов'язків, як голови Представництва ДЦ УНР у США, було проводити в останню путь видатних діячів УНР. Десь у середині вересня 1978 року на кладовищі в Бавнд Бруку ховали доктора Тимоша Олесіюка – колишнього члена Центральної Ради, згодом дипломата та міністра уряду УНР на вигнанні. Над його могилою я виголосив коротке прощальне слово від імені президента УНР та установ ДЦ УНР. На похороні був Григорій Олександрович з дружиною, син покійного – військовий лікар Армії США полковник Андрій Олесіюк, донька покійного — поетеса і перекладачка Марина Приходько та зять Євген Приходько — диктор Української Служби “Голосу Америки”.

Прощаючись зі мною після похорону, Григорій Олександрович ніби жартома сказав мені: *“Затоптала політика поезію, Володимире Івановичу... Шкода!”*. Я відповів: *“Свого часу і у вашому житті політика теж затоптувала літературознавство. Та, як видно, все повернулося “на круги своя”. Прийде час, і я також повернуся в лоно поезії”*. *“Будемо надіятися”*, – сказав Григорій Олександрович, потискаючи мою руку.

Прикладом моєї вірності поезії служить факт, що 1979 року, в час чи не найінтесивнішої політичної діяльності, вийшла моя друга збірка віршів *“По той бік щастя”* (в-во “Київ”, Філадельфія), за яку я удостоївся звання поета-лауреата УММАН за 1980 р. Дарчий примірник я, samozрозуміло, надіслав Григорію Олександровичу. Проте тоді я не знав, коли саме відбудеться моє повернення до поетичної творчості. Як і в багатьох випадках, воно було продиктоване обставинами життя і моїм особистим рішенням.

VI

У липні 1984 року мене прийняли на працю в Українському відділі “Голосу Америки”. Як державний службовець США я не міг, згідно із законом, залишатися активним в американській, а тим більше в українській політиці, зокрема в ДЦ УНР, що розглядалося керівництвом ЮСІА як частини Держдепартаменту, конфліктом інтересів, бо США мали дипломатичні відносини з СРСР.

Коли ми з дружиною продали свій дім у Філадельфії і переїхали 1984 року до Вашингтона, я зовсім не знав, що Костюки мешкають поблизу столиці в мерилендському містечку Сільвер Спрінг. Пригадую, як я зрадів листові від Григорія Олександровича з датою 7.2.87, з якого я вперше довідався, що він одержав і прочитав мою другу збірку віршів:

“Дорогий Володимире Івановичу!

Давно вже прочитав Вашу останню збірку “По той бік щастя”, але за старечою повільністю, хворобою й писанням своїх безкінечних спогадів ніяк не міг вибрати часу, щоб написати Вам подяку та кілька речень про свої враження... Ваша перша збірка нічим не поступається перед другою. Хіба що в другій вже менше юнацького запалу й більше розважливого філософського споглядання.

І дивно, і прикро мені, що Ваш вступ і утвердження в нашому еміграційному поетичному коші нашою критикою й досі належно не оцінено...”

Я знаю, кого мав на увазі Григорій Олександрович під “нашою критикою”. Нехай вони – корифеї “нашої критики”, відомі всій діаспорі, а зараз і Україні, спочивають з Богом. Мушу підкреслити, що у Григорія Олександровича діло ніколи не розходилося зі словом – він єдиний, хто з “нашої критики” написав про мою творчість простору статтю, яка побачила світ у журналі “Сучасність” (ч. 4, квітень 1991) під заголовком “Дещо про поезію як творення світу людини”.

“Але Ви цим не переймайтесь. Не чийсь оцінки залишаться в історії, а справжні поетичні факти. А Ваші належать до справжніх...”

Добірна й багата лексика, свіжа, тільки Вами знайдена багатоманітна рима, звукова прозорість, природня алітерація (відсутність манірності) і при тому все це йде в пляні мужніх філософських роздумів. Так я сприймаю Вашу поезію тепер....

А тепер хочу побажати Вам усякого добра і дальшої творчої праці. Дзвоніть, як матимете час, а буде змога – загляньте.

Щиро Ваш Гр. Костюк”.

Це не означає, що моя творчість не стрінула оцінки критики. Про неї писали літературні критики Лука Луців, Петро Одарченко, Наталія Пазуняк, Яр Славутич, Аріядна Стебельська, Микола Степаненко, колеги-поети і письменники Володимир Гаврилюк, Ігор Качуровський, Оксана Керч, Петро Кізко, Іван Кмета-Ічнянський, Андрій Легіт, Леонід Полтава, Микола Француженко, Микола Щербак.

Хоч, як я вже згадував, від 1984 р. ми мешкали неподалік один від одного в мерилендських околицях Вашингтону, писання “безкінечних”, за його словами, “спогадів” та моя праця на “Голосі Америки” не залишали часу на особисті зустрічі. Доводилось обмежуватися до принагідних okazji в церкві св. Андрія Первозванного, а після 1991 р. – у посольстві України.

Проте ми регулярно спілкувалися листовно та телефоном. Я постійно інформував Григорія Олександровича про зміни в СРСР та в Україні за часів горбачовської перебудови, пересилав йому ксероксні копії цікавих статей українських та російських радянських авторів. Одне слово, тримав його в курсі подій. Відверто кажучи, ця інформація не викликала у Григорія Олександровича надмірного оптимізму. В одному листі до мене він писав:

“Щодо “більшої волі” для нашого народу, то не знаю. Похмурі краєвиди. Наші колеги із СПУ вже поволі притискають хвости і висловлюються смиренньо.

Чорносотенний мур проломив тільки трішки М. Жулинський за допомогою Хвильового (твори видані в США за редакцією Г. Костюка. – В. Б.). Але це тільки трішки. До справжнього ще далеко.

Те саме з Винниченком. Кажуть, що дозволили видати том давніх новел. Можливо. Але це тільки для того, щоб схвати справжнього Винниченка.

А втім – час покаже.

*Ще раз найкращі побажання!
Гр. Костюк”.*

Як і вся діаспора, Григорій Олександрович з великим ентузіазмом сприйняв відновлення незалежності України. Припускаю, що ця епохальна подія додала йому снаги і віку закінчити 2-й том *“Зустрічей і прощань”*.

Втім, слід зазначити, що Григорій Олександрович задалегідь заявив, що грамоту присудженої йому премії Володимира Винниченка він не прийме з рук голови культурного фонду “Україна”, народного депутата – комуніста Бориса Олійника, який тоді, якщо мені не зраджує пам’ять, був у США, а тільки з рук академіка Миколи Жулинського. Останній не міг тоді прибути до США і премію на громадській урочистості у Вашингтоні вручив Григорію Олександровичу тодішній президент УВАН д-р Михайло Борецький.

VII

1987 р. у в-ві КІУС, Едмонтон, Канада, вийшов 1-й том спогадів Г. Костюка *“Зустрічі і прощання”*. Григорій Олександрович подарував мені його примірник з таким коротким, (але ж яким значущим!) автографом:

“Володимирі Івановичу Біляїву на незабудь від автора цієї, може, й сумбурної (доба ж яка?!), але кров’ю серця написаної книги. Сердечно Гр. Костюк. 15 серпня 1988. Сільвер Спрінг, Мериленд”.

На початку 90-х років Григорій Олександрович зосередив усю свою увагу на писанні другого тому спогадів. У листі до мене з датою 5.4.94 він писав:

“Дорогий Володимире Івановичу!

Ви були ласкаві й виявили бажання допомогти мені в опрацюванні моїх спогадів... Я свідомий того, що тавро старечості виразно позначилося на цих писаннях. Коли читатимете, то забудьте про автора, а спробуйте виловити чи виправити бодай найосновніші недоладності... Потрібно звернути увагу на часті повторення фактів, тих самих подій і, щонайгірше, своїх “чеснот”..., уважно поставитися до фахових термінів, слів чи цитат чужими мовами і т. п.

Одне слово, читайте й поправляйте так, якби Ви виправляли своє писання. Якби в процесі читання виникли якісь складніші проблеми, то прошу телефонувати. Спільно поладимо.

З дружнім привітом Ваш Гр. Костюк”.

Через перевантаженість працею мені вдалося “творчо прочитати” тільки два спогади: про Тодося Осьмачку та Юрія Косача. Григорій Олександрович не забув моєї більш ніж скромної редакторської ролі. На закінчення спогадів він, серед іншого, написав:

“Щира подяка також моїм добрим друзям Володимирові Івановичу Біляїву та Леонідові Васильовичу Гусаку, що прочитали деякі частини цих нарисів і подали свої зауваження”.

Останній лист Григорія Олександровича до мене з датою 22.12.95 особливо зворушливий:

“Дорогий Володимире Івановичу!

Сердечно вітаю Вас і Вашу дружину з Новим 1996 роком і традиційними Різдв'яними святами. Зичу сили і творчої снаги у Вашому особистому житті й міцної витривалості у Вашій трудній, але глибоко корисній праці для людей взагалі, а українських зокрема.

Ваш ювілейний рік доходить до кінця. Ви його провели, в основному, і це Ваше щастя, в Україні, тобто там, де вирішується доля нашої Держави. І це теж велике щастя. Думаю, що Ви, крім столичних сфер, побували в рідній Донеччині й зустрілися з рідними, близькими Вам людьми. Тож хай буде це для Вас доброю насагою для дальшої праці. Хотів вислати Вам картку. Але сам написати вже не можу. А клявіатура машинки дозволяє ще дещо вистукати. Хоч і з великими помилками. А прочитати і виправити – вже не можу. Хіба когось попрошу. Тож не гнівайтесь. Бувайте щасливі і здорові!

Щиро Ваш Гр. Костюк”.

Григорій Олександрович став для мене живим прикладом людини, яка до глибокої старости не припиняє творчої праці, віддаючи їй останні крихітки фізичних сил. Таких на цьому світі дуже мало. І я вдячний долі, що мав нагоду пізнати таку людину.

Я назвав спогади Костюка унікальними. Чому? Відповідь ясна. Адже не залишилося в живих жодного з активних сучасників доби, про яку йде мова в спогадах. Як і нікого з активних учасників на літературному полі. Ні тут у діаспорі, ні там в Україні, хто міг би написати подібні до Костюкових спогади.

Відомо, що мемуари вводять нас у минулий світ. Проте, долаючи час, вони також зводять міст між минулим, сучасним і прийдешнім, а тим самим стають і нашими зустрічами, і прощаннями.

Post Scriptum

Два місяці після того, як я закінчив цю статтю, надійшла сумна звістка про смерть Григорія Олександровича Костюка. Він упокоївся 3-го жовтня 2002 року в лікарні вашингтонського передмістя Сільвер Спрінг, недоживши 22 дні до свого сторіччя. 5-го жовтня його тлінні рештки були поховані на українському православному цвинтарі в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Але дух його, втілений в творах непроминальної вартості, житиме вічно.

Зінгер Айленд, Флорида, 2002

Примітки

Костюк, Григорій Олександрович (псевдоніми – Г. Залужний, Б. Подоляк) нар. 1902 р. на Кам'янець-Подільщині, п. 2002 р. у Сільвер Спрінг, шт. Мериленд, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український політичний діяч, учений-літературознавець, критик, мемуарист, лауреат премії ім. В. Винниченка, довголітній голова ОУП “Слово”, дійсний член УВАН та НТШ, член НСПУ.

Лесич, Вадим — псевдонім (інші псевдоніми: Ярослав Ярій, Ярослав Драгинич). Справжнє прізвище Кіршак, Володимир, нар. 1909 р. в Галичині, п.1982 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью -Джерсі. Український журналіст, поет, критик, перекладач, член ОУП “Слово”.

Олександрів, Борис — псевдонім. Справжнє прізвище Грибінський, Олександр, нар. 1921 р. на Житомирщині, п. 1979 р. в Торонто, Канада, пох. там же. Український поет, редактор, автор гумористичних оповідань, які він писав під псевдонімом Свирид Ломачка, член ОУП “Слово”.

Полтава, Леонід — псевдонім. Справжнє прізвище Єнсен, Леонід, нар. 1921 р. на Полтавщині, п. 1990 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український

поет, прозаїк, радіожурналіст, редактор, автор збірок віршів для дітей, член ОУП "Слово" та АДУКу.

Лиман, Леонід. Нар. 1922 р. на Полтавщині, живе в Нью-Йорку. Український поет, журналіст, член ОУП "Слово".

Бойчук, Богдан. Нар. 1927 р. в Галичині, з 1949 р. живе в США. Український поет, перекладач, редактор, один із засновників "Нью-Йоркської групи" поетів-модерністів. Член ОУП "Слово" та НСПУ.

Коваленко, Людмила. Докл. про неї в примітках до статті "Шукач гарного світу".

Гуменна, Докія. Докл. про неї там же.

Мелешко, Фотій Минович. Нар. 1889 р. на Херсонщині, п. 1970 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. На еміграції з 1920 р. Український письменник і громадський діяч.

Журба, Галина. Докл. про неї в статті "Творчість у поході життя".

Гайдарівський, Василь. Докл. про нього в статті "Шукач гарного світу".

Дончук, Зосим. Докл. про нього в примітках до статті "Шукач гарного світу".

Кравців, Богдан. Нар. 1904 р. в Галичині, п. 1975 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український поет, редактор, критик, перекладач, дійсний член УВАН та НТШ, член ОУП "Слово".

Тарнавський, Остап. Докл. про нього в примітках до статті "Творчість у поході життя".

Зуєвський, Олег Йосипович. Нар. 1920 р. на Полтавщині, п. 1996 р. в Канаді, пох. у Харкові. Український поет, перекладач, професор університетів у США та Канаді, член ОУП "Слово" та СПУ.

Волков, Віталій. Нар. (дата невідома) на Волині, п. (дата невідома) у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український письменник, автор фантастичних оповідань і повістей, лексикограф, член "Науково-дослідного товариства української термінології" та ОУП "Слово".

Любченко, Аркадій. Докл. про нього в примітках до статті "Шукач гарного світу".

Гак, Анатоль. Докл. про нього там же.

Шинкар, Петро. Докл. про нього в примітках до статті "Республіки трибун".

Гірняк, Йосип. Нар. 1895 р. в Галичині, п. 1970 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз у Філадельфії. Відомий український актор, грав у театрі "Березіль" та в Київському театрі юного глядача, після 1941 р. продовжував сценічну діяльність у Галичині, а після 1945 р. на еміграції – сперше в Німеччині, а згодом у США.

Степаненко, Микола. Докл. про нього в статті "Політик, учений, священник".

Олесіюк, Тиміш. Нар. 1895 р. на Підляшші, п. 1978 р. у Лос-Анджелесі, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Лікар за фахом, громадсько-політичний діяч, дипломат, демограф, член уряду УНР на вигнанні.

Приходько, Марина. Дочка Т. Олесіюка, нар. 1927 р. в Празі, живе в США. Українська поетеса, перекладачка, член ОУП "Слово".

Луців, Лука. Докл. про нього в примітках до статті "Шукач гарного світу".

Одарченко, Петро. Докл. про нього в статті "Патріарх літературознавства."

Пазуняк, Наталія. Докл. про неї в примітках до статті "І тут в Америці живу я Україною...".

Славутич, Яр. Докл. про нього в статті "Поет сили".

Стебельська, Аріадна (прізвище в заміжжі, дівоче прізвище Шумовська), нар. 1919 р. на Вінничині, живе в Торонто (Канада). Українська вчена-літературознавець, літературний критик, член АДУКУ.

Степаненко, Микола. Докл. про нього в статті “Політик, учений, священник”.

Гаврилюк, Володимир. Нар. 1904 р. на Поділлі, п. (дата невідома) в Канаді, пох. там же. Український мистець (учився у Львові і Кракові) та поет, член АДУКУ. П. 2000 р. в Монтреалі (Канада), пох. там же на українському цвинтарі.

Качуровський, Ігор. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Керч, Оксана. Докл. про неї там же.

Кізко, Петро. Нар. р. (дата невідома) на Наддніпрянщині, п. (дата невідома) в Мюнхені, пох. там же. Український поет, журналіст, редактор, працював переважно в редакціях “Української трибуни” та “Визвольного шляху”.

Кмета, Іван (псевдонім Ічнянський), нар. 1901 р. на Чернігівщині, п. (дата невідома), пох. у Філадельфії. Український поет і протестантський пастор-проповідник, автор багатьох рецензій і критичних статей про творчість українських письменників.

Легіт, Андрій. Докл. про нього в статті “Як тихий Легіт нам дарує вірші...”.

Француженко, Микола. Докл. про нього в статті “Вірний покликанню”.

Щербак, Микола. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Борецький, Михайло. Нар. 1921 р. на Львівщині, п. 1996 р. в МекЛін, шт. Вірджінія, пох. там же. Український учений-економіст, президент УВАН.

Показчик акронімів у статті та примітках

НАНУ – Національна Академія Наук України.

УРДП – Рев.-Укр. Дем. Партія.

ЦК — Центральний Комітет.

ПЕН-Клуб – Клуб Поетів, Есеїстів, Романістів.

МУР – Мистецький Український Рух.

ЦК КП(б)У – Центр. Ком. Ком. Партії (більшовиків) України.

ОУП – Об’єднання Українських Письменників.

УВАН – Українська Вільна Академія Наук.

НТШ – Наукове Товариство ім. Шевченка.

АДУК – Асоціація Діячів Української Культури.

ДЦУНР – Держ. Центр Української Народної Республіки.

УММАН – Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук.

ЮСІА – Інформаційне Агентство Сполучених Штатів.

СПУ – Спілка Письменників України.

КІУС – Канадський Інститут Українських Студій.

“Як тихий Легіт нам дарує вірші...” (Андрій Легіт)

I

Пригадуються післявоєнні часи в таборах для переселенців. І одним із чи не найприємніших аспектів товариського спілкування є спогади про читання українських часописів.

У моєму колі земляків і однодумців найпочитнішою була газета “Українські вісті” із статтями Івана Багряного, Юрія Дивнича, Василя Гришка, Семена Підгайного, Миколи Степаненка, Михайла Воскобійника. Часто ці статті ми читали гуртом і, в міру наших знань і досвіду, обговорювали їх. Оглядаючись назад, не можна не подивляти пророчої візії їхніх авторів. Понад половину століття тому вони передбачали приреченість і неминучий крах російської імперії – СРСР.

Мене, безумовно, цікавили вірші поетів, тоді ще мені особисто не знайомих. Пригадую, як одного разу я прочитав вірша “Біля моря”. Вірш мені сподобався, і я переписав його в свій нотатник:

*Південне небо, сонце золоте,
Колише вітер срібні хвилі моря,
У грудях серце радістю цвіте,
Що в краю цім немає злиднів й горя.
Живих людей не видно тут ніде,
Ген-ген синіють гори Сан-Маріна,
Дивлюсь назад: до мене з моря йде,
Немов русалка, пишна синьйорина.*

*Мене вража небачена краса,
Неначе привид, мов богиня Феба,
Античний стан, розплетена коса,
В очах відбивсь блакитний колір неба.*

*Така привабна, мила, дорога.
Я з дива крикнув: “Дівчино кохана!”
Вона ж тендітну ручку простягла
Й блага кризь плач: “Синьйоре, дате пане...”*

Вірш був підписаний – Андрій Легіт. З контексту вірша я зрозумів, що поет є одним із військовополонених, які тоді перебували в британському полоні в Італії. “Легіт, – подумав я, – це, напевно, псевдонім...” Справді, такого прізвища я не чув, але це слово не раз зустрічав у нашій поезії. Тоді я подумав, що будь це справді псевдонім, кращого було б важко добрати до сумовитих строф поета-полоненого. Добір слів також свідчив про те, що автор походить десь із Подніпров’я.

Допіру в США, десь в середині 50-х років, я довідався, що Андрій Легіт — справді псевдонім Андрія Теодосійовича Ворушила. Згодом в одній із публікацій ОДУМу я уперше побачив його знімок. “Як же псевдонім відповідав його обличчю – відкритому, вродливому, чистому і сумовитому!” – подумав мимоволі. Тоді ж я докладніше довідався біографію та витоки творчості поета. Але не від нього особисто. Правду кажучи, мені рідко коли доводилось стрічати таку малословну, навіть ніби позбавлену емоцій людину в побуті, як Андрій Теодосійович. Чуттєво — він увесь у його віршах!

II

1958 року побачила світ його перша збірка поезій “За дротами”, в якій він умістив вірші написані між 1945 та 1948 роками. Збірка присвячена всім колишнім військовополоненим

українцям у таборі в Ріміні – так званим “рімінцям”. Людина надзвичайно скромна, як я вже тоді знав, А. Легіт у слові від автора, серед іншого, писав:

“Випускаючи у світ цю збірку, я свідомий того, що багато її віршів не є на відповідному художньому рівні, що пояснюється моєю довгою ізоляцією не лише від літературного, а й навколишнього життя військовими казармами, окопами війни та дротами таборів військовополонених. Також багатьох шановних читачів, мабуть, буде неприємно вражати глибокий песимізм деяких поезій, причиною чого є моя сумна вдача...”

Але поет помилився! Збірка “За дротами” торкнулася серця кожного живого ще “рімінця”, який разом із своїми побратимами відзначав тоді 10-у річницю звільнення з полону. В. А. Леготові вони відкрили свого співця, як чверть століття раніше в польському таборі у Щипйорно інтерновані вояки УНР відкрили в Ю. Дараганові та Є. Маланюкові своїх поетів.

У своїй першій збірці А. Легіт кликав своїх побратимів та водночас своїх земляків на Батьківщині й чужині:

*Не журися, юначе,
Що весна золота відцвіла,
Що погаснуло літо гаряче,
Що над стріхами осінь вже плаче,
Що схилилась верба край села...*

*Ще прилине красуня весна,
Зацвіте голуба далина!*

*Не журися, мій сину,
Що в ярмі Україна кона,
Що шаліють кати без упину,
Що свою не розправляєш спину,
Як той віл, на колгоспних ланах...*

*Ще ми волю здобудем собі
У кривавій тяжкій боротьбі!*

Прості, невибагливі, доступні читачеві, суремні, я сказав би, заклики поета крізь усю збірку переплітаються із сумними мотивами самоти й туги:

*Як під осінь заплакані лози
За весною голосять у лузі,
Так в душі я співаю крізь сльози
За моєю Вітчизною в тузі.
Так в душі я співаю крізь муки
Про кохану мою Батьківщину,
Підіймаю до Господа руки,
Щоб послав їй щасливу годину.*

*Я не хочу ні грошей, ні слави,
Однієї бажая заплати,
Щоб на землях моєї держави
Заспівали ту пісню дівчата.*

*Щоб над краєм дзвінком водограю
В переливах відбився мій голос,
Де лани простяглися безкраї,
Де, мов море, хвилюється колос.*

*Де цвіте волошками толока,
Де я серця лишив половину,*

*Щоб від нього одна синьоока
До очей приложила хустину.*

III

Товариськість та гостинність А. Легота є свого роду “притчею во язицех” серед тих, що його добре знають. У цьому я переконався на власному досвіді, бо мені судилося гостювати в його скромному двоповерховому домі на Паркв’ю, що в лондонській дільниці Норт Актон, взимку 1969 р., влітку 1970 р. та восени 1983 р. І то не одну ніч чи день. Тоді я довідався, що в його домі зупинялися на коротший чи довший час Яр Славутич, Микола Степаненко, “рімінець” режисер Валер’ян Ревуцький та багато інших, однаково знайомих і незнайомих гостинного господаря.

На першому поверсі (партері), ліворуч вестибюлю – вітальня з каміном, етажерками для книжок, диваном. З її вікон видно доглянутий палісадник. Коли в домі А. Легота зупинялися на нічліг його гості, він приносив розкладне ліжко і вітальня ставала спальнею. На другому поверсі – ванна й туалет. Там же спальня та бібліотека-кабінет, куди він нікого не запрошував, проводячи залюбки час із гостями у вітальні чи на кухні, де він пригощав їх сніданком, полуденком чи вечерею. Не один вечір провів я у тій вітальні, засиджуючись до пізної години з господарем, читаючи один одному свої вірші та розмовляючи переважно про поезію. Слід сказати, що Андрій Теодосійович не любив пустої балаканини. Одного вечора влітку 1970 р. разом з нами у вітальні були поети Олександр Де (Барчук), що мешкав у Лондоні, та Кость Гіммельрейх з Австралії. Про це я написав вірша, надрукованого в моїй третій збірці поезій “Осінь обнова” (Донецьк, 2001). Я назвав його “Напис на книжці”, бо й справді він був написом на титульній сторінці моєї другої збірки “По той бік щастя” (Філадельфія, 1979), дарчий примірник якої я вислав Андрію Теодосійовичу:

*Далекий друже, Леготе Андрію,
Прийміть поетові поета дар.
Я часто згадую й постійно мрію
Про хати Вашої гостинний чар.
Читаєм вірші – Ви і Ваші гості.
Ваш вірш мене у ранню юнь веде,
Яскріє дотеп Гіммельрейха Костя,
Блищать каскади Олександра Де.*

*І яблуні у Вашому подвір’ї
У надвечір’я нам дарують плід,
Як тихий Легіт нам дарує вірші
Багато літ, багато літ.*

Я схильний вірити, що в домі А. Легота, а особливо у тій вітальні, відчувалася аура творчості, бо саме там, крім цього вірша, я написав ряд інших віршів (серед них “Івану Багрянному”, “Андрію Леготу”, “Сопілкар”, “Серед руїн собору в Ковентрі”, “Закохані на площі Трафалгар”, “Поміж зустріччю і розлукою”). Слухаючи ці вірші, Андрій Теодосійович сказав: “Ну, Володимире Івановичу, ви ще повні творчого жару!”

IV

1974 року вийшла друга збірка поезій А. Легота, дарчий примірник якої він мені надіслав з автографом: “Дорогому другові по перу, видатному нашому поетові Володимирові Івановичу Біляйеву від щирого серця, Ваш Андрій Ворушило-Легіт”.

Вірші в ній датовані кінцем 40-х та початком 50-х років. І в них, як і в попередній збірці, мотиви непохитної віри в краще майбутнє українського народу і разом з тим екстремально загострене почуття самотини і туги. Наприклад, наступний поетичний мажор:

*Про смуток більш ні слова,
Надія хай не гасне...
Життя таке чудове,
Життя таке прекрасне!...
Журба не знищить ката,
Не вирве край з руїни...
За нами правда, брате,
За нами Україна!
Забудь душевні болі,
Ставай в передні лави...
Торуймо шлях до волі,
Торуймо шлях до слави!*

Через кілька сторінок замінює настрої душевного піднесення на майже похоронне тужіння:

*Година... чотири, п'ять...
Все ближче смерть...
Машини шумлять-шумлять,
А муза – геть...
Стою за станком – стук-гряк...
Щодня одно...
Не світить життя маяк
Мені давно.*

V

У моєму архіві зберігається лист А. Легота про нього та його творчість. Це автобіографічний документ, у якому Андрій Теодосійович стисло підсумував те, що я вже знав з наших розмов:

“Я народився 25 грудня 1916 року на колишній південній Київщині (тепер Черкаська область) в родині репресованих.

Закінчив Київський педагогічний інститут (мовно-літературний факультет). 2 роки викладав у середній школі українську мову й літературу. Останній рік був завпедом.

У 1939 році був призваний до Червоної Армії. Навчався у військовому училищі.

Далі війна, німецький полон, утеча з полону, праця в редакції районної газети, евакуація спочатку в Галичину, а пізніше на Словаччину. Після цього – перебування в Українській Національній Армії, а після капітуляції Німеччини – англійський полон в Ріміні (Італія) та Англії.

Від часу звільнення з полону назавжди залишився в Англії, працюючи на хліб насущний спочатку в сільському господарстві, потім у фабриках і установах, одночасно займаючись літературною, громадсько-політичною та педагогічною роботою.

Писати почав у 12 років. Навчаючись у середній школі, друкував свої поезії в районній газеті.

Під час навчання у педінституті був редактором студентської газети. Також друкувався у молодіжних журналах. Як поет-початківець відвідував Київський кабінет молодого автора, де консультантами були відомі поети Володимир Сосюра й Іван Гончаренко. Пізніше надсилав свої поезії Павлові Тичині, від якого одержував фахові вказівки та цінні поради.

Перебуваючи в Ріміні в таборі військовополонених вояків Української Національної Армії, працював літературним робітником таборової газети "Батьківщина", де поміщав свої поезії.

Пізніше друкувався в газеті "Українські вісті" (Німеччина), журналах "Молода Україна" (Канада), "Північне сяйво" (Канада). Зараз переважно друкуюся в лондонських тижневику "Українська думка" та журналі "Визвольний шлях".

З браку фінансових коштів надрукував лише дві збірки своїх поезій – "За дротами" та "Чим серце билось".

На еміграції написав понад тисячу різних поезій. Це переважно лірика. Є й епічні поеми та гумористичні вірші. Також маю один зошит художніх перекладів англійських, німецьких, білоруських, польських та словацьких поетів.

22. I. 1979 р. Андрій Легіт".

Під час відвідин Англії я мав приємність подорожувати разом з А. Леготом до Манчестера, Рочдейля та Олдгема, де наші земляки працювали переважно в текстильній промисловості, до знайомого з книжок Ноттінгему (Робін Гуд!), до Ковентрі із руїнами знаменитого собору, знищеного німецькими бомбами. Подорожували ми автобусами, і під час поїздок Андрій Теодосійович розповідав мені дуже стисло про тамтешні українські громади та окремих людей. Я мав нагоду переконатися, що в тих громадах наші поселенці знали й шанували А. Легота. І в їхніх клубах ніде не обходилося без його авторських вечорів. Для побратимів-дивізійників він, як і Богдан Бора, був їхнім поетом, а для інших він приносив розраду красою рідної мови. Пригадую, як один із віршів, який він читав, особливо полонив невимовливу, але "серцем чисту" аудиторію:

*Скільки в світі є мов, —
Де така голосиста, як наша?!
І мелодій дзвінких, —
Мого краю це пісня пісень.
Є віршів багато, —
Неповторні огненні Тараса,
Що крізь морок століть
Провіщають сіяючий день...
Скільки різних країн, —
Найлюбиміша ти, Україно,
Ми за тебе ішли
Під заграви у визвольну рать.
Безліч є матерів, —
Найрідніша з них ньєнка єдина,
Що родила, ростила
Й навчила Вітчизну кохать.*

Разом з ним ми відвідували українські центральні установи в Лондоні. В головній канцелярії Союзу Українців Британії нас тепло вітали його голова Ілля Дмитрів та виконавчий директор Равлюк. Найбільш зворушливим моментом візиту були відвідини кімнати-музею св. п. Степана Бандери. Упродовж яких півгодини я дивився на зібрані там побутові речі вбитого агентом КДБ провідника ОУН: письмовий стіл, відкритий блокнот, родинні знімки, одяг тощо. В уяві окреслювалась галерея постатей героїв України ХХ ст.: С. Петлюри, Є. Коновальця, р. Шухевича, С. Бандери, що загинули з руки ворога. Я щиро молився за спокій душі великого революціонера, якому судилося ще за життя стати легендою не лише в Україні, а і в цілому світі...

Тоді я переконався, що А. Легота однаково шанували православні й католики, вихідці із східної і західної України, ті, що були в структурі СУБу, й ті, що належали до ОБУА. Чому? Бо

він був учителем їхніх дітей — неупередженим, сумлінним і чуйним. Інакший учитель не написав би вірша “До учнів”:

*Діти – діти, пересажені квіти
Із родючого ґрунту в пісний солончак.
Діти – діти, як вам душі нагріти,
України привітом чуття увінчать?*

*Діти – діти, пересажені квіти
Із п'яного озону в гнітючий туман,
Діти – діти, як вам сонце узріти
І далекого світу позбутись оман?*

Завдяки йому багато дітей мішаних подруж, де матерями були італійки, ірландки та англійки, з дитинства засвоїли елементи української мови. Якщо вони, вже будучи дорослими, спілкуються англійською мовою (невблаганний закон асиміляції), українська для них не є чимось “інопланетарним”.

VI

Востаннє ми стрічалися в 1983 році. Ця зустріч для мене є особливо незабутньою, бо я мав доручення вручити своєму другові грамоту поета – лауреата УММАН на 1983 рік. Це відбулося в залі будинку СУБу на літературному вечорі А. Легота, влаштованому з тієї нагоди.

Опісля ми листувалися, ділячись своїми творчими планами, досягненнями, інколи згадували про свої немочі, а головне — мріяли про незалежність України в надії і вірі, що наша праця в УРДП та ДЦ УНР, якій ми віддавали весь вільний від творчої та заробіткової праці час, не піде на марно...

В листі, датованому 2-го вересня 1987 року, А. Легіт, серед іншого, писав:

“Дорогий Володимире Івановичу!

Я живу по-старому, ніколи не хворів, а лише в травні ц. р. застудився і пролежав майже місяць тяжко хворий... Зараз я почуваюся добре. Продовжую навчати в суботній школі українознавства і три дні в тиждень взимку й весною просиджую у читальнях Британського музею та Лондонського університету. Там є дуже цінні книжки з нашої історії й літератури на пожовтілому від часу папері, що вже розсипається, і, на жаль, ніхто з наших не подумав, щоб їх перевидати. На основі їх цінного матеріалу я написав статті про життя і творчість наших письменників-класиків: О. Руданського, Ол. Стороженка, М. Максимовича, С. Воробкевича, Б. Грінченка, Ол. Кониського, Л. Глібова, що були надруковані в “Українській думці”. Зараз опрацьовую матеріали про мого близького земляка Івана Нечуя-Левицького до 150-ліття із дня його народження, що буде в наступному році. Також потроху пишу вірші й перекладаю поезії іншомовних авторів.

Тепер улітку часто бував на різних концертах і операх у лондонських парках на свіжому повітрі...Заповів у своєму тестаменті певну суму грошей на видання своєї творчої спадщини після моєї смерті...

З дружнім привітом і правдивою пошаною щиро Ваш Андрій Легіт”.

Через рік Андрій Теодосійович в іншому листі висловлював радість з приводу матеріалів, що друкувалися в “Літературній Україні”, “Києві”, “Дніпрі”, “Вітчизні”, “Україні”: “Тепер вони цікаві. У них часто висловлюються такі думки, за які п'ять років тому назад їх автори були б розстріляні, або заслані туди, де білі ведведі...” Проте він тут же додає: “Я не вірю в совітську “гласність” і “перестройку”. Це утопія. Цього не можна досягнути в однопартійній колоніальній державі... Але тепер наші патріоти в Україні і на еміграції мають кращу нагоду для домагань волі і полегшень для свого народу...”

1990 року Українська Видавнича Спілка видала *“Вибрані поезії”* А. Легота, куди увійшли вірші із двох виданих та чотирьох невиданих його збірок. Поява цієї збірки була для нього, як він висловлювався, підсумком його півстолітньої поетичної праці.

Та доля розпорядилася цілком інакше. 12 грудня 1991 року він писав мені:

“Я дякую Богові, що ми дожили до того, про що снили й задля чого боролися і працювали протягом свідомого життя. Бажано на віки вічні закріпити це без злиднів, голодоморів та кровопролиття.

За кілька днів після референдуму й виборів президента серед ночі я вислухував на радіохвилях “Голосу Америки” Вашу інформацію про це із Києва.. Чи сподівалися в 1980 році, що в 1991 побуваєте в столиці України й при такій okazji?!

Як доживу, влітку 1992 року думаю видати ще одну нову збірку вибраних поезій”.

VII

У травні 1995 року я довідався з листа А. Легота про вихід його збірки поезій *“Калинові шуми”* у в-ві *“Український письменник”* (*“Вир”*, Київ, 1994). Ця збірка доповнює його *“Вибрані поезії”* вибраними віршами ще шести невиданих збірок: *“Мрії”*, *“Утома”*, *“Отава”*, *“Осінь”*, *“Зима”*, *“Сімдесятиріччя”*, написаних між 1964 та 1990 роками.

Висловлюючи радість, що він нарешті дочекався видання своєї збірки в Україні, Андрій Теодосійович писав мені, що збірка надрукована тиражем 2.000 примірників і коштує йому 1.200 американських доларів. Він також писав, що справою поширення книжки займаються в Україні його племінниця, яка живе в Києві, та небіж – голова РУХу в Корсуні-Шевченківському, місті й районі. Надходження з продажу книжки він розпорядився віддати на фонд побудови церкви в своєму місті.

Писав він і про свій намір з кінцем літа 1995 року відвідати Україну. Як видно з його наступного листа, ці відвідини були для нього незабутніми:

“Дорогий Володимире Івановичу!

Нарешті після 51-річного перебування на чужині у вересні цього року я відвідав Україну. Враження – “з журбою радість обнялась”. Радість – Україна гарна, журба – бідна, залякана. Тиждень перебував у Києві, два тижні у моєму місті Корсуні-Шевченківському. В Києві оглядав святині, музеї, пам’ятники. Був на Службі Божій у Володимирському соборі, відвідав радіостанцію, де дав інтерв’ю, а також редакцію “Літературної України”, у Педагогічному університеті робив реферат про свою літературну творчість та про життя української громади у Великобританії. У Корсуні відвідував військові музеї – боїв Б. Хмельницького та сов.- нім. битви у 1944 році. З Корсуня-Шевченківського їздив до Стеблівка, Моринців, Кирилівки й Канева. Поза цим був на прийняттях у бачених і ніколи не бачених родичів...

10.XII.1995 р. Щиро Ваш Андрій Легіт”.

Разом з цим листом він прислав мені дарчий примірник збірки *“Калинові шуми”* та вирізки з газет. У статті *“Загублений спів”* рецензентка Зоя Кучерява писала:

“Андрію Леготу допомагало вижити українське слово, з яким він ніколи не розлучався, — талановите, задушевне, печальне. Воно повернуло в Україну її сина, її солов’я... Творчий доробок Андрія Легота збагатив нашу українську літературу. Настав час вивчити і пошанувати його творчість та видати в Україні”. (“Голос України”*, ч. 45 (80) Київ 5.XI. 1993 р.).*

А в просторій рецензії, надрукованій в районній газеті Корсунь-Шевченківського р-ну *“Надросся”* (1992), автор В. Метелиця бажає А. Леготі здійснити заповітну мрію: приїхати на Батьківщину, бо він її син і за все, що він зробив для неї, вона має бути йому вдячна.

“Знаю, що знайдуться в мене опоненти, найперш ідеологічні. Та то байдуже. Головно, що я відкрив для себе чудового поета, поета рідного краю. І радий, що можу про це сказати його землякам. А ще гордий за українську літературу, за нашу мову, нашу землю, яку завдяки таким, як Андрій Легіт, знають і шанують далеко за її межами”.

Як видно з дат, ці рецензії були надруковані за два та три роки до відвідин України поетом. Отож слово А. Легота поверталось до рідного краю ще перед його відвідинами...

А потім... Потім сталося те саме, що й з багатьма старими самітніми людьми в діаспорі, зокрема людьми творчими. Відомого вже й шанованого на Батьківщині поета просто... забули на чужині. Не маючи листів від нього, я хвилювався. Хвилювався і його друг і побратим-рімінець Микола Олександрович Француженко. Колишній мешканець Лондона, він писав до ще живих знайомих, розпитуючи їх про життя-буття А. Легота. У відповідь — ні слуху ні духу... Нарешті Микола Олександрович з дружиною і дочкою в травні ц. р. вибралися на відвідини Лондона.

Повернувшись додому, Микола Олександрович розповів мені, що наш друг не виходить з хати, що він немічний та що його доглядає якесь знайоме йому подружжя. Писати він вже не може, але свого побратима пізнав і розплакався. Та й Микола Олександрович, розмовляючи зі мною по телефону, ковтав сльозу...

Що можна вдіяти за таких обставин? Невмолима старість навідає на багатьох з нас... Але мене безмежно тішить те, що Леготове задушевне слово має і матиме читача, що його життя не було змарноване, що він відчув і назавжди усвідомив своє покликання:

*Пощо було в огонь, під кулі йти,
Калічить біле тіло об дроти?
Із рідних піль в незнане мандрувати?
— Щоб жив, читачу днів грядущих, ти,
Шлях осявав тризуб нам золотий,
Щоб усміхалась Україна-мати!*

Норт Пальм Біч, Флорида, 2002

Примітки

Легіт, Андрій – псевдонім. Справжнє прізвище — Ворушило, Андрій Теодосійович, нар. 1916 р. на Черкащині, евакуйований на Захід (Галичина, Словаччина) 1944 р., служив у лавах УНА, в британському полоні (Італія, Англія) 1945-48 рр. Відтоді живе в Лондоні. Український поет, педагог, громадсько-політичний діяч, лауреат УММАН (1983 р.).

Багрянний, Іван. Докл. про нього в статті “Республіки трибун”.

Дивнич, Юрій. Дивись – Лавріненко, Юрій, докл. про нього в примітках до статті “Вірний покликанию”.

Гришко, Василь Іванович. Нар. 1914 р. на Полтавщині, живе на Флориді. Український письменник, публіцист, редактор, політичний діяч, учасник підпілля ОУН в роки німецької окупації, на еміграції один з керівників УРДП.

Підгайний, Семен. Докл. про нього в примітках до статті “Співець землі незабутньої”.

Степаненко, Микола. Докл. про нього в статті “Політик, учений, священник”.

Воскобійник, Михайло. Докл. про нього в примітках до статті “Політик, учений, священник”.

Дараган, Юрій – нар. 1884 р. на Херсонщині, у 1 св. війні – підпоручник рос. армії, з 1917 року – в лавах військ УНР як командир кулеметної сотні, 1920 р. інтернований в Польщі, п. 1926 р. в лікарні м. Плешова (Чехословаччина), пох. на Ольшанському цв. в Празі. Український поет.

Маланюк, Євген. Докл. про нього в статті “Поет бурхливої доби”.

Славутич, Яр. Докл. про нього в статті “Поет сили”.

Ревуцький, Валер’ян. Докл. про нього в примітках до статті “Вірний покликанню”.

Де, Олександр – псевдонім. Справжнє прізвище — Барчук, Олександр Іванович, нар. в середині 20-х років на Київщині, п. в кінці 80-х років у Лондоні, пох. там же. Український поет, видавець, підприємець.

Гіммельрейх, Кость. Докл. про нього в примітках до статті “Республіки трибун”. Бора, Богдан – псевдонім. Справжнє прізвище — Шкандрій, Богдан, нар. в Галичині (дата невідома), помер в Англії (дата невідома), пох. там же. Український поет, ветеран УНА.

Француженко, Микола. Докл. про нього в статті “Вірний покликанню”.

Бандера, Степан — нар. 1909 р. на Станіславівщині, п.(убитий агентом КДБ) 1959 р. у Мюнхені, пох. там же. Український політичний діяч. Підпільник ОУН, довголітній в’язень польських та нацистських концтаборів та тюрем. З 1932 р. виконував обов’язки провідника ОУН та УВО (Української військової організації). З 1953 р. до смерті — провідник закордонних частин ОУН. Автор статей на тему українського націоналізму.

Шухевич, Роман — (Псевдонім — Тарас Чупринка), н. 1907 р. в Галичині, п.(загинув у бою з військами КДБ) 1950 р. біля Львова, м. пох. невідоме. Український політичний та військовий діяч, ген.-хор., головний командир УПА, організатор антинімецької боротьби українських націоналістів, голова генерального секретаріату Української Головної Визвольної Ради.

Показчик акронімів у статті та примітках

ОДУМ – Організація Демократичної Української Молоді.

УНР — Українська Народна Республіка.

СУБ — Союз Українців Британії.

ОбУА — Об’єднання Українців Англії.

УММАН — Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук.

УРДП — Українська Революційно-Демократична Партія.

ДЦ УНР – Державний Центр Української Народної Республіки.

Поет бурхливої доби (Євген Маланюк)

I

Як і всі мої однолітки в радянській Україні, перед II світовою війною я нічого не знав про Євгена Маланюка. В Донецьку (тоді ще Сталіно), крім творів зі шкільної чи міської бібліотек, все інше було заборонене цензурою, зокрема ж твори українських письменників-емігрантів.

Під час війни, в Німеччині, моя праця кидала мене містами, зруйнованими бомбами західних союзників, і я, зрозуміло, не мав доступу до українських книжок. Дехто з моїх земляків був під цим оглядом значно щасливіший. Наприклад, Леоніда Полтаву – автора збірки поезій “За мурами Берліна” – познайомив з творами Маланюка в Берліні 1943 р. відомий український поет Богдан Кравців. Особисто ж Леонід познайомився з Маланюком через три роки в Регенсбурзі, в українському таборі Ді-Пі, що містився в селищі Ганггофер Зідлунг. Там в Українському технічно-господарському інституті та гімназії Маланюк викладав математику. “Маланюк потряс мене...” — напише згодом Леонід у своєму спогаді.

1948 року я вперше прочитав Маланюкову збірку “Вибрані поезії” (1943, Львів-Краків). Чи слід дивуватися, що мене, так як і Леоніда Полтаву, і — не сумніваюсь — багатьох інших, Маланюк потряс.

*На болотах скрегочуть млосні жаби,
Шепоче тьма і стогне в снах Дніпро,
Летиш страшна й розхристана на шабаш
Своїх дітей байстрючу пити кров.*

Такого про Україну я ще ніколи не читав... І про Шевченка – підмальованого, канонізованого радянським режимом “революціонера-демократа”, жодний поет на Батьківщині не міг писати так, як Маланюк:

*Не поет – бо це ж до болю мало,
Не трибун – бо це ж лиш рупор мас,
І вже менш за все — “кобзар Тарас”,
Він, ким зайнялось і запалало.*

*Скорше – бунт буйних майбутніх рас,
Полум'я, на котрім тьма розтала,
Вибух крові, що зарокотала
Карою за довгу ніч образ.*

1948 року в таборі ім. Симона Петлюри в Пюртені, що на півдні Баварії, мене майже щодня залучав до поезії редактор відновленого, “Літературно-наукового вісника” Василь Антонович Шульга. Ми з ним зачитувались написаною в 1942-44 роках поемою “П'ята симфонія”, надісланою Маланюком до редакції ЛНВ. Тоді вона ще не мала короткого прикінцевого VIII розділу, Tertia Vigilia, дописаного Маланюком у 1951 році. Поема присвячена пам'яті отамана Василя Тютюнника — командувача Дієвої Армії УНР. 1919 року Маланюк був його ад'ютантом. Як епіграф до неї Маланюк взяв напис Бетговена на партитурі П'ятої симфонії, улюбленої, до речі, симфонії Маланюка: “Так стукає судьба у браму”. Поема цими словами і починається:

*...Так стукає судьба у браму серця,
І треба вміть почути віщий звук...*

*То мить була, коли скалками терції
Дробило час.*

*Нервово бгав п'ястук
Пустий наказ – безсилу смугу друку.
Чекать? Розпорошитися? О, ні! –
Ось стукає судьба, і криця стуку
Скресає в іскрах вже нестримний гнів.*

“Зверніть увагу, як тонко Маланюк уміє в сьогоденні відчувати незникненність історичної минувшини, — міркував уголос Шульга, затягаючись димом із товстої, як патрон, самокрутки. – У нього все це перетоплюється в цілісний сплав, як в оцих рядках”:

*І на мить майнуло в хвилі сяєва,
Десь за смугою тонких борів,
Несказанне видиво Почаєва
На віками вибраній горі.*

*Тут що миля, то стопа історії –
Адже ж ген за обр'ями знаць:
Берестечко волиняк заорює
І ніяк не може заорать.
Все, що десь Данило твердо витичив,
Витерла злочинная рука
І незрячий край віками дідичів
Рвані очодоло Василька.*

*От і йде ночами невидючими,
Спотикаючися на горбах,
Тягнучи поліссями та пущами
Чорні злидні і червоний жах.*

“Маланюк, — продовжував Шульга, — глибше, ніж будь-який інший сучасний український поет тут на Заході, розуміє, що метою Москви було, є і буде українськими таки руками заорати Берестечко, засипати Калку і Звіздаль, збезчестити Конотоп, Крути і Базар. Для цього Москва має українських — “ім же ність числа” — орденоносних брехунців-академіків, служок- поетів... Та цим продажнім душечкам не здолати величі Шевченка, Франка, Українки, Маланюка... Так – Маланюка! Вчіться у них, бо вони – запорука воскресіння України...”

“ЛНВ” відновила ОУН(б), а тому Шульга часто їздив до Мюнхену, де містилася штаб-квартира цієї чи не найвпливовішої організації. Одного разу, повернувшись з поїздки, Шульга розповів мені, що в коридорі штаб-квартири він здибав Василя Барку. “Немов у трансі” – оповідав Шульга – “Барка промовив, що тепер він може спокійно вмерти, бо бачив живу легенду – Степана Бандеру...” Доді ж Шульга прозрадив мені, заручившись моєю обіцянкою нікому не розголошувати про це, що він сподівається візиту С. Бандери до редакції та що при тій нагоді він представить йому мене. Втім С. Бандері напевно щось перешколило прибути до Пюртену, бо замість нього до редакції “ЛНВ” завітали його заступник Степан Ленкавський та командир УПА Вернигора (Фриз). Останній за полуденком розповідав про епопею маршу його загону з боями на Захід та здачу американцям. А С. Ленкавський виявився неабияким знавцем поезії влучно акцентуючи історичні паралелі в творах Ю. Липи, О. Ольжича, Л. Мосендза, О. Стефановича та Є. Маланюка.

Одного дня Шульга сказав мені, що до нього загостить Маланюк. Можна тільки уявити, як я зрадів цій вістці! Як я мріяв познайомитися з ним! Але моїй мрії не судилося здійснитися ще багато років. Чомусь тоді Маланюк до Пюртена не приїхав, і Шульзі довелося їхати на зустріч з Маланюком до Регенсбурга. Там він при нагоді прочитав йому уривки з моєї поеми “Слово після бою”, присвяченої, до речі, кіннотникам Дієвої Армії УНР. Мені,

двадцятитрьохрічному поетові — початківцеві, страшенно кортіло почути, що про моє писання сказав Маланюк Шульзі? “Маланюк дуже прихильно відгукнувся на вашу поему, — відповів Шульга, — він багатозначно мугикнув собі під ніс: “М-у-гу-у!”. Я невимовно зрадів — оте Маланюкове схвальне, як я зрозумів, мугикання заохочувало мене продовжувати мої поетичні пошуки.

Уперше ж я познайомився з Маланюком у Філадельфії влітку 1957 р. на літературному вечорі, присвяченому пам’яті Юрія Клена. Моя увага була зосереджена на постаті Маланюка. Я вже не пригадую інших учасників того вечора, крім актора Пінота-Рудакевича – він з властивою йому драматичною майстерністю читав довший розділ з Кленового “Попелу імперій” (“Великий цадик і товмач талмуду, сивобородий хасид і мудрець...”). Маланюк говорив про Клена без записок. У його доповіді поєднувалися досвіди блискучого критика і викладача.

Після вечора я підвіз Маланюка і Галину Журбу до будинку Зосима Дончука чи, як його називали, “літературного готелю”, бо там мешкали Г. Журба, В. Гайдарівський, часто зупинялися на нічліг Т. Осьмачка, А. Калиновський, Д. Гуменна, Ю. Буряківець, А. Орел та інші. Було помітно, що Маланюка не тішив нічліг у чужій хаті без охолоджувача. В автомашині він мовчав — говорила переважно Журба. Мабуть тому моє перше знайомство з ним закінчилося тільки потиском рук та словами “дякую” і “на добраніч”.

Моя друга зустріч з Маланюком більш пам’ятна. Як згадку про неї я зберігаю його збірку “Поезії”, видану 1954 року в Нью-Йорку НТШ та УВАН за матеріальною допомогою Східно-Європейського Фонду. На титульній сторінці напис: “Спогад про 11.XII.66 у Філадельфії. Є. Маланюк” він вживав Євген, а не Євген. І ніколи по батькові – Филімонович. Того дня заходами місцевих Товариства Українських Інженерів Америки та Літературно-Мистецького Клубу з нагоди 70-х роковин народження поета, що надходили наступного року, в українському спортивному клубі “Тризуб” відбувся вечір, присвячений ювілярові.

Інженер (і поет) Лев Яцкевич прочитав присвяченого Маланюкові гумористичного вірша, який закінчувався таким поетичним акордом пошани до ювіляра:

*В такім класичнім водевілі
Твій світ скінчився в Форест Гілі,
Але живе твій творчий дух —
І чар твоїх херсонських прерій,
І велич степових імперій,
І волі золотої плуг!*

Вірші ювіляра читали професійні декламаторки Лада Прокоп і Христина Озаркова. А на закінчення Маланюк прочитав написаний 1935 р. вірш “Спогад”. Відчувалося, що на схилі віку він повертався до своєї вояцької молодости. В цьому вірші відсутні історіософські аналогії. Вірш цей – суцільна конкретність, достеменно знана кожному колишньому воякові:

*Перервано зв’язок. Та й що ж тут доносити?
Змінати – нікому. Санітарів – чортма.
Контужена рука цигарку крутить. Вітер
Передранковий знявсь і опадає тьма.
О шостій знов почнуть. Твоя черга на чати.
За старшого Гудзій. Перелічить живих.
Ну, сотне, веселіш! Глядіть – не підкачати!
Десь запасний замок... Одіб’ємо і цих.*

На тому вечорі я виголосив слово про Маланюка. Пропоную його увазі читача з незначними, самозрозуміло, авторськими поправками.

II

У 1924 році в чеських Подєбрадах вийшла перша збірка поезій Маланюка. Її заголовок вражає своєю влучністю. Він звучить як пророче откровення: *“Стилет і стилос”*.

*Стилет чи стилос? Не збагнув. Двоєко
Вагаються трагічні терези.*

Справді, щиро і відверто вагається 27-річний поет. Та мине тільки рік, і в *“Написі на книзі віршів”*, звертаючись до свого далекого нащадка, Маланюк назавжди закарбує нерозривну двоєдиність свого мистецького *“Вірую”*:

*Збагнеш оце, чим серце билось,
Яких цей зір нагледів мет,
Чому стилетом був мій стилос
І стилосом бував стилет.*

Вже понад сорок років стилет і стилос — символи Маланюкової творчої суті. Стилет — немилосердна зброя античного воїна. Стилос — вірне перо прадавніх літописців. Воїном-літописцем своєї бурхливої доби назавжди увійшов у нашу історію Маланюк — людина і поет.

Він не вибрав собі, як дехто з його ровесників-емігрантів і побратимів по зброї, професії контрактного офіцера в Польщі. З молодю, як поручник Армії УНР, він звідав важкий вояцький труд, повний відданості, самопосвяти, жертвенності та готовності скласти голову за свою воскреслу державу. Він був у самому центрі відродженого українського війська – генеральному штабі, а згодом у штабі Дієвої Армії УНР. Пізніше він постійно повертатиметься до тієї доби, але вже як поет. Маланюк-поет на все життя схопив революційну героїку своєї молодості і передав її наступним поколінням так, як жодний з його сучасників-поетів:

*Наша юність – палка, наша юність – грозова,
Гураганна, гарматна, шрапнельна весна,
Задудни нам походом і вибухни знову
Динамітом нещадним пекучо-ясна!*

Обдарований спостережливістю і безпомилним відчуттям подій та окремих особистостей, Маланюк не раз повертатиметься, якщо не в поезії, то у блискучій мемуаристиці, до свого вояцького минулого. Із його віршів, спогадів і спостережень перед нами постають завершені живі постаті – великі й малі, герої та оперткові чинодрали, лицарі та пристосуванці, справжні державні мужі та випадкові *“достойності”*. Маланюк ніколи не лакує минулого – він відверто розмовляє з нами про темні і світлі сторінки нашої недавньої історії.

Воїн, поет, мислитель — це три іпостасі ренесансівської постаті Маланюка. Проте, слід зупинитися на ще одній біографічній деталі, без чого, на мою думку, образ Маланюка – людини і поета – не був би завершеним. Він мав можливість вибрати військову професію в Польщі, одержавши на це дозвіл уряду УНР на вигнанні. Це зробили, згадуючи лише кількох більш відомих офіцерів Армії УНР, Павло Шандрук, Аркадій Валійський, Петро Самутин. Вибір Маланюка був інакший. Він здобув вищу освіту з дипломом інженера в першому за кордоном українському вузі — Українській господарській академії в Подєбрадах у Чехо-Словаччині. Вже будучи в США, він присвятив вірш *“Подєбрадці”* колегам своєї *“альма матер”*:

*Багато бачили. Багато перейшли ми
Столиць і літ, і вулиць, і подій.
Куди ж ведеш нас, віку невмолимий,
Сліпий водій чи зрячий лиходій?*

*І дочекались. І по Першій – Друга
Пройшла, як смерч, і зжерла континент,
Та не було, щоб крізь обличчя друга
В розмові зимно визирнув агент.*

*Нас оминули заздрощі і зрада,
Бо в кожнім з нас, як сяєво між злуд, -
Над луком Лаби замок Подєбрада,
Креслірки гамір, молодість і труд.*

Спеціальність молодого випускника – гідрограф. Вона розкриває ще одну іпостась Маланюка – будівничого, планувальника, озброєного знаннями з арсеналу точних наук. Такий вибір професії — доказ глибинного Маланюкового відчуття історії.

Вода – першотворна стихія на Землі: “І Дух Божий ширяв понад водами”. А це було ще до першого дня світотворення! Споконвіків людина сприймала воду як найбільший після хліба насущного Божий дар. Адже там, де панує полярна ніч, не припиняється життя, як у пустелі без оазисів. У темних печерах на берегах водотоків розкладав вогнище наш прародитель. На берегах озер і річок зачиналося життя племен. Басейни рік ставали осями перших протодержавних утворень. Ріки – шляхи у заобрійне невідоме, що завжди манило людину. Безмежжя океану – брама, через яку людина вирушала “на край світу”, щоб відкривати, вивчати і освоювати цю планету. Вода – перша стихія, котру людина упокорила і використовує як шляхи сполучення чи джерело енергії. На світанку цивілізації вода рухала лотоки млинів і ткалень, а в добу промислового перевороту — парову машину Джеймса Уатта. В наші вже часи вона рухає турбіни гідроелектростанцій. Атом одного з елементів води відкрив людству браму до незмірених можливостей. І до небезпек, що їх годі нині уявити. Хіба це не те споконвічне безмежжя, яке завжди полонило і кликало людину? І хіба не про нього писав, охоплений візією цього безмежжя, поет-інженер?

*А тут – жаха набряклий вітром обрій:
Привабить, зрадить і віддасть воді.*

*Та тільки тут веселий галас бою
Розгоном бур і божевіллям хвиль.
Безмежжя! Зачарований тобою,
Пливу в тебе! В твій п'яний синій хміль!*

Тематика моря, води як стихії звучить більш інтелектуалізовано в другій збірці Маланюка:

*Проклін, проклін степів чорнявим долам.
Ланів полон трима в одвічній зморі.
Вже не дихне їм в душу синє море, -
Бог покарав і прокляв суходолом
І люд, пригнічен низиною ниць,
Вколисаний в сумирний шум пшениць,
Позбавлен моря, грузне в землю Вієм...
...А степ палає вічним суховієм...*

Море і його антипод – суходіл — у творчості Маланюка є поетичними образами волі і неволі. Маланюк хоче бачити українців крицевою приморською расою, стерничими власної долі. Його захоплюють вітрила шхун, що пливають у майбутнє. Державою жадання і волі є для Маланюка море у віршах п'ятої збірки поезій “Перстень Полікрата” (“Балтійська сюїта”, “Свічадо моря” та інші).

Однак Дніпро і Дністер, Інгул і Прут, гірська Турія і рідна степова Синюха є образами-символами, що ними, як віхами, визначені межі земної вічності України...

III

Маланюк з'явився 1924 року на похмурому небі тогочасної української поезії як віща комета прийдешнього. Це ж того самого року в окупованій комуністичною Москвою Україні побачила світ збірка Павла Тичини "Вітер з України". І в тому вітрі вмовкли "сонячні кларнети" віри в національні прагнення України, а просторікуваті пeани радянській владі та комуністичній партії заглушили "золотий гомін" нового в українській поезії Тичининою слова.

Попри високу культуру поетичного слова, згасли оригінальні творчі задуми Максима Рильського. У "слонову вежу" підкресленої аполітичності замкнулися неокласики. І саме тоді побачила світ на еміграції перша збірка Євгена Маланюка, після якої в п'ятирічних інтервалах виходитимуть наступні збірки поета-емігранта, збагачуючи золотий фонд української літератури. Мимоволі постають асоціації його творчості з найвищими злетами духа в нашій поезії – творчістю Шевченка, Франка, Лесі Українки. Це не перебільшення, бо, висловлюючись про істотність Маланюкової творчості в чисто літературному понятті, вона є епохальним явищем.

Це бунт проти співучости Олеся, проти гармонії неокласиків, проти сплюсненості плужан. Сучасник почув твердий марш "залізного імператора строф", почув дихання українського степу, був осяяний світлом мислі. В Маланюкові Україна знайшла літописця своєї бурхливої і жорстокої доби. Він оголив цю добу перед нашим зором, здер з неї спорохнявілі шати утопій, благих намірів і наївних бажань. Як і Шевченко перед ним, він постійно стиратиме полуду видимої "реальності" з очей сучасників і вестиме їх в невидимі духовні простори майбутньої держави. Він басамануватиме оспалі душі, ледачу кров і духовний гній минулих і сучасних поколінь. Він прославить людину сильної волі, ненависника тюрми і тьми, спадкоємця бою, дитину бурі, виконавця присуду Божого – українську людину прийдешнього, переможця в борні Добра зі Злом.

Заборонений в УРСР, Маланюк як видатний поет (а це траплялося з поетами інших народів та інших часів) став ближчим сучасником прийдешній українській людині. Його поезії вже сьогодні в новій Україні читають мільйони. А завтра... Яким же щасливцем долі мусить почувати себе мистець у свідомості, що його наново відкриватимуть для себе незчисленні читачі, а завдяки йому — своє вічне минуле і майбутнє. Це станеться тоді, коли прикметник "український" буде абсолютно щодо людини, яка з правіків населює наш географічний простір на цій планеті. Це станеться тоді, коли українська людина нарешті виборє собі повну незалежність і створить державу в обох поняттях – політичному і духовному.

*Бо вороги не згинуть, як роса,
Раби не можуть взріти сонця волі.
Хай згине скитсько-еллінська краса
На тучнім припонтійським суходолі,
Щоб власний Рим кордоном вперезав
І – поруч Лаври – станув Капітолій.*

Після літературного вечора на вечері в гостинному домі Наталії та Івана Даниленків ми до пізньої ночі розмовляли про нову українську поезію в Україні. Найкращими із шістдесятників він був просто захоплений. Він цитував із пам'яті їхні вірші і тут же робив свої зауваження — переважно схвальні. Цікаво, що подібне враження із зустрічі з Маланюком виніс покійний поет Борис Олександрів. Він писав, що Маланюк пильно стежив за творчістю М. Вінграновського, І. Драча та Л. Костенко, в яких він бачив доказ незнищенності українського духа.

Тоді я переконався, що Маланюк був не тільки глибоким поетом-мислителем, але й людиною вродженого такту і чутливої вдачі. Як я зрозумів того незабутнього вечора, вони виявлялися в інтимній інтраспективній ліриці, повній мотивів кохання, дружби, вірності,

розлуки і смутку. Проте навіть і в цих мотивах вершиною любови його ліричного героя височила любов до України.

*Де знайти нам за тебе кращу
Серцем, повним тобою вщерть?*

Він не шукає в світі кращої за неї, але кращу її і тим шуканням запалює сучасників. Він — син України, який перекидає райдужні мости спогадів у далекі дні дитинства. Він — гнівний оскаржувач хиб своєї Батьківщини. Свій поетичний стилет він застосовує, як хірург скальпеля, щоб розтягти боляки свого ближчого і дальшого оточення. Він, на схилі літ, над Атлантичним узбережжям, як колись Овідій над нашим Геллеспонтом, ловить чуйним серцем вітри далекої Вітчизни, ловить не менш чуйно повів вітрів південного степу, шум карпатських смерек та рокотання чорноморського прибою.

Для мене особисто вершиною того вечора (про що я довідався значно пізніше) був лист Маланюка до його першої дружини д-ра Зої Плітас. З нею та її сестрою, Галиню Янішевською, я мав приємність спілкуватися в системі нашої праці в ДЦ УНР. Варто зазначити, що обидві сестри (з дому Равичі) працювали в 20-му році стенографістками Головного отамана Симона Петлюри в Тарнові. Як я довідався від д-ра Зої Плітас, про той вечір Маланюк писав їй:

“Мила! 25.XII.66

Той філадельфійський вечір мене prekvapiv. Вступне слово мав такий Біляїв – я його раніш не знав. Він мене просто вразив шириною уявлення ніби моєї творчості (й особистості). Не знаю, чи десь він зможе видрукувати. Цікаво, що він (як і я) зовсім не фаховий літерат. Але – є розум та відчуття, яких жодна школа (ані студії) не дають.

“Слово” Біляїва було, власне, перший того роду прояв в цілім моїм житті. Хіба окрім першої рецензії на “Стилет” ще бл. п. Миколи Зерова у “Житті й Рев.” 1926 р.”.

Ця Маланюкова оцінка окрилила мене! Вона ще до появи у 1970 році моєї першої збірки поезій “Поліття” з поемою, уривки якої в 1948 році ред. Василь Шульга читав Маланюкові в Регенсбурзі, на все життя дала мені насагу творити.

IV

16-го лютого 1968 року Маланюк помер. У Сполучених Штатах з якихось глибоко особистих причин Маланюк вважав себе греко-католиком. Його труну в похоронному кортежі з Нью-Йорка до Бавнд Бруку супроводжував о. Стах, одягнений у поширену тоді серед частини українського греко-католицького духовенства латинську сутану з наперсним хрестом латинського зразка. Одначе обряду похорону він чомусь не правив. Маланюка поховав за всіма правилами православного обряду о. Михайло Земляченко в супроводі хору православної церкви св. апостола Андрія Первозванного. Псаломщиком був Іван Симонович Паливода – колишній міністр пошти і телеграфу УНР.

Маланюка поховали в українському Пантеоні. Так називають ряд могил, де спочивають тлінні рештки Володимира Січинського, Володимира Дорошенка, Віктора Доманицького (брата Василя Доманицького – редактора першого повного видання “Кобзаря” Т. Шевченка), Тодося Осьмачки, Оксани Лятуринської, Миколи Бутовича, ген. Івана Омеляновича-Павленка, Миколи Мухина.

Прощальні слова над могилою промовили друзі юнацьких років покійного: Олександр Семененко, Іван Янішевський та Петро Шох, поети Богдан Кравців і Остап Тарнавський, актор Йосип Гірняк, літературознавець Григорій Костюк. Також промовляли активні громадяни нью-йоркської української громади Іван Бойко, Михайло Ільків та Лев Футала.

Коли я відвідую могилу Маланюка, мені важко уявляти його мертвим. Як віруюча людина він не боявся кінця свого земного дочасного життя. Але як поет він ще в одному із своїх ранніх віршів писав:

*Я все боюсь: скінчиться термін,
А я не скінчу завдання
І попливу один без керми
У тьму вмираючого дня.*

Дивлячись на стрімку будівлю церкви-пам'ятника, бані якої сяють, як свічки, у блідому ньоу-джерсівському небі, я говорю покійному поетові:

“Пане Євгене, Ви даремно боялись. Своє завдання Ви скінчили і поплили не один, а із сонмом своїх неперевершених віршів, з кермою синівської любови до нашої України, але не у тьму вмираючого дня, а у світанок її неминучого вільного майбутнього”.

Творчість Маланюка вже причалила до рідного берега, бо доля судила його творам бути живлячим промінням грядучих днів України, днів, які не за горами. Правда, через десять років проголошення незалежності на Україні ще мають неабиякий вплив сили, які не сприймають Маланюка, для яких пророчі строфи Маланюкових віршів були і є чужими. Але це тимчасове. Маланюкова творчість вже повернулася до рідної незалежної Держави, звідки вона уже ніколи не вирушить у Третій Ісход. Бо національна ідея, яка провадила Маланюка протягом усього життя, вічна. Всупереч тим нинішнім “українським” можновладцям, для яких вершиною їхньої державної свідомості все ще залишаються пісеньки “всесоюзних поетов” їхньої комсомольської молодості.

Філадельфія, квітень 1966 – Зінгер Айленд, лютий, 2002

Примітки

Маланюк, Євген Филімонович. Нар. 1897 р. на Херсонщині, п. 1968 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Видатний український поет, мислитель, перекладач, публіцист. У 1 св. війні поручник рос. армії, в 1917-21 рр. офіцер армії УНР, 1921 р. інтернований в Польщі, жив і вчився в Празі, працював у Варшаві як інженер-гідротехнік, після II св. війни жив і викладав математику в УТГІ в Німеччині (м. Регенсбург), у 50-х роках емігрував до США.

Полтава, Леонід. Докл. про нього в примітках до статті “На сторожі слова”.

Кравців, Богдан. Докл. про нього там же.

Шульга, Василь Антонович – псевдонім, справжнє прізвище – Чуйко, Василь Антонович, нар. на Україні (дата і місце невідомі), п. (дата невідома) у Мюнхені (ФРН), пох. там же. Український журналіст, критик, редактор, у 30-х роках працював у редакції журналу “Красная новь” у Москві, був арештований і засланий на Далекий Схід, звільнений із заслання у II св. війні, повернувся за часів німецької окупації в Україну. З 1943 р. в Німеччині, 1948–1949 рр. головний редактор відновленого “Літературно-Наукового Вісника”, з 1950р. до смерті – коментатор радіо “Визволення” (згодом радіо “Свобода”) в Мюнхені.

Тютюнник, Василь. Нар.1882 р. на Полтавщині, п. 1919 р. у Рівному від тифу, пох. там же. Український воєначальник, у I св. війні підполковник рос. армії, в добу УНР перший нач. оперативного відділу Генштабу УНР, помначштабу Дієвої армії, згодом командував Дієвою армією.

Клен, Юрій. Докл. про нього в примітках до статті “Творчість у поході життя”.

Рудакевич, Ярослав (театральний псевдонім – Пілот), нар. 1910 р. в Галичині, п. (дата невідома) у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Український актор, член

колективу театру Володимира Блавацького та театральної трупи “В п’ятницю”. Помер 1993 р.

Журба, Галина. Докл. про неї в статті “Творчість у поході життя”.

Дончук, Зосим. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Гайдарівський, Василь. Докл. про нього в статті “Шукач гарного світу”.

Осьмачка, Тодось. Докл. про нього в статті “Хай собі він буде геній...”.

Калиновський, Анатолій. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Гуменна, Докія. Докл. про неї там же.

Буряківець, Юрій Дмитрович. Нар. 1922 р. в Чорнобилі, п. 1996 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український поет і прозаїк, за часів нацистської окупації був півроку ув’язнений гестапівцями, 1942 р. примусово вивезений на працю до Німеччини, 1945 року, визволений американською армією, Ю. Б. оселився в таборі ДП в Аугсбурзі, вищу освіту закінчив у Західній Німеччині (ступінь бакалавра) перед еміграцією до США (де отримав ступінь магістра), згодом викладав німецьку та іспанську мови у військовому інституті Уейн поблизу Філадельфії, був членом ОУП “Слово” та СПУ.

Орел, Артем. Нар. 1897 р. на Катеринославщині, п. 1972 р. в м. Порт Амбой, шт. Нью-Джерсі, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український лінгвіст і поліграфіст, за радянських часів працював у різних часописах Харкова, за нацистської окупації – в друкарні газети “Нова Україна”.

Яцкевич, Лев. Докл. про нього в примітках до статті “Творчість у поході життя”.

Форест Гіль – дільниця Нью-Йорку, де мешкав Є. Маланюк.

Шандрук, Павло. Докл. про нього в примітках до статті “Палка і правдива мова”.

Валійський, Аркадій. Нар. 1894 р. на Чернігівщині, п. 1976 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український військовий діяч. У 1 св. війні – офіцер рос. армії, за доби УНР – офіцер української армії, в 1920 р. – командир юнацької військової школи в Кам’янець-Подільську, після інтернування в Польщі – контрактний офіцер польської армії (майор), командир батальйону, потрапив у німецький полон, після звільнення з якого був призначений начальником штабу УНА. Уряд УНР на вигнанні присвоїв йому звання генерал-поручника.

Самутин, Петро.

Уатт, Джеймс. Нар. 1736 р. в Гріноку (Шотландія), п. 1819 р., пох. на батьківщині.

Шотландський інженер і винахідник, першопрохідник у вдосконаленні парової машини.

Даниленко, Іван. Нар. в Україні в сер. 20-х років, на еміграції з 1945 р. живе в м. Берлін, шт. Нью-Джерсі, поблизу Філадельфії. Український громадсько-професійний діяч, голова відділу Т-ва укр. інж. америки.

Даниленко, Наталія. Дружина І. Даниленка, чільна діячка українського жіночого руху в діаспорі, заступник голови СФУЖО на США.

Олександрів, Борис. Докл. про нього в примітках до статті “На сторожі слова”.

Плітас, Зоя Миколаївна (прізвище в заміжжі, дівоче прізвище – Равич), нар. (дата невідома) в Україні, п. (дата невідома) в Торонто, пох. там же. Українська лікарка-дантист, громадсько-політична діячка, член УНРади, перша дружина Є. Маланюка.

Янішевська, Галина Миколаївна (прізвище в заміжжі, дівоче прізвище – Равич), молодша сестра З. М. Плітас. Громадсько-політична діячка, член УНРади.

Стах. о. – ім'я в чернецтві. Справжнє прізвище — Скрінкоський, Джон Стах, нар. 1918 р. в Пенсильванії, п.1972 р. (загинув у автоаварії) в штаті Нью-Джерсі, пох. на цв. в Сент-Клер, шт. Пенсильванія. Український греко-католицький прелат, хіротонізований 1972 р. в єпископи.

Земляченко, Михайло, о. Нар. 1923 р. на Запоріжжі, живе в м. Нешанік Стейшен, шт. Нью-Джерсі. Український православний священник, протопресвітер, настоятель парафії УПЦ св. Марії в м. Кліфтоні у тому ж штаті.

Паливода, Іван Симонович. Нар. 1885 р. у Києві, п. 1985 р. в Сомерсет, шт. Нью-Джерсі, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український політичний діяч, за доби УНР – міністр пошти і телеграфу, на еміграції – педагог і церковний диригент, довголітній псаломщик у прав. храмі св. апостола Андрія Первозванного в Бавнд Бруку.

Січинський, Володимир Юхимович. Нар. 1894 р. в Кам'янець – Подільському, п. 1962 р. в США, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український вчений, історик мистецтва, архітектор, графік, публіцист

Дорошенко, Володимир Вікторович. Нар. 1879 р. в Санкт Петербурзі, п. 1963 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український вчений-бібліограф, літературознавець і критик, чільний діяч НТШ, на еміграції в Галичині з 1907 р., куди він утік з-під арешту за революційну діяльність в 1905 р., 1917-18 рр. — один із засновників і діячів “Союзу визволення України”, який з українців – військовополонених в Німеччині й Австро-Угорщині сформував для Укр. Центр. Ради дві дивізії: “Синьожупанну” та “Сірожупанну”.

Доманицький, Віктор Миколайович. Нар. 1893 р. в Києві, п. 1962 р. в Міннеаполісі, шт. Міннесота, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український вчений-агроєкономіст та етнолог, в I св. війні офіцер-фортифікатор у штабі рос. Балтійського флоту, за доби УНР – член укр. дипл. делегації на переговорах у Москві, на еміграції в Чехословаччині з 1921 р., професор УГА, в Німеччині з 1945 р. – ректор УТПІ, у США з 1949 р.

Доманицький, Василь Миколайович (псевдонім – Вітер, В.) старший брат Віктора М. Доманицького. Нар. 1877 р. на Київщині, п. 1910 р. в Києві, пох. там же. Український вчений-філолог, історик і фольклорист, редактор першого повного видання “Кобзаря” Т. Шевченка, співробітник “Української хати”.

Лятуринська, Оксана. Нар. 1903 р. на Волині, п. 1970 р. в Міннеаполісі, шт. Міннесота, урна з її прахом похована на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью -Джерсі. Видатна українська поетеса, 1924 р. емігрувала до Чехословаччини, згодом до Німеччини, а потім до США.

Бутович, Микола. Нар. 1895 р. на Полтавщині, п. 1961 р. в м. Гакенсак, шт. Нью-Джерсі, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український художник, тематика картин якого переважно зображує гумористичні сцени з козацького життя та української міфології. Його досі не видані ілюстрації до “Енеїди” І. Котляревського зберігаються в архівх УВАН в Нью-Йорку.

Омельянович-Павленко, Іван. (Молодший брат Михайла Омеляновича – Павленка), нар. 1881 р. в Баку, Азербайджан, п. 1962 р. в Чикаго, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український воєначальник, полк. рос. армії (командир 8-го гусарського полку), за доби УНР – командир Сердюцького Лубенського полку, кошовий Харківського козацького коша, інспектор кінноти армії УНР, в УПА – командир групи “Наварія” під Львовом, ген.- хорунжий Армії УНР.

Мухин, Микола. Нар. 1916 р. на Донеччині, п. 1962 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український скульптор і художник (фрески в храмах).

Семененко, Олександр. Нар. 1898 р. в Єлисаветграді, п. 1978 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український юрист і громадський діяч, письменник-мемуарист, автор книжки спогадів “Харків...Харків...”.

Янішевський, Іван. Чоловік Галини Янішевської, нар. (дата невідома), п. (дата невідома) в Торонто, пох. там же. Активний учасник визвольної боротьби УНР, на еміграції в Чехословаччині з 1920 р., з 1949 – в Канаді, де був довголітнім головою представництва уряду УНР на вигнанні.

Шох, Петро. Дати і місця нар., см. та пох. невідомі. Активний учасник визвольної боротьби УНР, з 1922 р. приятель Є. М. з табору інтернованих у Щипйорно (Польща), з 1926 до 1929 р. він та Є. М. були студентами УГА в Подєбрадах (Чехословаччина). З 1950 р. працювали в конструкторських конторах в Нью-Йорку. Український інженер-гідротехнік, автор цікавих спогадів про Є. Маланюка.

Тарнавський, Остап. Докл. про нього в примітках до статті “Творчість у поході життя”.

Костюк, Григорій. Докл. про нього в статті “На сторожі слова”.

Гірняк, Йосип. Докл. про нього у примітках до статті “На сторожі слова”.

Футала, Лев. Нар. в Галичині (дата невідома), живе в штаті Нью-Йорк. Чільний діяч ОУН (Бандери), учасник УПА, активний діяч Організації оборони чотирьох свобод України.

Самутін, Петро. Нар. 1893 р. на Полтавщині, п. 1983 р. в Балтиморі, шт. Меріленд, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український військовий діяч, у 1 св. війні – офіцер рос. армії, в добу визвольної боротьби 1917-1921 рр. – офіцер – штабіст армії УНР, після поразки останньої – контрактовий офіцер польської армії (майор), учасник 2-ої св. війни. Уряд УНР на вигнанні присвоїв йому звання генштабу генерал-хорунжого.

Ленкавський, Степан. Нар. 1904 р. на Станіславівщині, п. 1977 р. в Мюнхені, пох. там же. Український політичний діяч та журналіст, автор “Декалогу” українських націоналістів-революціонерів, один з авторів “Акту про відновлення незалежності України” 30 червня 1941 р., в’язень нацистських тюрем, Голова Проводу ОУН(б) (1959-1968), редактор газети “Шлях перемоги”.

Фриз, Микола. Псевдонім – Вернигора. Нар. (дата невідома) на Дрогобиччині, п. (дата невідома) в Нью-Йорку. Командир УПА, керівник пропаганди на Лемківщині.

Показчик акронімів у статті та примітках

ОУП – Об’єднання Українських Письменників.

DP — Displaced Persons (Переміщені особи).

ЛНВ — Літературно-Науковий Вісник.

УГА – Українська Господарська Академія.

УТГІ — Український Технічно-Господарський Інститут.

НТШ — Наукове Товариство ім. Шевченка.

УВАН – Українська Вільна Академія Наук.

УНРада – Українська Національна Рада.

СФУЖО – Світова Федерація Українських Жіночих Організацій.

УНР — Українська Народна Республіка.

ОУН – Організація Українських Націоналістів.

Патріарх літературознавства (Петро Одарченко)

I

З Петром Васильовичом Одарченком я був знайомий, так би мовити, заочно ще до 1984 року. Багато його статей на мовні теми, підписаних псевдонімами та криптонімами (П. В., Петро Василенко, Каленик, П. Макаренко, П. О., Петро Оксаненко, П. Римаренко) я уважно перечитував у таборах ДіПі в часописах *“Українське життя”*, *“Українська трибуна”*. Потім у Австралії я складав у окрему папку його статті із *“Свободи”*, *“Українського Прометея”* та *“Національної трибуни”*, а після переїзду до США в 1954 році регулярно читав їх в журналі *“Нові дні”*. Це один із аспектів поліпшення моєї освіти, який ніколи не полишав мене на чужині. Самозрозуміло, що я знав (також заочно) Петра Васильовича Одарченка – дійсного члена УВАН та НТШ – двох наших діаспорних наукових Олімпів, збудованих найвизначнішими вченими, чия професійна діяльність своїм корінням сягала національного материка.

Петро Васильович, як я довідався після особистого вже з ним знайомства, знав мене як автора статей в різних публікаціях, віршів, друкованих у журналі *“Київ”*, альманахах ОУП *“Слово”*, спогадів про Г. Журбу та В. Гайдарівського, що появилися в часописі *“Америка”*, статтей у *“Свободі”*, двох збірок моїх поезій та моєї праці в системі ДЦ УНР.

У *“Свободі”* йому сподобалась моя довша стаття про М. Г. Куліша, зокрема порівняння долі ровесників і земляків — синів Херсонщини — М. Куліша та Є. Маланюка, — сказав мені Петро Васильович. У тій статті я висловив кілька думок з приводу 40-річчя насильницької смерті видатного українського драматурга, зазначаючи, серед іншого, що під час великих революційних зрушень люди одної крові часто стають на протилежні позиції, зумовлені їхніми ідеологічними і політичними переконаннями. Як приклади, я подав Є. Маланюка та М. Куліша. Нижче цитую те, що сподобалось П. Одарченкові:

“Вони в нашій добі належать, як мистці, до світил найбільшої величини. Обидва одержали атестати зрілості в російських гімназіях, обидва служили в російській армії, обидва, закінчивши школи прапорщиків у 1 світовій війні, згодом воювали на фронті. У бурхливу добу революції один і другий, як офіцери російської армії (перший — підпоручник, другий — штабс-капітан), будучи тоді вже свідомими українцями, зробили без вагань і сумнівів вибір своїх позицій. Є. Маланюк став офіцером Дієвої армії УНР, яка кривавилась у боях проти червоних і білих росіян, а М. Куліш (член Компартії з 1919 р.) — помічником командира 1-го Дніпровського полку Червоної армії, воюючи на півдні України проти білої російської армії за радянську Україну. Іншими словами, його ідеологічне і політичне переконання було по боці тих, хто словами “Інтернаціоналу” обіцяли, що “сонце правди і свободи засяє тисяччю вогнів”...”

Я познайомився з П. Одарченком улітку 1984 року. Саме тоді я почав працювати на “Голосі Америки” у Вашингтоні. Представив мене П. Одарченкові мій тодішній начальник – заступник керівника Українського відділу “Голосу Америки” Микола Французенко. Було це в будинку св. Софії неподалік Посольського ряду на Массачусетс авеню, де споруджено пам’ятник Т. Шевченкові.

З нашої першої розмови, а в цьому я цілковито переконаний, ми, як кажуть, припали один одному до серця і такими залишаємось до нині. Майже двадцять років – час неабиякий!

Переглядаючи папку листування, не можу похвалитися великою кількістю листів до і від П. Одарченка. Під певним оглядом, я не шкодую з цього приводу — причиною цього є той факт, що упродовж мого проживання поблизу Вашингтона ми майже щодня розмовляли по телефону і щонайменше двічі на місяць стрічалися в гостинному домі Одарченків, що у Вашингтонському передмісті Такома Парк. Дружина Петра Васильовича Марія Федорівна

завжди частувала нас смачними домашніми стравами та чаєм із солодким печивом. Тоді ми розмовляли про події в Україні, літературу, нові цікаві, або й нецікаві, книжки, та про наших спільних знайомих, зокрема письменників.

II

Розмовляючи, ми не раз дивувалися – скільки людей ми знали ще до нашого знайомства! З моїх часів у Німеччині ми знали В. Дорошенка. До Австралії я прибув у 1949 році на борту пароплава “Кастельбіанко” разом з родиною майора Дмитра Денисенка-Зубченка та його дружини Ніни з синами Леонідом і Юрієм — Одарченкових приятелів з Варшави. У Сідней я знав єпископа Сильвестра та його дочку Лідію Гаєвську-Денес, знайомих П. Одарченка з 30-х років, коли він працював на засланні у столиці Казахстану Алма-Аті. З моїх філадельфійських часів нашими спільними знайомими були Є. Маланюк, Т. Осьмачка, В. Гайдарів-ський, Я. Славутич, О. Зуєвський, Б. Романенчук, журналіст А. Трембовецький, згадуючи лише кількох. Тоді я довідався, що Є. Маланюк був хрищеним батьком молодшого сина Одарченків — Павла, мого колеги по праці на “Голосі Америки”. Павло був охрищений у Варшаві, де на початку 40-х років Маланюк викладав у православній духовній семінарії математику, а Одарченко — церковнослов'янську мову. Тоді ж Петро Васильович сказав мені, що він і Олег Зуєвський — куми.

П. Одарченко — цікавий і дотепний співрозмовник. Його розповіді про дитинство, школярство, студентство, знайомство з Оленою Пчілкою, ранню й пізнішу працю в царині етнографії та мовознавства, арешт і заслання, поневіряння на чужині перед і після II світової війни, наукову й педагогічну працю, якої він ніколи не полишав, не могли не полонити мене – на 22 роки молодшого за мого нового приятеля, вчителя й порадирика.

У наших розмовах не обходилося, самозрозуміло, без згадок і зауважень на адресу колег пера. Він турбувався браком досконалого знання мови у деякого з письменників, хибами в нагоголосах у поетів, надміром діалектизмів та “негативних”, як висловився його колега – літературознавець В. Чапленко – неологізмів тощо. Це він пояснював небажанням деякого, зокрема серед молодших модерністів, ґрунтовно вивчати рідну мову, відірваністю від рідного мовного оточення. Чужомовні впливи, сказав одного разу П. Одарченко, це начебто остюччя, що чіпляється до одержі. При цьому він зауважив, що навіть його кум, великий наш поет Є. Маланюк постійно пив “правдиву каву” (полонізм) замість нашої “справжньої кави”...

П. Одарченко інколи згадував про симпатії та антипатії деяких наших спільних знайомих письменників. Втім, у його розповідях не було навіть натяку іронії, не говорячи про сарказм, якими грішать деякі наші літературні критики. Вимогливий і прямолінійний на папері, П. Одарченко є втіленням добродушності в розмовах. І це є окрасою його вдачі. Щобільше, в його розповідях про етапні поневіряння у тюрмах Києва, Калуги, Тули, Ташкента й Алма-Ати не було й тіні злоби чи ненависті, навіть при згадках про допити в кабінетах ДПУ чи биття прикладами в'язнів конвоїрами в тюрмах Києва і Ташкенту. Єдине, що він висловлював у розповідях, так це співчуття до арештованих і жаль з приводу загублених років і можливостей праці, якій він себе змолоду присвятив.

Тут слід зазначити, що П. Одарченко редагував мову творів І. Керницького, С. Парфанович, В. Гайдарівського, М. Понеділка, Д. Гуменної, Д. Нитченка, У. Самчука (“Темнота”) і навіть класика В. Винниченка (“Поклади золота”). Як правило, мова оригіналів та редакторські поправки залишаються у рукописних фондах, чекаючи текстологів — дослідників творчості окремих авторів.

Але коли я розповів Петру Васильовичу, як на палубі “Кастельбіанко”, ховаючись у тінь від палючого червономорського сонця, я вголос читав гуртові земляків – пасажирів роман У. Самчука “Ост”, він добродушно посміхнувся:

“А знаєте – цей роман перехвалений... Знаючи схильність Уласа Олексійовича до самореклами, я не дивуюсь. Під мовним оглядом доводилося багато чого виправляти, але

автор до уваги поправок не взяв... Ну, а щодо автентичності, то автор не завдав собі труда докладно вивчити тогочасних людей і події, а тому психологічно в романі є багато неумотивованого... До речі, тієї ж думки є і Василь Кирилович Чапленко – критик, як ви знаєте, кваліфікований і вибагливий.

Щодо автентичності чи, радше, правдоподібності, то Олекса Іванович Повстенко точно виражував, що майдан Богдана Хмельницького в Києві не вмістить і десятої частини люду, що його зібрав там у своєму романі Улас Олексійович..."

При іншій нагоді П. Одарченко розповів, що Т. Осьмачка також не був захоплений романом У. Самчука.

"До нашого мешкання в таборі ДР в Ляйпгаймі якось зайшов Тодось Осьмачка. Пригадую, що саме тоді Маруся (дружина П. В. Марія Федорівна. – В. Б.) читала Самчуків "Ост"... "А що ви читаете?" – поцікавився Осьмачка. Коли Маруся назвала роман і автора, він попросив її дати йому книжку... Не розкриваючи її, Осьмачка потримав книжку на долонях і повернув Марусі, кажучи з іронічною посмішкою: "Важкенька книга... Напевно людина, що її писала – дуже розумна..."

Оскільки мова про Тодосю Осьмачку, якого я знав з Філадельфії, варто згадати, що десь у 1987 році П. Одарченко запросив мене виступити зі спогадами про Осьмачку на вечорі з нагоди 25-ліття смерті поета. Про той вечір згодом писала О. Керч в часописі "Мета" (ч. 268, Філадельфія – 1988):

"Двадцятип'ятиріччя від дня смерті поета відзначила вашингтонська громада 5-го листопада 1987 року. Цей вечір був скромний і єдиний в цілій нашій діаспорі вечір пам'яті великого поета. Слово про Тодосю Осьмачку виголосив Григорій Костюк, а Петро Одарченко і Володимир Біляїв поділилися з присутніми спогадами про поета. Завершило вечір читання поезій Тодосю Осьмачки в гарній інтерпретації мистця слова Миколи Французенка".

III

З дитинства Петро Васильович успадкував (не знаю від кого) пристрасть до рибальства. Такими ж пристрасними рибалками є й сини Одарченків – Олександр та Павло, такою ж була і Марія Федорівна, поки вік і стан здоров'я дозволяли їй вибиратися на рибалку разом з її Петрусем.

Петро Васильович від самого початку нашого знайомства впровадив мене, також рибалку не менш пристрасного, у мерилендський рибальський світ. Моя папка повна коротеньких листів і поштових карток, що стосуються саме цього дозвілля. Ось тільки один приклад:

"Дорогий Володимире Івановичу! 9.IX.1986

Вітаю Вас з новосіллям! Бажаю, щоб на новому місці Вам було краще, ніж на старому! А я тепер ловлю малих "блюфішів" (пеламід. — В. Б.) на Індіанській річці. У неділю 14-го вересня подзвоню Вам і ми домовимось про те, коли поїдемо з Вами рибу ловить. Можемо поїхати в понеділок 15-го вересня або у вівторок 16-го. Як Вам буде краще. Щире привітання від нас усіх Вам і Вашій дружині. До скорого побачення! Ваш Петро Одарченко".

Треба сказати, що ми рибалили з Петром Васильовичем і на Індіанській річці, і в Порт Тобако, де водились коропа й невеличкі сомики, але нашим улюбленим місцем був Сідер Пойнт (Кедровий мис) поблизу Моргантавна на мерилендському березі Потомаку, приблизно 50 миль від Вашингтону. Вибірались ми туди раненько і поверталися поночі. І ловили там, залежно від сезону, щучок, жовтих та білих окунів.

Весною й ранньої осені в тій місцевості тепло, як улітку. Як звичайно, ми полуднували в тіні кедрів круто звареними яєчками, тоненько нарізаним салом і житнім хлібом,

запиваючи їжу пляшечкою пива. А опісля плавали в Потомаку. Треба сказати, що Петру Васильовичу було тоді вже понад 80 років, але його рибальська спритність була такою ж подиву гідною, як пам'ять і фізична витривалість.

Під час полуденку або їзди П. Одарченко багато розповідав про свої рибальські пригоди (ловлячи рибу, рибалки не люблять розмовляти, бо це відволікає їхню зосередженість). І де тільки він не рибалив упродовж свого віку! Все почалося від невеличкої Тарапуньки в рідній Римарівці. А далі і на тихій Груні, на Ворсклі та Пслі, на Уралі в Казахстані, на Тускорі й Сеймі в Росії, на Віслі в Польщі, на Дунаї в Австрії, на Ізарі й Леху в Німеччині, в Атлантику на мерилендському Бетані Біч та флоридському Делрей Біч, у Потомаку, в ставках, озерах та резервуарах в околицях Вашингтона. І скрізь з ним траплялися різні пригоди, про які він охоче розповідав.

Влітку Петро Васильович та Марія Федорівна вибиралися на довші відвідини до свого старшого сина Олександра, що мешкав над озером в Елізавілі, штат Нью-Йорк. Про тамтешні рибальські пригоди він писав мені:

“Дорогий Володимире Івановичу! 8.8.87.

Сердечний привіт Вам з тихого, затишного “хутора Елізавіля”. Щодня купаюсь й рибу ловлю – головно щуки. Бувають і цікаві пригоди: 6. 8. піймалась велика щука, стрибнула високо вгору і зірвалася з гачка. Через п'ять хвилин друга щука так само вистрибнула з води дуже високо і зірвалася з гачка, але на цей раз вона впала не в воду, а в човен! Я щодня встаю о 5-й годині ранку, сідаю в човен і ловлю рибу. Температура ранком 53 гр.(Ф), удень 80 – 84 гр., а як тільки сонце зайде – 72 гр. Отак і минають дні за днями.

*До скорого побачення! З щирим привітом
Ваш Петро Одарченко”.*

Наступного року П. Одарченко надіслав мені листа з приозерного закутка сина Олександра:

“Дорогий Володимире Івановичу! 4.VII.1988.

Уже 5 днів минуло з часу мого приїзду до Елізавіля, але час тут іде повільно – здається, що я давно вже тут, бо перші три дні тут був не липень, а листопад – уночі було 42 гр. (Ф), а вдень 52 – 55 гр.

А от сьогодні – справжнє літо. Два дні вже купаюсь, з човна шук великих ловлю та “блюгілів” (синьозяброву форель – В. Б.). Вода чиста, повітря чисте – цивілізація з її згубними наслідками сюди ще не дійшла.

Може, пробуду тут до 20.VII, якщо не буде ніяких перешкод.

З щирим рибальським привітанням Ваші Петро і Марія Одарченки”.

Треба сказати, що П. Одарченко дуже любить фотографувати і не пропускає жодної нагоди робити знімки чи то на рибалці, чи під час відвідин його дому гостями як з України, так і з інших країн та міст США. З нагоди свят, дня народження, іменин тощо він завжди надсилає мені картку з моїм фотознімком. Зберігаються у мене привітальні картки також зі знімками Г. О. Костюка, М. С. Вінграновсь-кого, А. І. Кацнельсона, М. О. Француженка, В. В. Оліфіренка, С. Б. Козака. На одному фотознімку я стою з вудкою під моргантавнським кедром. На картці власноручна дописка П. Одарченка:

*Пригадаймо часи давні.
Як були ми в Моргантавні.
У вересневі теплі дні
Ловились білі окуні.*

Своєму старшому приятелеві, учителеві й наставникові я присвятив кілька ювілейних віршів, які були опубліковані в нашій періодиці та в моїй третій збірці поезій “Осіння

обнова” (Донецьк, 2001). Нижче один з них, як підсумок нашого довголітнього рибальського дозвілля:

*“Живий улов” — так зветься ця картина.
— Дещо лубочна... — чую фахівця,
Мене ж оцінка не турбує ця,
Бо кожен з нас – усе життя дитина!
Нехай собі й лубок, але ж на диво
У ньому схоплено хвилини чар
Без вигадки й надуми, а правдиво!
І пам’ять наша – Божі ласка й дар –
Відразу вичаровують безжурні
Дитинства дні та їх одвічну суть:
Все те, що тільки циніки і дурні
Чомусь сантиментальністю зовуть.
Та що дитинство? Адже нас і нині
Втішають пляж і човен, і сітки,
Й довірливість дитячої руки.
Тому у цій просвітленій годині
Я посылаю Вам привіту слово
На картці із зображенням улову.
Нехай Господь примножить Вам роки,
Нехай не слабне потиск вірної руки!*

*20 серпня 1994 року
з нагоди 90-ї річниці народження
Петра Васильовича Одарченка*

IV

Упродовж майже чверті століття, від 1927 до 2000 року, бібліографія мовознавчих, літературознавчих та критичних статей і рецензій П. Одарченка налічує 615 позицій. А це ж приблизно 9 друкованих робіт річно! Не говорячи про джерельність, високу якість матеріалів та їх блискучий виклад, сама кількість матеріалів ставить П. Одарченка в категорію чільних українських учених-літературознавців. А з огляду на його вік, він, безсумнівно, заслуговує на те, щоб називатися патріархом нашого літературознавства.

Петро Васильович – автор або редактор окремих книжок, які вийшли в діаспорі й на Україні, серед них: *“Леся Українка – вибрані оповідання”* (ред. П. Одарченко, в-во “Рух”, Київ, 1930), *“Т. Г. Шевченко – библиографический указатель”* (Курск, областная библиотека, 1939), *“Український правопис”* (Аугсбург, 1945), *“Світова слава Шевченка”* (Чикаго, 1964), *“Бібліографія”* (в-во ОУП “Слово”, Торонто – Едмонтон, 1983), *“Біобібліографія Об’єднання Українських Письменників Канади”* (Торонто, 1983), *“Русифікація України і боротьба за рятування української нації”* (в-во “Визвольний шлях”, Лондон 1988), *“Леся Українка”* (в-во М. П. Коць, Київ, 1994), *“Тарас Шевченко і українська література”* (в-во “Смолоскип”, Київ, 1994), *“Українська література”* (в-во “Смолоскип”, Київ, 1995), *“Шевченкознавство на Україні в 1961–1981 рр.”* (в-во “Просвіта”, Ніжин, 1995), *“Про культуру української мови”* (в-во “Смолоскип”, Київ, 1997), *“Видатні українські діячі”* (в-во “Смолоскип”, Київ, 1999), *“Українознавчі спостереження і фрагменти”* (в-во “Смолоскип”, Київ, 2002).

Бажано, щоб ці книжки були підручниками для вищих шкіл України, щоб ними користувалися філологи та письменники, що починають свій викладацький і творчий шлях в незалежній Україні, не кажучи про діаспору.

Про те, що ім’я П. Одарченка повернуто Україні, свідчать також книжки про нього, які появились останнім часом: “Петро Одарченко – штрихи до літературного

портрета” (О. Астаф’єв, Ніжин, 1997), *“Петро Одарченко життя і творчість”* (Петро Сорока, в-во Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, Тернопіль, 1998). У ній, зокрема, зацитовані слова літературознавця О. Астаф’єва, випускника Одарченкової alma mater — Ніжинського ІНО:

“Довгий і тернистий шлях випав на долю Петра Одарченка, начебто самому Богові захотілося в тісні рамки фізичного життя однієї людини втиснути найбільші колізії й найшаленіші бурі нашої епохи, провести його колами трагічного революційного життя, голодомору, сталінських репресій, війни й емігрантських переживань. Духовне життя нашого земляка стало тією восковою дощечкою, на якій він самотужки, з фанатичним поривом для досягнення своєї життєвої мети викарбував письменна неймовірних змагань мізерної людини з найстрашнішим з усіх земних лих – державно-тоталітарною системою”.

Також вийшла книжка *“Петро Одарченко — портрет вченого і дослідника”* (в-во “Смолоסקип”, Київ, 1999). Слід зазначити, що творчий колектив в-ва “Смолоסקип” 25-го жовтня 1994 року висунув кандидатуру П. Одарченка на здобуття Державної премії ім. Т. Шевченка.

“У змаганнях за долю нації” (Григорій Шанько, в-во “Полтавський літератор”, Полтава, 2000), автор слушно зазначає, що “П. В. Одарченко – відомий вчений світового масштабу, один з представників порівняльно-історичного методу в літературознавстві”.

Про те, що вчені України доклали чимало зусиль для повернення творчості П. Одарченка українському народові також свідчать статті (я певний, що це неповний їх перелік) таких авторів: Сергій Гальченко — *“Надійний українець”* в журналі *“Слово і час”* (ч. 8 (392), Київ, 1993), Валентина Борисенко — *“Петро Одарченко — етнограф та фольклорист”* (журнал *“Родовід”*, ч. 7, Київ, 1994), Анатолій Сахно — *“Справа професора Одарченка”* (*“Літературна Україна”*, Київ, 16.X.1998), Лідія Орел — *“Петрові Одарченкові — 95!”* (*“Вечірній Київ”*, 3.XI.1998), Микола Жулинський — *“Невтомний лицар зорі України”* (*“Літературна Україна”*, Київ, 29.X.1998).

Зокрема М. Жулинський, вітаючи ювіляра, пише:

“На щастя, Ви повернулися в Україну. Повернулися своєю подвижницькою працею на ниві українського літературознавства і мовознавства. Ваші книги з’явилися друком в Україні, про Вас пишуть, згадують, Вас вітають”.

V

Отже, “подвижницька праця” вченого, якому наступного року виповниться 100 років! Хочеться сподіватися, що з цієї нагоди наукові чи державні установи належно відзначать працю П. Одарченка.

Поки що ж П. Одарченко є тільки членом НСПУ. Він ніколи й словом не обмовився про брак визнання його праці на державному рівні. Його найбільше турбують перерви в праці, якій він присвятив все своє життя. Про це він писав мені з приводу його рецензії на мою збірку поезій *“Осінь обнова”*:

“Дорогий Володимире Івановичу! 8.IX.2000

Посилаю Вам статтю “Його муза – щедра й щира”... Я цього року до серпня написав десять статей, з них вісім послав до Києва для енциклопедії “Сучасна Україна” (ред. І. М. Дзюба). А два роки тому, коли мене розбив параліч, я не міг ні однієї статті написати, бо я взагалі не міг читати, не міг говорити, не міг ходити. Дай, Боже, прожити хоч один рік.

З щирим привітом Петро Одарченко”.

Милостивий Господь дарував Петрові Васильовичу довше життя. Як я зрадів, одержавши від нього наступного року власноручно написаного листа!

“Дорогий Володимире Івановичу! 22.VIII.2001 р.

Дякую Вам за привітання з днем народження. З України я одержав багато листів, зокрема від Ліни Костенко, Івана Дзюби, Миколи Жулинського, Осипа Зінкевича та від багатьох інших осіб.

Я посилаю Вам мою “Бібліографію”, в якій зазначено останні мої статті. Року 1998 я не писав нічого, бо цей рік був для мене дуже тяжкий. Друкувались тільки ті статті, які були написані раніше. 13 січня 1998 року мене розбив параліч (п'ятниця 13 січня, – це нещасливий день для мене!). Я не міг говорити, не міг писати, не міг ходити, не знав імена моєї дружини, моїх синів, не знав, як мене звать, як називаються предмети, які мене оточують. Поступово після довгих вправ верталась здібність говорити, писати, ходити. І тепер я пишу статті про видатних українських діячів для енциклопедії “Сучасна Україна” і посилаю їх редакторові І. М. Дзюбі.

Бажаю Вам і Вашій дружині доброго здоров'я та успіхів у Вашій творчій діяльності!

З щирою пошаною Ваш Петро Одарченко”.

П. Одарченко просив мене надіслати до енциклопедії “Сучасна Україна” мій фотознімок, що я і зробив. Незабаром я одержав листа від головного редактора І. М. Дзюби, в якому, серед іншого, він зазначає:

“...Багато допомагає нам Петро Васильович Одарченко – і сам і іншим нагадує...

*Бажаю добра і здоров'я. З повагою –
Ваш І. Дзюба”.*

І це сказано про людину, якій минуло 95 років! Яка переборола параліч, а перед тим багато інших загрозливих хвороб та серйозне поранення неуважним водієм автомашини в Такома Парк. Хіба ж це не подвижництво вченого?

Я ж дякую йому не тільки як вченому, але як людині, що обдарувала мене своїм довір'ям, увагою і доброзичливістю і на віковому перехресті мого життя стала моїм старшим другом і порадиником. П. Одарченко уможливив мені доступ до його листування з багатьма письменниками нашої діаспори. Він подарував мені копію автографу вірша Є. Маланюка “Україні”, датованого 13.X.31. Цю копію я зберігаю як реліквію в свідомості, що так, як і Є. Маланюк, П. Одарченко є видатною особистістю нашої доби, а його творчість назавжди залишиться в скарбниці нашої культури, нашої науки та нашої духовності.

Норт Пальм Біч, Флорида, 2002 р.

Примітки

Одарченко, Петро Васильович. Нар. 1903 р. на Полтавщині, живе в штаті Меріленд, США. Від 30-х років переслідуваний радянським режимом. На еміграції з 1943 р. Видатний український вчений-літературо- та мовознавець, дійсний член УВАН та НТШ, член НСПУ.

Журба, Галина. Докл. про неї в статті “Творчість у поході життя”.

Гайдарівський, Василь. Докл. про нього в статті “Шукач гарного світу”.

Маланюк, Євген. Докл. про нього в статті “Поет бурхливої доби”.

Керч, Оксана. Докл. про неї в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Костюк, Григорій. Докл. про нього в статті “На сторожі слова”.

Француженко, Микола. Докл. про нього в статті “Вірний покликанию”.

Дорошенко, Володимир. Докл. про нього в примітках до статті “Поет бурхливої доби”.

Денисенко–Зубченко, Дмитро. Нар. 1898 р. на Запоріжжі, п. 1970 р. в Сідней, пох. там же, учасник визвольної боротьби УНР — офіцер підрозділу охорони Симона Петлюри, на еміграції в Польщі з 1920 р., в Австралії з 1949 р. – організатор українського шкільництва.

Денисенко, Ніна (дружина Д. Денисенка–Зубченка), нар. 1906 р. на Запоріжжі, п. 1976 р. в Сідней, пох. там же. Українська театральна діячка-хореограф, балетмайстер, організатор українського балету “Дніпро” в Австралії.

Денисенко, Леонід Дмитрович. Нар. 1926 р. у Варшаві, живе в Австралії. Український графік, художник, викладач мистецтва.

Денисенко, Юрій Дмитрович. Нар. 1928 р. у Варшаві, живе в Австралії. Інженер-архітектор, громадський діяч (був понад 8 років головою СУОА).

Сильвестр, архієпископ. Докл. про нього в примітках до статті “Співець землі незабутньої”.

Гаєвська–Денес, Лідія Степанівна (дочка арх. Сильвестра), нар. 1909 р. в Києві, п. 1989 р. в Мельборні, пох. там же. Чільна діячка українського жіночого руху, голова СУА, довголітня вчителька Братської школи в Мельборні, автор оповідань та інсценізацій для дітей, статей та репортажів в українській пресі.

Осьмачка, Тодось. Докл. про нього в статті “Хай собі він буде геній...”.

Славутич, Яр. Докл. про нього в статті “Поет сили”.

Зуєвський, Олег. Докл. про нього в примітках до статті “На сторожі слова”.

Романенчук, Богдан. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Трембовецький, Аполлон (псевдонім – Петро Павлович), нар. 1913 р. на Кам’янець-Подільщині, п. 1968 р. в м. Ортанна, шт. Пенсильванія, де і пох. Український педагог, журналіст, редактор, громадсько-політичний діяч, перший голова ДОБРУСу.

Чапленко, Василь. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Керницький, Іван. Докл. про нього там же.

Парфанович, Софія. Докл. про неї там же.

Понеділок, Микола. Нар. 1922 р. на Херсонщині, п. 1976 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український письменник, автор збірок гумористичних оповідань, член ОУП “Слово”.

Нитченко, Дмитро (псевдоніми – Дмитро Чуб, Остап Зірчастий), нар. 1905 р. на Полтавщині, п. 1999 р. в Мельборні, пох. там же. Український письменник, мемуарист, редактор, літературний дослідник, лауреат премії ім. Г. Сковороди, Фонду Антоновичів, член ОУП “Слово” та НСПУ.

Гуменна, Докія. Докл. про неї в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Самчук, Улас. Докл. про нього в примітках до статті там же.

Винниченко, Володимир. Докл. про нього в примітках до статті “На сторожі слова”.

Кацнельсон, Абрам. Докл. про нього в сттті “І тут в Америці живу я Україною...”.

Повстенко, Олекса Іванович. Нар. 1902 р. на Поділлі, п. 1973 р. у Вашингтоні, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Учасник визвольної боротьби УНР — козак 6-ї Запорізької дивізії. Видатний український архітектор, історик мистецтва, член наукової ради Софійського архітектурно-історичного музею (1939-41), а від 1941 – директор. О. П. врятував св. Софію від знищення під час II світової війни, а на еміграції написав про неї свою цінну монографію. З 1949 р. в США, з 1959 р. – архітектор-проектувальник Капітолію США.

Показчик акронімів у статті і примітках

УВАН – Українська Вільна Академія Наук.

НТШ – Наукове Товариство ім. Т. Шевченка.

ОУП – Об'єднання Українських Письменників (“Слово”).

ДЦ УНР – Державний Центр Української Народної Республіки.

УНР – Українська Народна Республіка.

СУА – Союз Українок Австралії.

СУОА – Союз Українських Організацій Австралії.

ДП – Displaced persons (пререміщені особи).

ІНО – Інститут Народної Освіти.

НСПУ – Національна Спілка Письменників України.

ДОБРУС – Демократичне Об'єднання Бувших Репресованих Українців Сове́тами.

Співець землі незабутньої (Василь Онуфрієнко)

I

Вірші Василя Онуфрієнка я читав перед кінцем війни у журналі “Дозвілля”, який інколи потрапляв у мої руки – на жаль, дуже рідко. Після закінчення війни я регулярно читав вірші Гната Дядюренка, які друкувалися в “Українських вістях”. Один знайомий сказав мені, що це псевдонім Василя Онуфрієнка.

Гнат Дядюренко уявлявся мені кремезним дядьком з шорстким рудуватим чубом і такими ж вусами, з лагідним поглядом синіх очей, немов трохи злинялих від спеки степового Подніпров’я, з басистим, трохи журливим голосом – немов би вилитий мій дядько Андрій – старший брат моєї матері.

Часто в нашій уяві ми створюємо образи незнайомих людей асоціативно, так би мовити, до прізвища й імени людей нам знаних. Отож Дядюренко викликав у мене уяву про старшого чоловіка, як мій рідний дядько, до якого я звертався: “дядьку Андрію”, а сусіди — за прізвищем: “дядьку Кротошинський”.

“А при чому ж тут Гнат?” – запитає читач. Коли я ще був малим школярем, у нашому шахтарському виселку знав я – та хіба тільки я? – молодого вибійника Гната, що мав лагідне пташине прізвище – Голуб. Був він чудовий актор-аматор, граючи в п’єсах героя чи коханця. Його грою захоплювалися чи не всі шахтарі, а особливо шахтарочки робітниці-дівчата та й молодиці. І вдачі він був голубиної. Ми ж – хлопчачки – любили його не так за лицедійство, на якому, щиро кажучи, ми не дуже-то і розбиралися, а за те, що він часто давав нам безплатні квитки на вистави. Чомусь ті квитки називалися якось по-чудернацьки — “контрамарками”...

Так от на зовнішність свого дядька Андрія та на ім’я вибійника-актора я і взорував свою уяву про Гната Дядюренка.

Про вималюваний в моїй уяві образ Гната Дядюренка я розповів покійному вже агрономові Миколі Дмитровичу Ляшенку, з яким ми разом мешкали в одній кімнаті в таборі Ді-Пі Фірнсберга. Гнат Дядюренко жив у таборі Ді-Пі в Байройті і регулярно вів там розважальну живу газету “Довгі вуха”. Про це мені розповідав мій співмешканець, який там не раз побував, підшуковуючи собі пару, і бачив Гната Дядюренка. У відповідь на запитання, чи мій образ відповідає дійсності, Микола Дмитрович розреготався: “Звідки у тебе, Володю, така фантазія? Ні, він зовсім не такий!”

Зустрів же я Гната Дядюренка уперше в транзитному еміграційному таборі Батгерст в Австралії. Було це в 1949 році. Одного ранку Євген Гаран, який навчав “нових австралійців” у таборі елементарних знань англійської мови, сказав мені: “Підемо до мого помешкання – я познайомлю вас з однією цікавою людиною”.

У бараці я побачив молодого чоловіка в окулярах з товстими шкельцями. В його вигляді було щось суцільно левантійське: смагляве лице, смолянисте кучеряве волосся. “Василь Онуфрієнко”, — сказав незнайомий тихим приємним голосом. І від того моменту почалася наша дружба. Їй не перешкождали ні океани, ні майже півсторічний період часу, які нас згодом розділили. Ми не могли стрічатися, а втримували живий контакт, обмінюючись листами. Про це я згодом писав в одному вірші, присвяченому Василеві:

*Не лічу, друже мій, скільки літ, скільки миль –
Ніби тут, ніби вчора було...
І наповнюють серце то смуток, то біль,
Що, як кажуть, було й загуло.*

*Тільки в пам'яті жевріє, світиться знов
Тиха радість – мій благосний хміль –
Від коротких листів і душевних розмов,
Не підвладних рахункові миль.*

Незабаром до барачної кімнати прийшов православний священник. Це був о. протоєрей Василь Коломийцев-Майданський, колишній сотник УНР. Разом з ним прийшла і паніматка Марія, яка, як я згодом довідався, також служила в Армії УНР медсестрою і була нагороджена Хрестом Симона Петлюри. Важко уявити, чому закинтий виром війни до Західної Німеччини із земель Західної України, що були під Польщею, о. Василь не належав до кліру УАПЦ, а став священником Російської православної зарубіжної церкви — її митрополії в Німеччині, очоленої німцем, митрополитом Серафимом (Ляде).

У транзитному таборі Батгерст о. Василь сказав кільком новоприбулим православним українцям про своє рішення перейти до УАПЦ. Згодом він служив у Сідней, належачи до єпархії УАПЦ, очоленої єпископом Сильвестером (Гаєвським), а згодом до УАПЦ (соборноправної), яку очолював митрополит Григорій (Огійчук), кафедра якого була в Чикаго. У 50-х роках він емігрував до США, залишаючись у тій самій юрисдикції. До цієї побіжної згадки слід додати, що син Коломийцевих-Майданських Всеволод згодом став архиєпископом УПЦ в США.

Незабаром наші шляхи на новому континенті розійшлися – Василь і Маруся Онуфрієнки поїхали відробляти свій дворічний контракт до Сіднея, а я з групою емігрантів – українців, поляків, литовців, угорців, сербів і хорватів – до Ньюкастеля працювати на металургійному заводі БГП (Брокен Гіль Пропрайторі) — найбільшому такому підприємстві на південь від екватора.

II

Працюючи на металургійному заводі в Ньюкастелі прокатником, я листувався з Василем. Він запросив мене до співпраці в тижневику “Вільна думка”, що його видавав у Сідней Володимир Шумський. Ще перед тим я погодився бути співробітником тижневика “Єдність”, видавцем якого був Ярослав Логин. Отож в ролі кореспондента мені часто доводилося бувати в Сідней, що було для нас з Василем нагодою наговоритися досхочу про все, що нас цікавило, зокрема ж про літературу.

Пригадую, що одна поїздка до Онуфрієнків була цілком приватною.

1951 року ми з моєю першою дружиною Галиною (вже покійною) вирішили придбати невеличкий власний будиночок в новій дільниці міста, Ньюлембтоні. Для завдатку нам бракувало 100 австралійських фунтів. На той час це були великі гроші, бо, як прокатник, працюючи на різних змінах, я заробляв тільки 7 фунтів на тиждень. А дружина, працюючи кресляркою в управлінні повіту, одержувала тижнево приблизно таку ж зарплатню. Все це я докладно з'ясував у листі до Василя і Марусі, зазначаючи, що борг ми сплатимо упродовж 6-ти місяців з відсотками. Відповідь не забарилась: “Приїжджай, але в будній день”. Я так і зробив. Поки Маруся накривала стіл для полуденка, Василь пішов до банку. “Ось 100 фунтів – порахуй”, – сказав мені, прстягаючи конверта. Коли ж я дав йому поквитування, він махнув рукою: “Володимире, ти наш друг, а друзям Маруся і я віримо на слово”. Безумовно, свого слова я дотримався.

Вирішивши переємігрувати до США, у 1953 році ми продали будиночок у Ньюкастелі і переїхали до Сіднея чекати своєї черги на одержання візи. Тоді ми почали стрічатися з Василем іноді по кілька разів на тиждень.

Він працював на лісоскладі, де за короткий порівняно час став товарознавцем. “Найбільшою турботою було засвоїти англійську систему мір, відмінну від нашої — метричної”, — сказав колись у розмові. Оповідав, що найпоширенішим деревом у тутешньому будівництві є

евкаліпт, зокрема дві його породи — “каррі” і “джарра” — завдяки твердості і гарним візерункам їхньої деревини. Згадував також “мульгу” (рід акації), австралійський бук, звичайну сосну та гірські ясен і кипарисову сосну.

Але вірші Василь писав не про будівельне дерево, а про “вотл” – австралійську акацію:

*Жовта квітко незнана, тебе я побачив уперше,
Коли вийшов у ліс подивитись на землю чужу...
Сотні вражень колишніх роками із пам'яті стерши,
Я тебе, мов усмішку нової землі, бережу.*

*Наче друга любов, ти на серці лежатимеш, квіте,
Між рослин, що цвітуть тут у холод, цвітуть у тепло.
Це тобою уперше було моє серце зігрите
На землі, до якої нещастя гірке привело.*

Спочатку Онуфрієнки орендували помешкання в одному фабрично-робітничому районі Сіднея неподалік центру міста, а згодом придбали власний будинок у передмісті – Кемпсі. Про це є у Василя вірш:

*Спокійна вулиця і вицвілий паркан,
Садок, будинок віку нестарого...
Отут життя мого примхливий капітан
Сказав спустити якоря важкого.*

*Вже не одну спокійну весну тут зустрів
І не одну ще весну тут зустріну.
Цей дивний край такий: своїм теплом зігрів,
Не вбивши в серці кинуту країну.*

Не раз я з дружиною й нашою шестирічною тоді дочкою Аллою бували у тій гостинній господі Онуфрієнків. На відміну від нашої тимчасової однокімнатної квартири у фабричній дільниці Чіппендейль, де навіть зеленої гіллячки не було серед розпеченої цегли, бляхи, черепиці й асфальту, господа Онуфрієнків була справжнім мініатюрним ботанічним садом. Екзотичні вістерія, бугенвілія, джакаранда, олеандри і фікуси та знані ще з України півники, нічна фіалка, чорнобривці, кручені паничі, витка троянда, квіти якої так нагадували нашу шипшину, — все це насадили й доглядали Василь і Маруся.

У будинку робочий кабінет Василя — просторий, світлий, з шуфлядами книжок, широким письмовим столом. Тут він писав свої статті й коментарі для преси, перекладав австралійських поетів. Але його лірика, написана в цьому затишному, привітному і, як на наші емігрантські умови, багатому будинку, переповнена незникненням сумом за рідною землею:

*Скільки днів, скільки літ перебути нам
Доведеться ще в цьому краю?
Скільки сизим, пустим закутинам
Треба тиснути душу мою?*

*Буде сумно, що рідної зелені
Я вже серцем сухим не сприйму,
І дороги, травою застелені,
Я пройду, як пустиню німу.*

*Тільки радістю – хвилиною спокою –
Я зрадію, як птиця в льоту,
Що долине до верб над затокою
У гніздо своє – хату пусту.*

У розмаїтості барв і пахоців “вічного літа”, в комфорті власного будинку на узбережжі Тихого океану поет тужив за українською зимою:

*Пролітають вітри, то сухі, то вологі, -
Хай лякає зимою стінний календар! -
Під вікном, як весною, без суму й тривоги
Ще палає троянд непогашений жар...*

*Тільки часом вночі, коли вітер у шиби
Мов сухими долонями б'є – вибива,
Раптом здається, що криє дороги й садиби
Вже забута давно заметіль снігова.*

III

У вихідні дні Василь працював у книжковій крамниці в центрі Сідня. В ній можна було купити книжки і журнали з СРСР — переважно російські. Він переконав власницю крамниці запровадити також український відділ. Отож завдяки його ініціативі українці Сіднея й околиць мали можливість читати твори українських класиків і сучасних письменників та українську, нехай і радянську, періодику.

Василь і я часто зустрічалися в тій крамниці. О 5-й пополудні ми йшли до сусіднього бару на пиво і до 6-ї розмовляли про все на світі. Читали один одному свої вірші, згадували, планували, мріяли. О 6-й всі бари в Сіднеї закривалися. Я проводжав Василя до головного вокзалу, звідки він електричкою їхав до Кемпсі, а я ще кілька кварталів ішов до свого помешкання. Під враженням зустрічі радів у душі, що маю друга, з яким можу, як кажуть, відвести душу.

Під час однієї такої розмови ми прийшли до висновку, що визвольна боротьба українського народу майже не відображена у творах поетів – її учасників. А герої тієї боротьби, за дуже малими винятками, могли б неоспіваними канути в забуття, якщо б не опинилися на еміграції поети, народжені під радянською системою.

“Не нам судити, – казав Василь, – тих поетів в Україні, які прославляли режимних героїв. Для одних їхні оди були “охоронними грамотами”, для інших це забезпечувало більші тиражі, ордени, гонорари й дачі. Хоч і таланти їхні різні, а щодо цієї теми, то вони, як у нас удома кажуть, “два чоботи пара”: Тичина і Усенко, Бажан і Гончаренко, Рильський і Нехода, Сосюра і Упенник, Малишко і Нагнибіда, Первомайський і Шеремет. Чого у них тільки немає? Там і Ворошилов з Будьонним, Щорс, Боженко, Котовський, червоні козаки, богунці, таращанці, арсенальці. Ті, що славили героїв аж трьох російських революцій і бійців громадянської війни, “благоденствують” і нині. А на чиїх кістках? Зерова, Филиповича, Драй-Хмари, Плужника, Свідзінського... А хто на еміграції оспівав героїв національної революції та боротьби за незалежну державу? Маланюк, Мосендз та Стефанович – не дуже ясно, правда?” Але те, що про героїв визвольної боротьби написано на еміграції, – вічне, а оди радянських поетів одного дня стануть макулатурою”, – підкреслив рішучо і переконливо.

“Мені здається, – висловив свою думку я, – що навіть у поезії існує історична справедливість. Українські поети на волі своїми творами на тему визвольної боротьби не тільки виповнили прогалину, але й виправили однобокість, перекошеність радянської поезії. Вони оспівали Петлюру і Коновальця, січових стрільців і повстанців, крутян і героїв Базару. Це Славутич і Веретенченко, Полтава і Ситник, Черинь і Карпенко-Криниця, Легіт і Кізко, Щербак і, безумовно, Онуфрієнко. Завдяки їхнім творам, героїчна боротьба українського народу за свою незалежну державу назавжди вписана в скарбницю нашої поезії”.

Я переконаний, що в цьому неабияка заслуга Василя. Як приклади можна навести його патріотичні вірші, зокрема довшу поему "Симон Петлюра". Головний отаман для Василя – символ майбутньої України:

*Він, мов Антей, що сили брав земні,
Творив діла, писав у книгу слави,
Вдивляючись, як сяє в далині
Золотоверхий маєстат держави.*

Для сучасного і майбутнього читача напевно подиву гідною є і буде віра таких, як Василь, у незнищенність України. На мій погляд, він найсильніше висловив цю віру в наступному вірші із циклу "Україна":

*Не вб'ють душі, о, ні, її не вб'ють!
Вогнем її поपालять, як палили,
Зженуть на ній свою жорстоку лють
І дикий тиск руйницької сили.
Ні, не вб'є те! Нас печеніг не вбив,
Монголи й турки – вже за нас не дужчі,
А ми живем – на гонах світлих нив
Ще житимуть нащадки невмирущі.*

Слід підкреслити, що обох нас єднала приналежність до "багрянівської когорти". Як і тисячі послідовників Багряного, Василь глибоко переживав передчасну смерть Івана Павловича. Він присвятив йому ці зворушливі рядки:

*Спокійно спитьсья мертвим, тільки нам
Щодня незмірну втрату відчувати,
Казать: "Ти тут", не вірячи словам
Під тягарем стоболісної втрати.*

*Береш газету в руки – ні, не та!..
Нема, нема – вогненне змовкло слово.
Було, неначе вітер приліта
І в груді б'ється буряно і ново!...*

*О, як ти вірив в нашу світлу путь,
Мов хлібороб в родюче рідне поле!
І чуєш: там, в неволі, устають
Безстрашні Симоненки й Чорноволи!*

IV

Як я вже згадував, ми з Василем листувалися. Кожний його лист до мене був наче повів свіжого вітру в монотонності буднів. Василь писав мені про все: побутові справи, творчі плани, спільних знайомих, громадські й політичні події в Австралії.

У вересні 1972 р. Василь писав мені, серед іншого:

"Тут один австралійський поет р. Г. Моррісон з Південної Австралії готує до друку збірку поезій українських поетів... Він потребує кілька твоїх віршів для перекладів. Він вже переклав по вісім віршів декого з нас, і треба сказати, що переклади загалом дуже добрі, близькі до оригіналу і з дотриманням розміру, хіба що це трихскладові розміри, які на англійську мову нелегко йдуть при перекладі. Він просив мене: давайте більше ямбів і хореїв, бо замучили вже своїми дактилями й амфібрахіями.

До речі, якщо можеш, пришли мені також збірку, за яку я віддячуся своїм "Сталінім у пеклі", бо поеми "Симон Петлюра" вже й сам маю лише один примірник, а передавати не хочу – буде лише матеріальна втрата. А я не такий багатий, щоб на вітер викидати гроші, а слави мені не треба..."

На початку 1973 р. Василь написав про свою першу зустріч із земляками з України:

"Сюди приїхали з Києва (втекли) диригент оркестру і хору Київської опери В. Колесник з дружиною Ганною та родина, вже я з ними трохи говорив. Ось тобі інтелігенція: в багатьох питаннях наївні, як діти! В основних питаннях, на жаль. Про "Український вісник" Колесник навіть і не чув, хоч знав особисто І. Дзюбу й інших. Про Д. Гнатюка поганої думки – каже, що це партійний вислужник, кар'єрист. Про Дзюбу – гарної".

1982 року Василь брав участь на з'їзді крила УРДП, очоленого М. Степаненком у Торонто, та на черговій сесії УММАН в Оттаві. Перед тим, як прилетіти до Канади, він писав мені на початку 1982 р., висловлюючи його і Марусі підтримку ДЦ УНР:

"До речі, я з дружиною в заповіті написали про наше бажання передати на Державний Центр УНР майже все, що після нас залишиться. Отже, щось Державному Центрові попаде, як нас нестане..."

Я цілком погоджуюся з тобою щодо ролі нашої партії в збереженні і веденні праці ДЦ УНР. Про це казав точно твоїми словами одному з людей, що відійшов від партії, хоч і далі є симпатиком. Я казав: "Якщо не ми, організована група, хоч невелика, то хто тоді?"

Василь, як і завжди, був нещадним критиком усілякої чванькуватости, яка не раз зодягається в тогу непомильності. Таких "непомільних" на еміграції просто бояться зачіпати, щоб не наражуватися на зайву полеміку з ними. Але не Василь! Серед іншого, він писав:

"До речі, "Лис Микита", видно, перестав жититися курятиною, а перейшов на блекоту, і таке вегетаріанство йому, як видно, не по шлунку і не по голові. Колись був непоганий журнал, але тепер лише блазнює. Поетичний відділ заповнюється дуже поганою жвачкою, як видно з тих чисел, які я недавно читав".

З Торонто Василь прилетів на моє й дружини Доротеї запрошення до Філадельфії. Ми разом відвідали редакцію щоденника "Америка", друзів Василя з табору Байройт Гаврила і Неонілу Гордієнків, скульптора мініатюр Петра Капшученка. В Домі УНР був улаштований Василеві авторський вечір, на якому він полонив присутніх своєю щирістю, дотепністю та поетичним даром. Василь запрошував мене з Доротеєю відвідати його і Марусю в Сідней. До пізньої ночі ми з ним згадували давні часи. Ще й нині шкодую, що ми не скористалися з того запрошення. Та хіба ж я знав тоді, що це була наша остання зустріч?

У червні 1982 року, повернувшись додому, Василь писав мені:

"Все-таки у мене найкращі спогади про Філадельфію. Подобається мені те місто. І якщо через два роки вдасться мені поїхати до Канади і США, то треба, щоб там побувала й дружина, а тоді можна зробити рішення про те, чи варто переїздити до Філадельфії. До Канади – ні. Там і літом висить над тобою зима..."

Щирий привіт дружині і Джіні (моїй молодшій дочці – В. Б.) за все те, що вони дали мені в час гостювання, – щирість і тепло, та також і гостинність. Може, я також колись матиму змогу відплатити за добро".

В одному листі до мене в травні 1988 р. Василь писав:

"Ще що тебе може цікавити, це те, що тут у Сідней і Мельбурні в минулому році були артисти з СРСР і між ними двоє українців, а з ними – генеральний секретар товариства "Україна" В. Собко – заслужений діяч культури. Я був на "приватній" зустрічі з ними, і вони дещо почули про українців в Австралії. Головне їхнє завдання було – нав'язати зв'язок з

українцями, точніше – заснувати якесь “ядро” для майбутніх стосунків. Але з того нічого не вийшло, бо ми не маємо того, що мають росіяни, — товариства дружби з СРСР. Тому вони й поїхали ні з чим. Я згадав про те, що на культурних зв'язках з Україною еміграція троху попекла пальці. Як приклад наводив поведінку В. Коротича – на мій погляд, “сявки”. З усіх письменників найбільше не люблю саме Коротича”.

Василь тепло писав про свого нового приятеля, який недавно прибув до Австралії з України через США:

“Деколи зустрічаємося з В. І. Соколом – гарною людиною. Книжка спогадів В. Сокола “Здалека до близького” – надзвичайно гарна – написана цікаво і про цікаві речі”.

V

У деяких листах до мене Василь згадує минулі часи, людей, з якими йому доводилося стрічатися в часи війни. Слід згадати, що через поганий зір Василь не був мобілізований до Радянської армії. Як і мільйони інших, він залишився на окупованій нацистами Україні. 1942 р. Василя і його дружину Марусю вивезли до Німеччини на примусову працю в м. Кельні. За якийсь час Спиридон Довгаль — редактор журналу “Дозвілля”, що видавався з дозволу німецької влади в Берліні для “остівців” з України, влаштував Василя і Марусю на працю в редакції. Про те Василь писав мені:

“В моєму житті були цікаві часи праці в редакції журналу “Дозвілля”, редактором якого був С. М. Довгаль. Тоді в Берліні зустрічався з багатьма цікавими (й уже покійними) людьми: Г. Которовичем, В. Петровим, С. Підгайним, П. Багацьким, працював разом з проф. Ю. Шевельовим (його і його матір ми з Марусею вивезли на візку), Л. Полтавою, І. Костецьким та іншими. Ага, ще працював разом з І. Майстренком. Потім були часи втечі в 1944 р. з України, і до нашої редакції у Плауені заїздило багато втікачів (поетів): О. Веретенченко, П. Карпенко-Криниця, Л. Лиман та інші. Ага, й Яр Славутич. У нас у хаті були літературні вечори, бо наша німка нічого проти того не мала. Є що згадати!”

Іноді між рядками можна було відчутти, що літературна праця з тих чи інших причин його втомлює:

“В мене тепер перерва в літературній праці. Починаю поезії і відкладаю надалі: може, докінчу. Я себе не можу вгамовувати й змушувати писати тоді, коли мені не хочеться. Це засада Яра Славутича: “Ні денька без рядка”. А тоді доводиться рядки “кувати”, чи, як казав Михайло Мінський, тесати з каменя.

Ще одне. Є в мене ідея написати комедію “Ювілей”. Зміст чи схема: в громаді збираються відзначити 75-річчя “професора”, який насправді був прибиральником у школі. І в той час, коли вже все готове, до міста приїздить чоловік, з яким він разом підмітав підлоги. І тут показати наше суспільство з невігласами й різними типами, що вдають із себе не тих, чим вони є насправді...

Хочеться ще написати дещо – не вірші, а тягне на прозу, хоч я ніколи в житті не відзначався великою терпеливістю й працьовитістю, що дуже потрібні в праці коло прози. А писати було б про що, бо знаю людей, знаю чимало цікавого в житті. Між іншим, я не вірю в те, що літературі потрібні “типові люди в типових обставинах”, щоб твір був цінний. Великі твори класики саме відзначаються протилежним – змалюванням нетипових людей в нетипових обставинах. Важливе – правда життя в творі й майстерність, з якою це подається людям. Чи, скажім, твір про Сталіна міг би бути твором про типову людину в типових обставинах?”

VI

Під кінець 1989 року “Голос Америки” запланував включити в свої літературні програми коротенькі профілі українських письменників діаспори. Це мав би бути додаток до щотижневого книжкового огляду, що його майже 30 років фахово вів поет Микола Щербак. Я звернувся до кількох українських літераторів з проханням написати про себе найсуттєвіше. Василь відгукнувся відразу:

“Народився я 8 травня 1920 р. на Полтавщині. За фахом учитель мови і літератури. Але працював у редакціях газет і журналів удома і на еміграції. Писати поезії почав у 1935 році, але друкувати “поважно” почав у Німеччині в 1943 році. Найбільше друкував в журналі “Дозвілля” в Берліні. Після закінчення війни кілька років писав статті до газет, а вірші знову почав писати в Австралії в 1950 році. Друкував багато в газетах і журналах: “Пороги” (Аргентина), “Молода Україна” і “Нові дні” (Канада), “Українські вісті” (Німеччина), “Єдність” і “Вільна думка” (Австралія). Видав окремо поему “Симон Петлюра”, сатиричну поему “Сталін у пеклі”, збірку “Земля незабутня”, написав комедію “Заморські гості”, яка понад 20 років тому йшла двічі в Аделаїді та тричі в Сідней. Писав також скетчі, що йшли на сцені в Сідней..

Я вперше переклав на українську мову: Генрі Кендала, Генрі Ловсона, Мері Гілмор, Ендрю Петерсона, Адама Ліндсея Гордона та інших..

Переклав також чимало сонетів В. Шекспіра (їх високо оцінила Оріся Проконів у своїй докторській дисертації про переклади Шекспіра в Альбертському університеті).

Оце й головне, що можна сказати. Міг би видати ще збірку поезій, але хто її купуватиме й читатиме? На Україну посилати нічого поки що не буду – почекаю кращих часів”.

Цей лист був написаний 10 квітня 1990 року. В ньому Василь через свою скромність навіть не згадав, що в 1981 році він удостоївся, як поет і перекладач, почесного звання “Поет-лауреат” УММАН.

24 грудня 1992 року Василь помер. Нездійсненими залишилися багато його планів. Маруся — вірна подруга, супутниця і дружина Василева — відійшла у вічність 8 серпня 1997 року. Будучи хворою, вона не змарнувала жодного дня після Василевої смерті. Вона упорядкувала, відредагувала і видала разом з ФУСА (Фундацією Українознавчих Студій Австралії) п’ять збірників поетичної та літературної творчості свого чоловіка!

У 1994 році до США прилетів з Києва на відзначення 100-річчя О. П. Довженка його учень, видатний поет і мій сердечний друг Микола Вінграновський. Кілька днів він гостював у нашій вашингтонській квартирі. Вечорами він переглядав збірки поетів діаспори. Деякі відразу відкладав набік, кажучи: “Це не поезія”. Інші ж читав уважніше. Раптово уголос із властивим тільки йому хистом Микола Степанович почав читати із збірки Василя “Земля незабутня” вірш “Пантеон”:

*В нас буде Пантеон на березі Дніпра,
Усе для нього є і все для нього буде!
У зелені дерев завітчана гора
У камінь, і метал для вічної споруди.*

*Ми знайдемо усіх із пам’яті і книг,
Хто велич дав землі, назад здобутій з бою,
І будемо ходить туди з усіх доріг –
У невмирущий храм над синню Дніпровую.*

*Героїв грізний дух і світлий дух умів
Заповнить храм ясний багатства, слави, сили.*

*І, Мамо, в тисячах облич твоїх синів
Ти будеш та, яку вбивали і не вбили!..*

“Оце, Володимире Івановичу, поезія, що близька до нашої класики!” — сказав Микола Степанович без тіні вагання.

У майбутньому українському Пантеоні спочинуть національні герої, великі державні мужі, мислителі, видатні діячі культури і науки. Критерії напевно будуть суворі, бо ж Пантеон — не звичайне кладовище. Василь напевно не претендував на місце в ньому.

Проте я глибоко переконаний, що ім'я мого друга і колеги пера Василя Онуфрієнка назавжди залишиться в Пантеоні української поезії ХХ сторіччя.

Зінгер Айленд, Флорида, 2002

Примітки

Онуфрієнко, Василь Йосипович. Нар. 1920 р. на Полтавщині, п. 1992 р. в Австралії, пох. в Сіднеї. Український поет, редактор, радіожурналіст, перекладач, член уряду УНР на вигнанні, лауреат УММАН.

Гаран, Євген. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Коломийцев-Майданський, Василь, о. Нар. 1896 р. на Вінничині, п. 1962 р. в Нью-Йорку, пох. там же. Учасник визвольної боротьби УНР (сотник-артилерист). На еміграції з 1920 р. в Польщі. Український духовник, благочинний УАПЦ (Соборноправної) в Австралії, а згодом у США.

Коломийцева-Майданська, Марія. Дружина о. В. Коломийцева-Майданського. Дата і місце нар. невідомі. Прибула з чоловіком, сином і дочкою до Австралії 1949 року, п. 1953 р. в Сіднеї, пох. там же. Учасниця визвольної боротьби УНР, нагороджена Залізним Хрестом і Хрестом Симона Петлюри. Громадська і церковна діячка.

Сильвестр (в мирі — Гаєвський, Степан), нар. 1876 р. на Волині, п. 1975 р. в Мельборні, пох. там же. Український учений мово- і літературознавець, викладав у вузах в Україні, був репресований радянським режимом, єрарх відродженої 1941 року УАПЦ, єпископ Лубенський, 1949 р. прибув до Австралії, від 1953 до 1975 – архієпископ Мельборнський та Австралійсько-Новозеландський УАПЦ.

Григорій (в мирі — Огійчук, Григорій), нар. 1893 р. на Київщині, п. 1985 р. в Чикаго, пох. там же. Єрарх відродженої 1941 р. УАПЦ, єпископ Житомирський і Вінницький, на еміграції митрополит УАПЦ (Соборноправної).

Всеволод (в мирі — Коломийцев-Майданський, Всеволод Васильович), нар. 1927 р. в Польщі, живе в Чикаго, закінчив Варшавську Духовну Семінарію, після II св. війни вчився в Богословському унів. м. Діллінген (ФРН), 1949 р. емігрував до Австралії, де як студент Мельборнського та Сіднейського унів-ів, був одним з організаторів української студентської громади. Український церковний діяч, архієпископ Західної єпархії УПЦ в США.

Онуфрієнко, Марія Іванівна (дівоче прізвище – Григорович), дружина В. Онуфрієнка. Нар. (дата невідома) на Полтавщині, п. 1997 р. в Сіднеї, пох. там же. Українська культурно-громадська діячка, меценатка Фонду укр. студії в Астралії, бандуристка ансамблю “Ластівка”.

Шумський, Володимир. Нар. 1922 р. в Галичині, з 1948 р. живе в Сіднеї, Австралія. Український журналіст, видавець, громадський діяч, довголітній видавець та редактор часопису “Вільна думка”. Ініціатор Фондації українознавчих студій в Австралії.

Логин, Ярослав. Нар. 1911 р. в Галичині, п. 1970 р. в Мельборні, де і пох. Український культурно-громадський діяч, журналіст, довголітній редактор часопису “Єдність”, член УНРади.

Біляйва, Галина Ільківна (дівооче прізвище – Білик). Перша дружина В. Біляйва (шлюб закінчився розлученням, прізвище в другому заміжжі — Сліпачук), нар. 1923 р. у Фастові, п. 2001 р. в Гантінгтон Парку, шт. Пенсильванія, пох. там же.

Біляєва, Алла Володимирівна (в заміжжі – Роджерс), нар. 1947 р. в Західній Німеччині, живе у Вашингтоні. Магістр мистецтва, мистецтвознавець, художниця абстрактного жанру, автор статей в мистецьких американських журналах, власниця картинної галереї.

Маланюк, Євген. Докл. про нього в статті “Поет бурхливої доби”.

Мосендз, Леонід. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Стефанович, Олекса. Нар. 1899 р. на Волині, п. 1970 р. в м. Боффало, шт. Нью-Йорк, пох. там же. Видатний український поет, жив і писав після 1921 р. на еміграції (Чехія, Німеччина та США).

Петлюра, Симон. Докл. про нього в примітках до статті “Республіки трибун”.

Коновалець, Євген. Нар. 1891 р. в Галичині, п. (загинув від руки радянського агента) 1938 р. в Роттердамі, пох. там же. Український воєначальник доби УНР і політичний діяч, полковник, командир корпусу Січових Стрільців, провідник УВО у 1920-29 рр., а від 1929 до смерті – провідник ОУН.

Славутич, Яр. Докл. про нього в статті “Поет сили”.

Веретенченко, Олекса. Нар. 1918 р. на Харківщині, п. 1993 р. в Детройті, шт. Мічіган, де і похований. Український поет, перекладач, журналіст. Літературна діяльність О. В. почалася на Україні 1941 р., коли вийшла збірка його лірики “Перший грім”, член ОУП “Слово”.

Полтава, Леонід. Докл. про нього в примітках до статті “На сторожі слова”.

Ситник, Михайло. Докл. про нього в примітках до статті “Вірний покликання”.

Черінь, Ганна – псевдонім. Справжнє прізвище (в заміжжі) — Паньків, Галина. Нар. 1920 р. на Київщині, після війни жила в Австрії, а з 1949 р. у США — сперше в Чікаго, де працювала бібліотекарем в університеті, а тепер живе на Флориді. Українська поетеса, плодовитий автор критичних статей, оповідань та дуже цікавих подорожніх нарисів і творів у жанрі дитячої літератури. Член ОУП “Слово” та НСПУ.

Карпенко-Криниця, Петро. Нар. 1917 р. на Чернігівщині, після війни жив у Німеччині, а з 1950 р. у США та Канаді, упродовж кількох років перебуває в психіатричній лікарні в Напа Веллі, шт. Каліфорнія. Український поет, літературна діяльність якого почалася 1942 р. в Україн, де вийшла його збірка “Гримлять дороги”.

Легіт, Андрій. Докл. про нього в статті “Як тихий Легіт нам дарує вірші...”.

Кізко, Петро. Докл. про нього в примітках до статті “Співець землі незабутньої”.

Щербак, Микола. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Багрянний, Іван. Докл. про нього в статті “Республіки трибун”.

Моррісон, р. Г. (Роберт Гей). Нар. 1915 р., живе в штаті Південна Австралія, поблизу Аделаїди. Австралійський поет, перекладач, автор перекладів англійською мовою віршів українських поетів, мешканців Австралії. Переклади видані антологією “Australia’s Ukrainian Poets” (“Українські поети Австралії”). Також переклав англійською мовою збірку поезій Яра Славутича “Завойовники прерій”.

Колесник, Володимир. Нар. 1928 р. на Дніпропетровщині, п. у 1997 р. в Торонто (Канада). Пох. там же. Український музиколог, диригент оркестру і хору Київського державного театру опери та балету, в 70-х роках, будучи на відпустці поза УРСР, вирішив разом з дружиною – співачкою Ганною не повертатися назад, сперше оселюючись в Австралії, а

згодом у Канаді. У 80-х роках – диригент Капели Бандуристів ім. Т. Шевченка з осідком у Детройті.

Колесник, Ганна Михайлівна. Дружина В. Колесника, дівоче прізвище – Ратушна, нар. 1935 р. на Донеччині, живе в Торонто, Канада. Українська оперна та концертна співачка (меццо-сопрано), солістка Київського театру опери та балету (1965 –1972 рр).

Біляйва, Доротея Маделон. (Друга дружина В. Біляйва), нар. 1934 р. у Філадельфії, живе на Флориді. За фахом медтехнік-аудіолог.

Біляйва, Джіна Доротея (у заміжжі – Лонг), молодша дочка В. Біляйва, нар. 1963 р. у Філадельфії, живе в Арлінгтоні, шт. Вірджинія. Доктор юриспруденції, продюсер телевізійних програм компанії Фокс та інших компаній.

Степаненко, Микола. Докл. про нього в статті “Політик, учений, священник”.

Гордієнко, Гаврило Максимович. Нар. 1902 р. в м. Олександрівську (тепер Запоріжжя), на еміграції з 1921 р. (Чехія, Німеччина, США), п. 1982 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український учений-ботанік, журналіст, педагог, викладач УТГІ в Мюнхені, чільний член УРДП (голова Партиїного Суду), мемуарист, автор тритомних спогадів “Під щитом Марса”, активний учасник визвольної боротьби УНР (бунчужний повстанського загону “Чорна хмара”).

Гордієнко, Неоніла (дівоче прізвище – Омельчук), дружина Г. М. Гордієнка, нар. (дата невідома) на Волині, живе у Філадельфії. Українська вчителька, агроном, випускниця УГА в Подєбрадах.

Капшученко, Петро. (Псевдонім – Енко), нар. 1915 р. на Катеринославщині, від 1945 до 1963 р. жив у Аргентині, від 1963 р. живе у Філадельфії. Український скульптор, зодчий пам’ятника митрополитові Василеві Липківському в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі.

Сокіл, Василь (псевдоніми — Андрій Шпичка та Макар Дуда), нар. 1905 р. на Запоріжжі, 1979 р. емігрував до США, а згодом переїхав до Австралії, живе в Сіднеї. Український письменник, журналіст, педагог, драматург, лібретист, редактор.

Довгаль, Спиридон. Докл. про нього в примітках до статті “Палка і правдива мова”.

Которович, Генадій. Нар. (дата невідома) у Галичині, п. (дата невідома) в Німеччині, пох. там же. Український журналіст, після II св. війни — редактор незалежного тижневика “Неділя” в Західній Німеччині.

Петров, Віктор (псевдоніми – Віктор Бер, В. Домонтович), нар. 1894 р. на Катеринославщині, п. 1969 р. в Києві, пох. там же. Український археолог, етнограф, літературознавець, письменник. Під час II св. війни опинився в Німеччині, у 50-х роках повернувся в Україну. На еміграції написав романи “Доктор Серафікус” та “Без ґрунту”.

Підгайний, Семен Олександрович. Нар. 1907 р. на Кубані, п. 1965 р. в Торонто, Канада, пох. там же. Український учений – історик, автор спогадів про українську інтелігенцію на Соловецьких островах, член-основоположник УРДП, 1948 р. — перший з черги державний секретар реорганізованого ДЦ УНР, редактор “Білої книги про чорні діла Сталіна”, журналіст, публіцист.

Шевельов, Юрій Володимирович (псевдоніми – Гр. Шевчук, Юрій Шерех), нар. 1908 р. в Польщі, п. 2002 р. в Нью-Йорку, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український лінгвіст, філолог, літературний критик світового авторитету, професор Лундського (Швеція), Гарвардського та Колумбійського (США) університетів, довголітній президент УВАН у США, редактор “Сучасності”.

Костецький, Ігор – псевдонім. Справжнє прізвище — Мерзляков, Ігор. Нар. 1913 р. в Києві, п. 1983 р. в м. Швайкгайм біля Штутгарта (Німеччина), пох. там же. Український письменник, перекладач, критик, режисер, видавець.

Майстренко, Іван Васильович. Нар. 1899 р. на Полтавщині, п. 1984 р. в Німеччині, пох. в Мюнхені. 1936 р. репресований радянським режимом, 1942 р. — директор капели бандуристів ім. Т. Шевченка в Києві, згодом разом з капелою був відправлений до Німеччини, основоположник УРДП, усунутий з її керівництва з огляду на ліво-соціалістичну ідеологію, український вчений, публіцист, редактор, громадсько-політичний діяч, ректор УТГІ.

Лиман, Леонід. Докл. про нього в примітках до статті “На сторожі слова”.

Мінський, Михайло – псевдонім. Справжнє прізвище — Спирін, Михайло Григорович, нар. 1918 р. на Кубані, п. 1988 р. в Нідерландах, пох. в м. Цволле, під час II св. війни – в радянській армії, військовополонений в Німеччині. Український концертно-камерний і оперний співак (баритон), співав у капелі бандуристів ім. Т. Шевченка під керівництвом Григорія Китастого (1946-49), 1950 р. емігрував до США, з 1967 р. постійно жив у Нідерландах.

Кендал, Генрі Кларенс. Нар. 1839 р. в штаті Новий Південний Уельс, п. 1882 р. в Сіднеї, пох. там же. Видатний австралійський поет. Критики вважають його “найліричнішим” поетом Австралії.

Ловсон, Генрі. Нар. 1867 р. у штаті Новий Південний Уельс, п. 1922 р. в Сіднеї, пох. з державними почеснями на цв. Уейверлі в Сіднеї. Видатний австралійський поет та автор коротких оповідань.

Гілмор, Мері. Нар. 1865 р. в штаті Новий Південний Уельс, п. 1962 р. в Сіднеї, урна з її прахом похована на цв. м. Клонкурі, штат Квінсленд поруч з могилою її чоловіка. Видатна австралійська поетеса, суспільна діячка, редактор. 1937 р. король Великобританії надав їй титул Дами Ордена Британської імперії.

Петерсон, Ендрю Бартон “Банджо”. Нар. 1864 р. в штаті Новий Південний Уельс, п. 1941 р. в Сіднеї, пох. там же. Видатний австралійський поет, якого критики вважають автором найпопулярніших балад, редактор, журналіст, військовий кореспондент (повстання боксерів у Китаї, Бурська війна, 1 св. війна).

Гордон, Адам Ліндсі. Нар. 1833 р., п. 1870 р. Австралійський поет.

Шекспір, Уільям. Докл. про нього в примітках до статті “Палка і правдива мова”.

Показчик акронімів у статті та примітках

* ОУП – Об’єднання Українських Письменників.

DP – Displaced persons (переміщені особи).

УНР — Українська Народна Республіка.

УАПЦ – Українська Автокефальна Православна Церква.

НТШ – Наукове Товариство ім. Шевченка.

ВНР – Brocken Hill Proprietary.

УРДП – Українська Револуційно-Демократична Партія.

УВАН – Українська Вільна Академія Наук.

УММАН – Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук.

УГА – Українська Господарська Академія.

ФУСА — Фондація Українських Студій Австралії.

УВО – Українська Військова Організація.

ОУН – Організація Українських Націоналістів.

УТГІ – Український Технічно-Господарський Інститут.

“Хай собі він буде геній...” (Тодось Осьмачка)

I

З Тодосем Осьмачкою я познайомився у Філадельфії в 1960 році.

Було це так. В залі будинку ЗУАДК, що стояв тоді на 7-й вулиці поблизу старого ще українського католицького катедрального собору Непорочного Зачаття і Горожанського, як його ще й досі називають, клубу, регулярно відбувалися засідання і наради різних “бездомних” тоді ще організацій і громадських комітетів. За шість років життя у Філадельфії я вже знав майже кожного активного члена нашої громади.

На одній з таких нарад я побачив незнайомого чоловіка. Нарада ще не почалася, і він сидів окремо в ряді порожніх стільців, так що я міг добре роздивитися на нього. Це був рослий чоловік. На перший погляд, було йому п’ятдесят п’ять років, отож для мене – тоді тридцятип’ятирічного – він був людиною батьківського віку. Перше, що кинулось в очі, — це обличчя незнайомого. Широке відкрите чоло, коротко підстрижене, з пробором волосся, трохи посічене сивиною. Під рівними темними бровами уважно примружені очі, ледве приплюснутий ніс, тонкі губи, рівне підборіддя. Таке обличчя не можна назвати продовгастим – тоді мені видалося, що найкраще до нього підходив би прикметник “високе”.

Вже не пригадую, що тоді обговорювали. Головував на засіданні відомий у США громадський діяч д-р Володимир Ґалан, який емігрував до США в 20-х роках. Тоді він був директором ЗУАДК, і про нього та працю очоленої ним допоміжної організації широко знали в таборах переміщених осіб в Західній Німеччині. Тому його шанували як старі, так і нові емігранти. Отож я припускаю, що це могло бути засідання загальногромадського комітету відзначення якогось національного свята.

Як тільки почалася нарада, незнайомий, здавалося, уважно прислухався до виступів промовців. Сидів він рівно і якимось непорушно, спершись потилицею на стіну. “Хто отой добродій?” – запитав я нишком Петра Михайловича Шинкаря, поруч з яким я сидів, і кивнув у бік незнайомого. “А хіба ви не знаєте? — здивувався Шинкар. — Та це ж Тодось Осьмачка! Він живе в цьому будинку — ЗУАДК дав йому тут працю прибиральника...”. “Так ось який він – Осьмачка!” – промайнуло в думці, і від того моменту мені вже й на тямку не йшли виступи учасників засідання, які про щось говорили, за щось сперечалися, щось узгоджували.

II

Бувають в житті такі хвилини піднесення, коли зустрічаєш людину, яка довгий час була об’єктом твого зацікавлення, а то й поклоніння, і відчуваєш, що ось – ласкава доля зводить тебе з нею. Тоді аж не вірилося, що я сиджу кілька кроків від поета, творами якого я зачитувався ще у 1946 році в таборі ІРО в замку баронів фон Фрізенів – Фірнсбергу, коли в мої руки потрапила його збірка поезій “Сучасникам”, видана 1943 р. у Львові. Я її позичив у доктора Василя Зайцева, таборового лікаря і душі культурного життя маленького українського табору, загубленого в сільській місцевості Франконії неподалік залізничної станції Розенбах, що на вітці між Ансбахом і Роттенбургом-на-Таубе.

Кілька днів я не випускав з рук збірки Осьмачки, блукав з нею алеями старовинного баронського саду, забирався в хащі сусіднього бору і там, на глухих сонячних галявинах, далеко від людей, огорнутий гарячим духом живиці, читав-перечитував Осьмаччині вірші. Не виходив з дива від несподіваних поетових метафор, епітетів і образів, якими він зображував такі ніби знайомі почування і речі, наповнюючи їх новим звучанням і надаючи їм інакшого вигляду. Оригінальність віршів Осьмачки водночас радувала і приголомшувала. “Скорботна книга” поета навівала сум, бо то були непевні часи – в сусідньому Ансбаху

розташувалася радянська репатріаційна місія, яка шастала в супроводі американських офіцерів по всіх таборах, вишукуючи громадян СРСР. У пам'яті оживали болючі, похмурі картини недавнього жахливого минулого — перед і під час війни, і душу ятрила думка: чи не доведеться примусово повертатися “на рідину”? Збірка “Сучасникам” загострювала такі почування, бо про мандри за океан, у вільні країни, ніхто тоді й не мріяв, крім небагатьох щасливців, які мали рідню в США чи Канаді. І скарга Осьмачки ставала і моєю скаргою:

*Нащо ти викинув, сизохребетний степе,
Мене на трудний камінь вулиць городських,
Нехай би я сконав на обрії у тебе
У тінях трав первісних і густих,
І голова моя отам, як та могила,
Під хмарами лежала б у яру...
Нехай би в черепі моїм гадюча сила
Прогризла, щоб ховатися, собі діру.
Бо нині думи чорні і стожалі
Гарячий мозок підняли в логві із дна,
Із його кров тече на дальні далі,
Туди, де кубляться грядущі времена...*

Та, незважаючи на похмурість поетової “скорботної книги”, вона залишала в душі незвідану морально-естетичну насолоду – усвідомлення, що серед нас живе поет, який саме так пише про ту дійсність, що її поети мого юнацтва оспівували в підлабузницько-шкурних одах, пеанах і панегіриках. Вірші Осьмачки викликали такий потрібний тоді катарсис – самоочищення від радянського поетичного намулу. Я зрозумів, що для того, щоб повністю відчувати жахіття тієї дійсності і назавжди закарбувати її в духовному літописі нашого народу, саме й надавався стихійний скорботний талант Осьмачки. Зустріч з його поезією, що мала, за Шевченковим окресленням, “неокраєні крила”, була для мене, вихідця з донецьких степів, подібною до вперше в дитинстві побаченого простору Азовського моря, а після війни – вкритих снігами вершин Альп. Водночас вони зачаровували і лякали...

Врешті це легко зрозуміти, бо перші два повоєнні роки були для мене роками відкриття і захоплення. Те, що я читав тоді, було таким відмінним від знайомих (звичайно, в рамках середньошкільної програми рідної літератури) Тичини, Рильського, Сосюри, Бажана та читаних вдома чи в бібліотеці збірках менш відомих українських і російських поетів та поетів, перекладених з чужоземних мов. Адже все інше в роки мого юнацтва, крім дозволеного режимом, все цінне в українській літературі було для мене, як і для моїх ровесників, “за межами заказаними”, як влучно колись висловився Іван Багряний. Поети української еміграції – недоступні, твори майстрів “розстріляного відродження”, а серед них і чудом вцілілого Осьмачки – заборонені.

III

Відірваний понад два роки від рідної книжки (та й книжок взагалі) обставинами війни і праці, я щойно тоді починав відкривати для себе новий світ української поезії, читав усе, що друкувалося на сторінках часописів “Українські вісті”, “Час”, “Українська трибуна”, “Українське життя”, “Неділя” та журналів “Арка”, “Заграва”, “Хорс”, “Пу-гу”. В них регулярно друкувалися твори таких неподібних один до одного поетів, як Євген Маланюк та Іван Багряний, Михайло Орест і Тодось Осьмачка, Олекса Стефанович та Олена Теліга, Юрій Липа й Олег Ольжич, Оксана Лятуринська та Ігор Качуровський, Василь Барка і Леонід Мосендз, Богдан Кравців та Вадим Лесич, Юрій Клен та Святослав Гординський, Яр Славутич і Олег Зуєвський, Юрій Косач і Леонід Полтава, Михайло Ситник та Іван Манило, Борис Олександрів та Ганна Черінь, Андрій Гарасевич і Остап Тарнавський, Юрій Буряківець та Микола Щербак. Їхні твори свідчили про багатство, оригінальність та розмаїтість стилів рідної поезії. А скромні, друковані на дешевому папері, кишенькового розміру збірочки

поетів-емігрантів були куди ріднішими моєму серцю, ніж розкішні, в шкіряних, тиснених золотом обкладинках фоліанти баронської бібліотеки.

Під впливом прочитаного і самому кортіло пробувати пера. Одначе лише знайомство з поезією Осьмачки, сперше із віршами збірки “Сучасникам”, а згодом з октавами “Поета” було справжнім поштовхом писати. Саме завдяки його віршам я самотужки зрозумів до тієї пори не знану мені істину, що кожний справжній поет дивиться на світ тільки власним духовним зором, відображує життя власними образами, барвами власної мовної і мистецької палітри. В цьому секрет його оригінальності. Так довго, як існуватиме цей світ, усе в ньому не буде до кінця вичерпно оспіване, зображене, змальоване і осмислене. Література, так як і історія, не має якоїсь остаточної мети і остаточного завершення.

Дух і плоть світу — від найпіднесеніших і найінтимніших до найниціших і найвідкритіших почувань, від найвеличніших споруд матеріальної культури до найбуденніших речей домашнього вжитку – можуть бути зображені на новий лад. Так, між іншим, ще перед війною, читаючи вірші про Сибір у збірці російського поета Віссаріона Саянова “Золотая Олекма”, я зрозумів, що навіть страшний, ненависний нам, несходимий Сибір, що, до речі, серед мільйонів інших, поглинув у крижаних просторах і мого батька, — це також чиясь рідна, люблена батьківщина... Зустріч з творчістю Осьмачки, можливо, найвиразніше допомогла мені від самого початку моїх власних поетичних спроб зрозуміти, що світ поезії не має оклепаних тем – є лише неадекватні талантом поети. Так, як і інші читачі, у творах Осьмачки віч-на-віч, серце до серця я пізнав первородний самотужки талант...

Усе це миттю промайнуло тоді в моїх думках, і не дивно, що сидів я тоді як на шпильках, поглядаючи на непорушного, задуманого Осьмачку. Пошепки я попросив П. М. Шинкаря познайомити мене з Осьмачкою.

IV

Незабаром Осьмачка підвівся і, обходячи попід стіною ряди стільців, подався до дверей. Шинкар кивнув мені, і ми поспішили за Осьмачкою. Ми наздогнали його в коридорі перед самими сходами, що вели на другий поверх. “Тодосю Степановичу, — сказав Шинкар, беручи мене під лікоть, — вибачте мені, будь ласка, але я хочу представити вам цього молодого чоловіка. Він також пише вірші”. Я відрекомендувався Осьмачці, а Шинкар поспішив назад у залю. Якусь мить я ніяково стояв перед Осьмачкою, не знаючи, з чого починати розмову і чи взагалі починати, бо вираз його обличчя не свідчив, що він був акурат втішений знайомством з кимось, що “також пише вірші”.

Одначе мене виручив сам Осьмачка: “Біляїв?.. Щось не пригадую собі... А ви десь друкуєтесь?” – “Трохи друкуюсь, — відповів я, — під псевдонімом В. Білик”. Це пояснення, самозрозуміло, нічого йому не пояснило, бо він моїх віршів не читав, та й була їх надрукована в той час якась дещиця. А в літературних колах у Німеччині я не бував – так якось складалося моє таборове життя. “А з яких ви, земляче, сторін?” — “З Донбасу”. — “З Донбасу? Ви дивіться... Там таки й народилися?” — “Авжеж – ще дід шахтарював і батько, і батькові брати, а від тридцять третього й мамині брати – втекли з Білоцерківщини...” — “О, це вже ближче моїх сторін. А чи давненько тут, дозвольте запитати?” — “Та ось вже сьомий рік, як примандрував з Австралії...” — “З Австралії, кажете?” Темні брови Осьмачки скинулися вгору, а в очах уперше промайнула блискітка зацікавлення: “І де тільки лихо нашого брата не порозкидало?..” У його ставній і моложавій постаті (п’ятдесятип’ятирічний на вигляд Осьмачка мав тоді шістьдесят п’ять років) була помітна настороженість. Одначе її зовсім не відчувалося в його мові. Говорив він лагідно, так що навіть його уривчасті коротенькі запитання і репліки звучали плавно і невимушено. Можливо, це була ознака роздвоєності його вдачі, спричиненої психічними потрясіннями в радянських казематах. Довідавшись, що я вечорами вчуса в університеті і майже кожної п’ятниці заходжу до Горожанського клубу побачитись з колегами по будівельній праці і погуторити в товаристві

за чаркою, Осьмачка запросив мене відвідати його: “То загляньте й до мене колись — це ж рукою подати. Упоравшись з прибиранням, я майже завжди в себе в кімнаті — отам на другому поверсі. Розповісте про наших людей в Австралії, а може, щось і свого прочитаєте”. На тому ми й попрощалися.

Опісля я кілька разів відвідував Осьмачку в його помешканні. У темному вестибюлі я натискав на кнопку дверного дзвінка і чекав, поки автоматично відчиняться двері. Осьмачка завжди стояв на верху сходів у темному коридорі, освітлюючи кишеньковим ліхтариком спершу моє обличчя, а потім, коли я йшов на другий поверх, східці під моїми ногами і промовляв словами з пісні: “Ой, що ж тебе принесло, чи колесо чи весло?..”

V

У статті-спогаді про Осьмачку, надрукованій в щоденнику “Свобода” за 17 жовтня 1962 р., Оксана Керч чомусь порівняла помешкання Осьмачки в домі ЗУАДК з... “конурою”. Моє враження зовсім протилежне — в його просторій кімнаті дещо залишилось від колишньої елегантності старого “таунгаузу” – триповерхової резиденції, либонь, федерального стилю в ряді подібних будинків, що відділялися один від одного вузькими, як їх називають, “брізвеями” (продувами): мармуровий камін, ліпні карнизи попід високою стелею, масивні дубові двері з мосяжними фігурними ручками. Посеред кімнати стояв довгий вузький стіл з безліччю всіляких дрібних речей, потрібних охайному самотньому чоловікові: гудзиками, ножицями, нитками, подушечкою з голками, шпильками та наперстком, праскою. На цьому столі були також розкладені газети, журнали, олівці і папір, а до краєчку стола була прикручена креслярська шарнірна лампа з металевим абажуром. Біля столу стояло два металевих кухонних стільці з цератними сидіннями і спинками. В лівому, як увійти до кімнати, кутку стояло одинарне, на солдатський лад застелене ліжко, а коло нього на стіні висіли світле ґабардинове пальто і фетровий капелюх. Оце, здається, було все земне майно Осьмачки в багатющій Америці.

Незабаром я довідався, що справжній його скарб зберігається під ліжком у тому знаменитому “чамайдані”, про якого колись писала у “Нових днях” Марія Кейван і з прототипом якого в поемі “Поет” Свирид Чічка покидав Київ, повертаючись до рідного села:

*Взяв чамайдан і рушив без затриму
до рідних виводів з хвостами диму.*

В ньому він зберігав свої рукописи, листування і чотиритомний словник Грінченка. З цим скарбом він не розлучався у всіх своїх мандрах по Канаді, США і під час останньої подорожі до Європи. Якось Осьмачка витягнув його з-під ліжка при мені. А сталося це з такої нагоди. Він попросив мене прочитати якогось мого вірша. Я прочитав “Зустріч”, де є такі рядки:

*Рум'янцем на твої лілейні вилиці
Лягла напою золотиста тінь.*

Осьмачка, видно, не зрозумів значення іменника в множині “вилиці”, бо запитав, що то за “лілейні вилиці”? Треба сказати, що це слово зустрічаємо в одинадцятій октаві Осьмаччиної поеми “Поет”:

*І журавель у дно криничне чорне,
зворушене холодним джерелом,
скрипів у вилицях залізним шворнем...*

та в тридцять четвертій октаві:

*І журавель на тлі небесних хартій
у вилицях скрипіти перестав...*

В Осьмаччиній поемі слово “вилиці” означає природну або штучну розвилину, в яку на шворіні вставлено жердину криничного журавля. Коли ж я пояснив, що “вилиці” в моєму

вірші — це опуклі частини обличчя між очима і верхньою губою, Осьмачка якось таємничохитрувато посміхнувся: “Та ж то “скивиці!” — і почав витягати “чамайдана” з-під ліжка. Знайшов там відповідний том Грінченкового словника, і ... виявилось, що “вилиця” — не частина людського обличчя, а морди чотиринової тварини! “А тепер глянемо на “скивицю”, — якось немовби проспівав Осьмачка, перегортаючи сторінки іншого тому. Одначе “скивиці” там не знайшов – немає її і в інших наших словниках. “Отакої, — якось розгублено промовив Осьмачка. — А Косинка ж тільки це слово і вживав...” Я гадаю, що “скивицю” слід обов’язково вписати в словник української мови, бо ж цього іменника вживали такі майстри, як Осьмачка й Косинка, який — я це тоді відчув — був незаперечним авторитетом для Осьмачки.

З моїх вечірніх відвідин пригадую ще ось такий ритуал. Господар ішов до кухні, брав з холодильника дві баночки пива, розкривав їх, подавав мені одну через стіл, а сам всідався навпроти мене по другому боці стола і починав пити пиво – не кваплячись, маленькими ковтками, солодко мружачи очі. Розмову завжди він починав сам, і то не відразу, на якусь конкретну тему, а про це та те, поки не зловлював нитку певної думки і тоді вже тримався її. Слід зазначити, що в розмовах Осьмачка ніколи не називав конкретних осіб, байдуже, знайомих мені чи не знайомих. Якось оповідав, що “один наш земляк” водив його в Нью-Йорку до одного американського видавництва, яке ніби виявило зацікавлення ознайомитись з оригіналом одного з прозових творів Осьмачки – якого саме не сказав. Припускаю, що видавництво розглядало можливість перекладу його на англійську мову. “Там один чоловік розмовляв зі мною по-російськи, — розповідав Осьмачка, — але з акцентом нью-йоркської Маросейки. “Не зацікавлені, — каже, — старе...” А я його запитав: “А якби Гоголь зараз жив і щось написав властивим тільки йому стилем, то ви теж би йому те саме сказали?” А він тільки плечима знизав і підвівся з-за столу, даючи зрозуміти, що розмова закінчена...”

VI

Шкода, що я не мав тоді портативного магнітофона, щоб записати висловлені Осьмачкою думки про літературу і про двох близьких його серцю мистців – Григорія Косинку та Павла Тичину. Та я й не певний, чи він би погодився на такий запис. Адже страдницький досвід поета, запротореного в радянський психіатричний ізолятор сорок років перед тим, як той “лікувальний” заклад став широко відомий на Заході, залишив помітний слід на психіці поета. Наприклад, він скеровував на мене світло креслярської лампи, сам залишаючись в тіні, і так протягом чверть чи півгодини вів розмову. Пригадую ще й такий випадок. На третьому поверсі будинку, якраз над Осьмаччиною кімнатою, містилася Українська мистецька студія, в якій починали своє навчання молоді студійці. Згодом дехто з них здобув визнання в мистецькому світі як художники, графіки і скульптори. Одного вечора в двері Осьмаччиної кімнати хтось постукав. Коли господар відчинив двері, я побачив на порозі старого чоловіка козацької зовнішності, чисто репінського типу з голеною головою та розкішними сивими вусами. З нього, як я пізніше довідався, студійці малювали ескізи обличчя. “Даруйте мені, Тодосю Степановичу”, — звернувся до Осьмачки старенький. — Я забув вдома свої окуляри, а професор Мегик наказав учням малювати моє лице з окулярами... Так я оце і забіг до вас — чи, бува, не позичите мені ваших?..” — “Дайте мені спокій з вашими окулярами... Як вони добрі учні, то й так їх вам домалюють” — і Осьмачка безцеремонно зачинив двері перед зняковілим натурщиком і невдоволено пробурмотів: “Ще цього мені бракувало — позичати комусь окуляри...” Не виключено, що так він міг би відреагувати і на прохання дозволити записати на стрічку його думки.

Важко точнісінько реконструювати події понад півсторічної давности, але дещо запам’яталось назавжди. Одного вечора Осьмачка почав мені вголос читати “проясні” з “Поета”, а потім розпитувати, як я їх розумію. Я відповів, що “проясні” мені нічого не прояснюють, бо в них, на мою думку, таїться якийсь тільки авторові відомий код. Я не

претендую на безпомилність, але це код незмірної самотності і автора, і людини взагалі. Осьмачка на мить приплющив очі і промовчав. Я взагалі не сподівався, що він коли-небудь читатиме мені свої вірші, бо, запрошуючи відвідати його, він ніколи цього не обіцяв. Я не знаю, що спонукало його в одному вірші писати:

*Сило Божа, дай мені снаги поезій
не читати випадковим слухачам.
Бо з останнім звуком читаної речі
і душа понуро з серця виліта
і по лісі потім **в муках порожнечі**
мною водить довго **темна самота...***

Почуття розчарування? Образи? Зневіри? Хто знає? Як і кожний поет, він усвідомлював, що більшість людей не цікавиться поезією. І, можливо, саме тому той його вірш кінчається благанням:

Сило Божа, дай душі моїй простору
і єдиного з душею слухача!

Читаючи-перечитуючи ці Осьмаччині рядки, я переконуюсь, що в його прояснях таки були закодовані “муки порожнечі” і “темна самота”! Щоб розшифрувати цей код, варто вчитатися в зацитовані вище і нижче рядки (*жирний шрифт мій. — В. Б.*):

*І наш Кобзар звертався **теж до стін**,
щоб часом не пропасти від зневіри,
і, залишаючись **самотнім**, він
схилявся нишком до святої ліри,
яка гуде мені, неначе в дзвін:
о горе, мрійнику, тобі без міри,
коли живий ще ти, то стогін струн
шукає вух живих і серед трун...*

* * *

*І знов, і знов душа моя безсила
питається прокляттям літ:
навіщо ти мене взяла й пустила
самотнього на білий світ.*

* * *

*Бо так мене побила праця,
що свій і пашпорт я подер –
і всі бояться, мов вигнанця,
мене, **самотнього**, тепер.*

* * *

*Не те тут говорить і сміх для привіту,
й душа у молитві вже певно не та,
і тільки на тлі безконечного світу
та сама й незміння моя самота!*

* * *

Це лише кілька прикладів.”Самотність”, “самота” майже наскрізь пронизують всі вірші Осьмачки. Чи слід після цього дивуватися, що я був глибоко зворушений, відчуваючи себе щасливим обранцем (нехай і на короткий час!) змученого і самотнього поета? Це почуття пізніше підсилилося, коли я прочитав у книжці Уласа Самчука “Планета Ді-Пі” (1979) цитату з листа Юрія Шереха до нього про те, що на аугсбурзькій конференції МУРу в 1946 р.

“Осьмачка демонстративно виходить з кімнати, коли починає читати хтось з молодих...” А то ж були хоч і молоді, але поети, що вже мали друковані збірки! – подумав я. А мене, поета без збірки, йому навіть не відомого, він попросив прочитати кілька віршів!

Одного вечора Осьмачка читав мені присвячений йому особисто Тичинин переспів “Белеет парус одинокий” Лермонтова. В розмовах зі мною Осьмачка, треба сказати, ставив Тичину на найвище місце в нашій поезії після Шевченка. Він вважав його творцем “словомузики” і “звукомалюнку”: “Навіть в поемі про Котовського – кривавого червоного карателя – і тут Тичина самотній. А про інше і мови немає... Вік мине, а такого другого навряд чи матимемо...”, — проказував сумовито. “А чому ви думаєте, переспів “Паруса” тичининсько-геніальний? Бо в ньому навіть підсилено звукопис оригіналу – свист вітру і шкварчання хвиль! Лише вслухайтесь у звукосполучення “ст” і “че”, “чи” та “що”, “ща”:

*Під ним проміння блакитнясте,
Над ним одсончин золочин,
А він все рветься в поринасте,
Неначе в бурях є спочин.
Бурхоче вітер, глиб подасться,
І щоглу з свистом натяга,
Гай-гай, а він не прагне щастя
І не від щастя відбіга.*

Тому лейб-гвардії гусарові, продовжував Осьмачка, нівроку, геніальності не бракувало: Пушкін Петра оспівував, наш Гоголь висміював петербурзьких чинуш, а він усю Росію припечатав прощанням з немітою країною рабів і панів... До речі, Павло Григорович любив Лермонтова, казав колись, що “ і зоря з зорею розмовля” його просто потрясає... Потім навіть уплів оригінал “Выхожу один я на дорогу” як рефрен в один свій твір...”

При іншій нагоді Осьмачка завважив, що не любить лабораторного аналізу поезії. Я саме розповів йому, що в університеті на лекціях англійської літератури викладач почав вводити студентів у методи розуміння поезії. І це людей, що переважно мали на меті здобути дипломи з практичних ділянок, як ділова адміністрація, бухгалтерія, механіка, будівництво тощо. Однак для них кредити англійської мови і літератури були вимогою програми вищої освіти. Коли я сказав, що більшість моїх однокурсників дивиться на “Оду грецькій урні” Кітса і на “Пелюстки облич” Павнда як на щось зовсім непридатне для їхньої кар’єри, не говорячи про щоденне життя, Осьмачка просто ошелешив мене. “Ті розумні люди мають рацію, — сказав він, — бо для поета поезія — незагойна болячка, а для більшості людей — п’яте колесо до воза”. Не знаю, чи Осьмачка грав ролю “адвоката диявола”, коли, пильно дивлячись на мене, продовжував: “З віку-правіку вся діяльність людини має логічне пояснення – орати, сіяти, жати, полювати, будувати, воювати, лічити, лікувати. А яке пояснення поезії? Тільки уявіть собі щось безглузде за складання віршів! От, наприклад, ви працюєте на будівництві – людина потребує житла. А який в тому сенс, що ви чи я, чи ще хтось сидить і складає вірші про те, що можна описати звичайною мовою без рим і розмірів, метафор і епітетів? І кому те все потрібне? Проза ще так сяк – її читають як не для розваги, то бодай щоб про щось довідатися... Ні – в поезії немає глузду... Бо що таке вірш? Про що він – це ще можна пояснити, але для чого він?” Пригадую, на його запитання я відповів зустрічним запитанням: “Авжеж – яке, Тодосю Степановичу, ваше пояснення, бо ж ви довше гайнували час на таку безглузду, як ви кажете, річ?” Осьмачка уважно подивився на мене і продовжував, немов і не чув мого запитання: “Вірш — це твір сам для себе і в самому собі. Він – Божий дар. Сукупність поетового таланту, розуму, знання і почуття народжує вірш, який після цього живе своїм життям...” Ледве помітна миттєва усмішка промайнула по обличчю Осьмачки: “Тому й не надить мене той аналіз поезії, що ви його почули від свого професора... Для мене вірш — жива істота, прекрасна діва, а його аналіз — це вже, вибачайте, її труп на мармуровому столі анатомки. Щось там розтинають, витягають,

показують...” І вже на темних сходах, прощаючись, Осьмачка напучував мене якимось незвично лагідно: “А ви пишiть – моїми думками не переймайтеся, бо “мысль изреченная ложь есть...”

Чи Осьмачка вивірював тоді мою відданість поезії? На це я не маю відповіді. Таке припущення хтось міг би потрактувати як чванливість чи самохвальство, бо що варте написане мною в порівнянні з епохальними творами Осьмачки, якого не тільки українські вчені-літературознавці вважають одним з найбільших поетів Слов'янщини в ХХ ст.?

При іншій нагоді Осьмачка зовсім інакше говорив про поезію: “Світ був би страшенно бідний без літератури... Минуле, сучасне, прийдешнє – все це уподібнилося б пустелі безводній. Все б було в ній – житло, споруди, шляхи... І сила-силенна спраглого люду. Література — життєдайна криниця на цій планеті, а поезія — її найб'ючкіше джерело. І людина вічно шукатиме в поезії того, чого вона не має і ніколи не матиме на землі. І в цьому запевненні вічності поезії, як вінця людської творчості” .

VII

Читаючи спогади декого із наших сучасників, читач може створити хибну уяву про те, що, мовляв, Осьмачку діаспора залишила напризволяще. Це не зовсім відповідає фактам — Осьмачка був одним з трьох-чотирьох письменників, яким у той чи інший спiсiб діаспора допомагала. Для лікування Івана Багряного був створений спеціальний фонд, Уласові Самчукові фiнансово допомагало Товариство волиняків у Канаді, Василь Барка одержував роками від Українського Братського Союзу безплатне помешкання. В одному із спогадів автор його висловлює жаль, що Осьмачка працював прибиральником у будинку ЗУАДК, але чомусь не згадує, що ця праця була посильною для людини його віку, що він не мав над собою начальника, а мав безплатне мешкання і зарплатню, на яку можна було жити. А 1-го квітня 1957 року за ініціативою Юрія Стефаніка був створений “Фонд Т. Осьмачки”. З того фонду він одержав майже 1.500.00 доларів допомоги. Крім того, ЗУАДК жертвував йому різні суми. Працюючи на будівництві, я, пригадую, зібрав серед своїх земляків 94.00 долари на погашення Осьмаччиного боргу в кредитівці “Самопоміч”, за що одержав вдячного листа від Григорія Костюка, який був ручителем Осьмачки. Всі ці гроші уможливлювали йому подорожувати в США й Канаді та здійснити останню передсмертну подорож до Європи. Я згадую про це задля ясности в питанні відносин Осьмачки й діаспори.

17-го грудня 1960 року Український літературний клуб Філадельфії влаштував авторський вечір Осьмачки. Відбувся він в домі Пласту на вулиці Френкліна. Вечір відкрив незмінний голова клубу Володимир Вікторович Дорошенко — “грандсеньйор” української бібліографії. До речі, в колі знайомих і приятелів він любив жартувати: “Щодо мене, прошу брати вище — я не бібліограф, а бібліокнязь!” Він цитував характеристику поетичної творчості Осьмачки, що її дав 1926 року академік Сергій Єфремов у своїй *Історії українського письменства*: “Це якась грандіозна сила фантазії, що навіть буденні звичайнісінькі речі повертає на таємну символіку, повну похмурої якоїсь величності”. Ширшу доповідь про Осьмачку виголосив критик Іван Коровицький. Він особливо зосереджувався на мовному багатстві та глибокому ідейному світі Осьмаччиної творчості. До речі, це був перший авторський вечір Осьмачки, на якому я мав щасливу нагоду бути ще за життя поета.

Після доповіді артистка театру імені Володимира Блавацького Христина Озаркова декламувала “На Ігоревім полі”, а я прочитав уривки з “Плану до двору” та “Ротонди душогубців”. З останньої я вибрав епізод арешту Івана Бруса. Цей уривок своїми короткими, не перевантаженими надміром образів реченнями, як і його інтонацією, нагадував біблійний розмір розповіді. І я вирішив читати його так, як у Великодню суботу в наших ще жалобно-притемнених церквах читають перед плащаницею “Діяння апостолів”.

Читаючи цей уривок, я кинув оком на Осьмачку. Він сидів рівно і непорушно, як і того вечора, коли я вперше побачив його в залі ЗУАДК. Лише повіки його очей були напівзаплющені. Він тоді нагадав мені птаха, що дрiмає на гілці, — сокола, готового злетіти

в небесну височінь. Хто знає, можливо, в думках він і був у вищих ярусах спогадів, з яких, немов з пташиного льоту, він бачив пережите й переболіле...

А короною вечора був виступ самого Осьмачки. Він стояв на сцені – ставний і стрункий – і речитативом читав свою “Думу про Зінька Самгородського”. Того вечора, можливо, через легку перестуду, його чистий голос звучав трохи хрипкувато, нагадуючи голос старого кобзаря чи лірника. Слухати Осьмачку — це значить зрозуміти, що поезію завжди треба читати вголос, а не очима. І присутні напевно це відчули. Якусь мить, після того як він замовк і мовчазно вклонився, присутні сиділи, як зачаровані, а потім, схопившись з місць, довгими оплесками дякували поетові. В декого на очах були сльози.

У залі Осьмачка також дякував організаторам вечора, доповідачеві та виконавцям, дякував підкреслено-коректно, якимось навіть сухо. Відчувалося, що він оминає зближення навіть з тими, що його шанували. Манія переслідування була страшною ціною, яку він до кінця свого життя платив звірячому, за його власним висловом, комуністичному режимові на Україні. “А уривок з “Ротонди” вам таки вдався – ви його правильно передали”, — сказав мені, потискаючи на прощання руку в гамірному вестибюлі Пластового дому. Тоді я не знав, що то було справді нашим прощанням. Осьмачка тихо і непомітно зник з Філадельфії, вирушаючи, як я згодом довідався, в мандри — шукати іншого куточка України у вільному світі. Ні телефона, ні поштівки — це теж було ознакою його набутої психічної надщербленості. Чи можна на нього гніватися за це? В моєму випадку – ні, бо ж він обдарував мене ближчим, ніж я сподівався, взаємленням...

Наприкінці травня 1961 р. в Мюнхені поліція підбрала на вулиці спаралізованого Осьмачку і, знайшовши при ньому американські документи, повідомила консульство США. Після часткового одужання Осьмачки в лікарні спеціальним військовим транспортним літаком його привезли до США, примістивши в психіатричному військовому шпиталі Валеї Фордж біля Феніксвіля, штат Пенсильванія. Коли ж з’ясувалося, що пацієнт не є військовий, адміністрація відправила його до психіатричного шпиталю Бельв’ю в м. Нью-Йорку, звідки 15 серпня 1961 р. він був перевезений до психіатричного корпусу штатного шпиталю Пілігримів в м. Лонг-Айленд, штат Нью-Йорк. У тому шпиталі 7-го березня 1962 р. о год. 6-й ранку Осьмачка помер. Поховали його на українському православному цвинтарі св. Андрія Первозванного в Бавнд Бруці, штат Нью-Джерзі, в ряді могил, який називають Українським Пантеоном. В тому ряді поховані Володимир Січинський, Віктор Доманицький, Володимир Дорошенко, Євген Маланюк, Микола Мухин... Про Осьмачку писали в некролозі: *“Відійшов від нас великий поет нашої доби, поет, що його значення ми навіть неспроможні належно оцінити”*.

15 травня 1966 р. на його могилі було посвячено степовий хрест проекту Святослава Гординського з рожевого мармуру. Кожної провідної неділі чиясь щедра рука уквітчує місце спочинку поета, упорядковує могилу, лишає Великодню крашанку...

Вже й сліду не залишилося від будинку ЗУАДК на 7-й вулиці у Філадельфії. Місце, на якому він стояв, належить Українському горожанському клубові, і, як поговорювали, його може купити Митрополія Української католицької церкви. Може, згодом там прикріплять меморіальну дошку із згадкою, що на цьому місці стояв колись дім добродійної організації, яка облегшила тягар утікацької долі багатьох українців, а при тому ще й додадуть, що там мешкав Тодось Осьмачка. Бо ж два квартали на південь на тій самій вулиці стоїть дім-музей іншого поета, Едгара Алана По. Його, так як і Осьмачку, переслідували демони жахів, смутку, самотності і відчаю – переживань, які позначились на багатьох його творах. Проте фантазмагорії По переважно породжені його вдачею й уявою, стимульованими вживанням наркотиків, а кошмари Осьмачки не лише особисті — це кошмари нашого національного лихоліття.

Post Scriptum

“Літературна Україна” недавно надрукувала уривки із щоденникових записів П. Тичини з 1922 р., в яких він згадує Осьмачку: *“Зайшов Осьмачка. Казав Ліді (майбутній дружині Тичини Лідії Папарук – В. Б.): “Павлу Григоровичу треба взяти в торбу запасу та походити по селах, а потім вже комінтерн воспівати. А то добре, сидівши в Києві, обклавшись книжками, бути революціонером”*. І далі: *“Осьмачці треба було б отряхнути прах з ніг, що дуже поналипав на селах”*. Цей запис датовано 25-го березня 1922 р., а майже через місяць, 24-го квітня, Тичина записав: *“Прийшов пізно з лекції. Ліда каже: “Був Осьмачка. Бігав по хаті, танцював од злості і казився. Що з ним таке? Куди не підеш, каже, чуєш: “Тичина – геній, геніальні вірші Тичини... То в мене Валер’ян (Поліщук – В. Б.) крав образи, а це вже і в Павла Григоровича “Береги вічності” з моїх образів...”* І, нарешті, знову через місяць Тичина записує: *“Осьмачку не люблю. Хай собі він буде геній, а не я – не в тім річ...”*

Робити висновки про когось на підставі окремих характеристик інших людей – річ непевна і невдячна. Однак ці записи Тичини кидають світло на двадцятисемилітнього тоді Осьмачку. По-перше, Осьмачка осуджував роль поета як оспівувача будь-чого, що не відповідає правді. А це ж була найтрагічніша риса такого великого поета, як Тичина. Подруге, Осьмачка вже тоді був поетом такого рівня, що його образи могли спокушати інших, також вельми талановитих поетів. І, по-третє, Тичина вважав Осьмачку геніальним поетом: *“Хай собі він буде геній, а не я...”*

Три покоління читачів на Україні не знають творів Осьмачки. Записи Тичини напевно зацікавили любителів поезії, молодих поетів і літературознавців. З проголошенням незалежності України 1991 року дехто з них почав відкривати для себе Осьмачку, як я це робив п’ятдесят п’ять років тому. В цьому їм можуть дуже допомогти українські наукові установи на Заході. Нам уже треба по крихітці, по зернинці збирати все відоме, а особливо маловідоме чи й зовсім невідоме про нього. Спогади, листи, рецензії — це джерела для майбутніх дослідників його життя і творчості. Адже невмолимий час минає, і скоро серед нас не залишиться нікого з тих, хто особисто знали великого українського поета ХХ ст...

Пригадую мій перший візит у Києві в грудні 1991 р. До мене в номер отелю “Хрещатик” завітав Микола Григорович Жулинський, якому рік перед тим я передав у США свої спогади про Осьмачку і копії збірок його поезій. Він приніс мені цінний подарунок — збірку поезій Тодося Осьмачки, щойно видану в Києві видавництвом *“Радянський письменник”*. Мене зворушив напис на титульній сторінці: *“Дорогому Володимирові Івановичу Біляїву – сердечно пам’ятаючи Ваші оповіді про геніального Осьмачку і дякуючи Вам за Ваші спогади і передані мені матеріали, з надією, що слава Осьмачки рознесиметься по вільній Україні. Ваш Микола Жулинський, Київ, 12 грудня 1991 р.”*

З-поміж моїх поїздок на Україну слід згадати одну, коли 30 травня 1996 року в будинку СПУ був влаштований мій авторський вечір. Ведучим був видатний поет і мій сердешний друг Микола Степанович Вінграновський. Тоді найбільшою для мене несподіванкою була зустріч із сином Осьмачки Ігорем Тодосьовичем та онуками Євгеном і Олександром, які спеціально приїхали з провінції, щоб почути від мене про їхнього батька і діда. Був з ними Микола Андрійович Скорський, критик і літературознавець, одружений з племінницею Тодося Осьмачки Тамарою Михайлівною (дочкою Осьмаччиного дядька Михайла Юхимовича), та дочка Скорських Інна. Мене втішив лист від нього, надісланий 1998 р., в якому він, серед іншого, писав: *“Щиро дякую за останню бандероль з цінними для мене матеріалами, зокрема ксерокопіями збірки “Сучасникам”, де вміщена “Дума про Зінька Самгородського” (її у виданні Радянського письменника 1991 року немає). Сьогодні навіть важко скласти ціну всього того, що Ви зробили для мене. Без Ваших та Г. Костюка спогадів, без ксерокопій статей та рецензій про Тодося Осьмачку моє дослідження було б далеко неповним”*.

1998 року в-во *“Українські вісті”* в Детройті видало збірник *“Живий Осьмачка”*, упорядкований редактором Сергієм Козаком. У збірнику вміщені спогади про Осьмачку

Людмили Коваленко, Марії Кейван, Володимира Біляїва, Петра Одарченка, Юрія Стефаніка та Григорія Костюка.

1999 року київське в-во “Український центр” духовної культури видало найґрунтовнішу дотепер біографічно-літературознавчу працю Миколи Скорського “Тодось Осьмачка. Життя і творчість”. В ній автор люб’язно згадав і мій скромний вклад в його дослідження.

Здається, що я свій обов’язок супроти Осьмачки виконав — нічого більше я не можу додати. На одинадцятому році незалежності України Осьмачка звертається до неї :

*Тому, минувши всякі перешкоди,
звертаюся до тебе, Краю мій,
я з вірою, що ти у час свободи
мене згадаєш, як найтяжчий бій,
що виграла тобі твої походи
на полі духу і живих надій,
І скажеш: “ Це не помилка й провина,
а голос вірного мого сина!”*

Вірю, що це звернення поета не залишиться, як це часто бувало в нашій історії, “гласом вопіючого в пустелі”.

Чеві Чейз, 1990 – Зінгер Айленд, 2002

Примітки

Осьмачка, Теодосій Степанович. Нар. 1895 р. на Черкащині, п. 1962 р. в штаті Нью-Йорк, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Видатний український поет, прозаїк, перекладач. Був неодноразово репресований радянським режимом. Літературний шлях Т. О. почався появою 1922 р. в Києві його першої збірки поезій “Круча”.

Галан, Володимир. Докл. про нього в примітках до статті “Республіки трибун”.

Шинкар, Петро. Докл. про нього там же.

Багрянний, Іван. Докл. про нього в статті “Республіки трибун”.

Орест, Михайло – псевдонім, справжнє прізвище Зеров, Михайло Костьович, брат Миколи Зерова. Нар. 1901 р. на Полтавщині, п. 1963 р. в Аугсбургу, Німеччина, пох. там же, за радянського режиму був репресований, відбувши 4 роки ув’язнення, від 1944 року до смерті жив і творив у Німеччині. Український поет, перекладач, педагог.

Стефанович, Олекса. Докл. про нього в примітках до статті “Співець землі незабутньої”.

Теліга, Олена (прізвище в заміжжі, дівоче прізвище Шовгенєва, Олена Іванівна). Нар. 1907 р. в Санкт-Петербурзі, п 1942 р. (розстріляна нацистськими окупантами разом з чоловіком Михайлом та п’ятьма українськими націоналістами) в Києві. Українська поетеса, редактор, член організації українських націоналістів (Мельника), 1941 р. нелегально прибула до Києва, очолила Спільку письменників, редагувала журнал “Літаври”.

Липа, Юрій Іванович. Нар. 1909 р. в Одесі, п. 1944 р. (жорстоко замучений комуністами) в Галичині, м. пох. невідоме. Український поет, прозаїк, есеїст, публіцист, лікар за фахом.

Ольжич, Олег – псевдонім. Справжнє прізвище — Кандиба, Олег Олександрович. Син Олександра Олесья, нар. 1908 р. в Житомирі, п. 1944 р.(закатований нацистами) в концтаборі Саксенгаузен. Український учений-археолог, поет, політичний діяч-підпільник, заступник голови проводу ОУН(Мельника).

Лятуринська, Оксана. Докл. про неї в примітках до статті “Поет бурхливої доби”.

Качуровський, Ігор. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Барка, Василь. Докл. про нього в примітках до статті “Вірний покликанню”.

Мосендз, Леонід. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Кравців, Богдан. Докл. про нього в примітках до статті “На сторожі слова”.

Лесич, Вадим. Докл. про нього там же.

Клен, Юрій. Докл. про нього в примітках до статті “Творчість у поході життя”.

Гординський, Святослав Ярославович. Нар. 1906 р. в Коломиї, п.1993 р. в м. Верона, Нью-Дж., пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український поет, перекладач, художник, графік, мистецтвознавець.

Славутич, Яр. Докл. про нього в статті “Поет сили”.

Зуєвський, Олег. Докл. про нього в примітках до статті “На сторожі слова”.

Косач, Юрій. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Полтава, Леонід. Докл. про нього у примітках до статті “На сторожі слова”.

Ситник, Михайло. Докл. про нього в примітках до статті “Вірний покликанню”.

Манило, Іван. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Олександрів, Борис. Докл. про нього в в примітках до статті “На сторожі слова”.

Черінь, Ганна. Докл. про неї в примітках до статті “Співець землі незабутньої”.

Гарасевич, Андрій. Нар. 1917 р. у Львові, п. 1947 р. (загинув як альпініст, сходячи на гору Вацман) в Німеччині, пох. там же. Український поет, педагог, піаніст, пластовий діяч, альпініст.

Тарнавський, Остап. Докл. про нього в примітках до статті “Творчість у поході життя”.

Буряківець, Юрій. Докл. про нього в примітках до статті “Поет бурхливої доби”.

Щербак, Микола. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Саянов, Віссаріон Михайлович. Нар. 1893 р. в теп. Іркутській обл., п. 1959 р. в Санкт-Петербурзі, пох. там же. Російський поет, автор, серед іншого, ліричної повісті “Верба” (1939) про Т. Шевченка.

Керч, Оксана. Докл. про неї в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Кейван, Марія Адріяна (прізвище в заміжжі, дівоче прізвище – Крупська), нар 1914 р. на Снятинщині, вдова художника Івана Кейвана (1907–1992), з 1949 р. живе в Едмонтоні (Канада), приятелька Тодося Осьмачки, про якого написала цікаві спогади “У самотній мандрівці до вічності”. Українська письменниця, лікар за фахом.

Мегик, Петро. Нар. 1899 р. на Буковині, п. 1992 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. у Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український художник і мистецтвознавець.

Самчук, Улас. Докл. про нього в примітках до статті “Шукач гарного світу”.

Шерех, Юрій (Шевельов). Докл. про нього в примітках до статті “Співець землі незабутньої”.

Лермонтов, Михайло Юрійович. Нар. 1814 р. в Москві, п. (убитий на дуелі) 1841 р. на Кавказі, пох. у Тарханах. Великий російський поет, твори якого високо цінували Т. Шевченко, Іван Франко та Леся Українка.

Пушкін, Олександр Сергійович. Нар.1799 р. в Москві, п. (від смертельної рани на дуелі) 1837 р. в Санкт Петербурзі, пох. біля стін Святогірського монастиря, побл. с. Михайловського, Псковщина. Видатний російський поет, прозаїк, родоначальник нової російської літератури. Цікавився історією України, в поемі “Полтава” з позицій російської

великодержавницької історіографії зобразив виступ гетьмана Івана Мазепи проти Петра I як зраду.

Кітс, Джон. Нар. 1795 р., п. 1821 р. Англійський поет-романтик, твори якого українською мовою перекладали Василь Мисик, Яр Славутич та ін.

Павнд, Езра Луміс. Нар. 1885 р. в Пенсильванії, п. 1972 р. в Італії, де жив з 1924 до 1945 р., колаборуючи з італійськими фашистами. 1958 року після відбуття кари в США повернувся до Італії. Видатний американський поет-модерніст.

Стефанік, Юрій Васильович. Син видатного українського письменника Василя Стефаніка, нар. 1909 р. на Покутті, п. 1985 р. в Едмонтоні (Канада), пох. в рідному Русові на Покутті. Український журналіст, редактор, літературний критик, голова Об'єднання укр. письменників "Слово".

Костюк, Григорій. Докл. про нього в статті "На сторожі слова".

Дорошенко, Володимир. Докл. про нього в примітках до статті "Поет бурхливої доби".

Коровицький, Іван. Докл. про нього в примітках до статті "Творчість у поході життя".

Блавацький, Володимир – псевдонім. Справжнє прізвище — Трач, Володимир, нар. 1900 р. в Коломиї, п. 1953 р. у Філадельфії, пох. на укр. катол. цв. Фокс Чейз там же. Український актор і режисер.

Січинський, Володимир. Докл. про нього в примітках до статті "Поет бурхливої доби".

Доманицький, Віктор. Докл. про нього в примітках там же.

Мухин, Микола. Докл. про нього там же.

Козак, Сергій Борисович. Нар. 1961 р. на Рівенщині, живе у Києві. Український журналіст, перший журналіст незалежної України, запрошений на працю до США, де редагував у Детройті тижневик "Українські вісті", автор циклу літературних портретів письменників діаспори.

По, Едгар Аллан. Нар. 1809 р. у Бостоні, п. 1849 р. у Балтиморі, пох. там же. Видатний американський поет, автор коротких оповідань, критик, журналіст.

Показчик акронімів у статті і примітках

ЗУАДК – З'єднаний Українсько-Американський Допомоговий Комітет.

IRO – International Refugee Organization (Міжнародна організація в справах утікачів).

МУР — Мистецький Український Рух.

Поет сили (Яр Славутич)

I

Родовід Яра Славутича (до 1941 р. Григорія Михайловича Жученка) — дуже цікава тема. Й він присвятив багато часу та енергії, реставруючи на підставі різних достовірно удокументованих джерел генетичне дерево старого українського старшинського роду Жученків. Предки Славутича у XVII ст. перемандрували з Покуття на Поділля, а звідти на Полтавщину, на землі Запорізького козацького війська і на Слобожанщину.

Нащадок роду Жученків, Яр Славутич народився 11 січня 1918 р. на хуторі Жученки в межах села Благодатне Олександрійського повіту тодішньої Херсонської губернії. У 1936 році, після закінчення середньої школи, він почав студіювати на мовно-літературному факультеті Запорозького педагогічного інституту. 1940 р. успішно закінчив інститут із дипломом викладача української мови й літератури. Як поет Яр Славутич дебютував 1938 р. в харківському *“Літературному журналі”*.

1940 р. його призвали на військову службу. У перших місяцях німецько-радянської війни частина Червоної армії, в якій він служив, приєднується до антинацистського та антирадянського загону Чернігівської Січі. Після закінчення війни Яр Славутич, як і більшість українських утікачів-емігрантів, опинився “на планеті Ді-Пі”, себто в таборах переміщених осіб.

1949 року він разом із дружиною й тещою осів у США – спочатку у Філадельфії, згодом у Монтерей, штат Каліфорнія, а від 1960 р в Едмонтоні (Канада). 1954 р. у Пенсильванському університеті він здобув ступінь магістра, а 1955 р. успішно захистив дисертацію та отримав ступінь доктора філософії. Темою його дисертації була творчість українського поета неосимволіста Михайла Ореста (рідного брата Миколи Зерова).

Отоді я й познайомився з Яром Славутичем. Правда, не в університеті, а в залі Української православної церкви св. Покрови, де він був учителем українознавства в суботній парафіяльній школі. Тут варто зазначити, що “учительська жилка” Славутича така ж б”ючка, як і поетична – ще в 1949 року в м. Аугсбурзі (Німеччина) він написав текст маршу Одумівського юнацтва “Наші будні – розгорнена книга”, музику якого уклав композитор Григорій Китастих. Приспів маршу повторює заклик:

*Вчись, юначе! В заграву боїв
Нас покличе велика мета.
Батьків визволяти з неволі –
Одумівська присяга свята.*

І цьому учительському покликанню він залишився вірним донині.

У св. Покрові тієї неділі відзначався якийсь ювілей. Рік перед тим я емігрував з Австралії до США та оселився у Філадельфії. Архиєрейську службу Божу відправляв митрополит Іоанн (Теодорович) – перший єпископ, якого 1921 р. в київській св. Софії рукоположили в цей сан митрополити відродженої УАПЦ Василь (Липківський), Микола (Борецький) та архієпископ Нестор (Шараєвський). Тоді владика Іоанн був першоєрархом УПЦ в США. Після Літургії в церковній залі відбувався урочистий обід, на якому тамадою був Яр Славутич.

Ставний, чорнявий, дотепний, він справив на мене враження людини, свідомої своєї популярності як поет, але зовсім не граючої ролі знаменитости.

Багато віршів Яра Славутича я читав ще в Німеччині та Австралії, а його “Розстріляна муза” вперше впровадила мене у заказаний у шкільні роки світ знищених сталінським терором українських поетів. Пригадалося, як у таборах до сліз зворушували тисячі людей, і мене в

тому числі, та скріплювали віру в майбутню вільну Україну його “Карпатські січовики” у виконанні нашої славної капели бандуристів:

*Бились хлопці Хустові на славу,
Полягли в нерівному бою
За свою омріяну державу,
Січовую воленьку свою...*

*Буде сліз, та не здолає горе
Ні батьків, ні в тузі матерів.
Чорне море, українське море,
Зустрічай своїх богатирів!*

Після обіду ми познайомилися. Тоді я довідався, що Славутич готується вибиратися в далеку дорогу до Монтерея. Він цікавився літературним життям в Австралії, згадував, зокрема, свого колегу-поета Василя Онуфрієнка, розповідав, що в Пенсильванському університеті, крім нього, захищають докторські дисертації поет Олег Зуєвський і Наталія Іщук-Пазуняк. Розпитував мене про мою освіту та чи не збираюсь я продовжувати її в тутешньому університеті. Я оповідав йому про невлаштованість і важку фізичну працю на будівництві в новій країні мого вибору. “Я розумію вас, колего, але раджу не піддаватися обставинам, а таки здобути тут вищу освіту”, – напучував мене Славутич. Згодом я таки став студентом Пенсильванського університету, але вибрав не слов’янознавство чи філологію, а політичні науки і міжнародні відносини.

Пригадую, що на прощання я запитав Славутича, як би він переклав з російської мови на нашу слово “черкай”? “А в якому контексті це слово вжито?” – запитав він мене. Я відповів, що натрапив на нього в трагедії російського радянського поета-конструктивіста Іллі Сельвінського “Рыцарь Иоанн” в рядках:

*Сокол, сокол, не веди разбою,
Не черкай на белых лебедей...*

та що я хочу перекласти цю коротеньку пісню героя трагедії Івана Болотникова для моєї статті про поетичну творчість, статті, в якій я намагаюся протиставити сумбурне експериментування традиційно-зрозумілому в поезії. Славутич подумав хвильку і відповів: “Найкращим варіантом було б “не пантруй”. Так скінчилася наша перша зустріч.

Людина колосальної пам’яті, Славутич, як виявилось згодом, не забув про моє зацікавлення перекладами. В одному з листів до мене він писав: “Зацікавила мене також вістка, що Ви перекладаєте... Робіть якнайбільше! Адже перекладання виробляє мускулатуру вірша. Заохочую Вас також до Шекспірових оригіналів. Попробуйте щось перекласти з його сонетів чи уривок із якоїсь поеми або віршованої п’єси”.

Після від’їзду до Монтерея, він викладав там у американській військовій школі українську мову. А 1960 р., переїхавши на постійний побут до Едмонтону, став у тому місті аж до відходу на пенсію професором Альбертського університету.

Незважаючи на перевантаженість працею, ми, хоч і не дуже часто, продовжували листуватися. 15 лютого 1980 р. він писав мені:

“Дорогий пане Колего!

Щойно включив Вашу цінну передовицю з “Америки” до Міжнародної бібліографії МЛА – “Український цвіт”. При цьому я прочитав її уважно. Якнайщиріше поздоровляю! Це справді перлина літературного журналізму. Під гаслом П. Тичина в бібліографії вона буде домінувати. Здається, що я писав уже Вам, що й раніше повключав у бібліографію Ваші спомини про письменників. У Вас, без перебільшення, добре критичне перо!”

В цьому ж листі до мене Яр Славутич писав, що вибирається до Нью-Йорка і міг би заскочити до Філадельфії — “свого першого дому на цьому континенті”, якби знайшлися охочі влаштувати його авторський вечір. Також запитував мене, чи зміг би я виступити на тому вечорі з коротким вступним словом. У відповіді йому я дав на це згоду. 24 травня 1980 року такий вечір у Філадельфії влаштував гурток книголюбів. Наступні висловлені мною думки про Яра Славутича є суттєво тим вступним словом (з додатками про нові видання його творів), яке я тоді виголосив. 1988 р., вшановуючи 70-річчя Яра Славутича, чикагський журнал *“Самостійна Україна”* надрукував це моє слово.

II

П’ятдесят років свого життя Славутич присвятив безперервній творчості. За цей час на Заході побачили світ десять збірок його оригінальних поезій та книжка перекладів вибраних поезій англійського романтика Джона Кітса. Твори Славутича також вийшли окремими збірками в перекладах на німецьку, англійську, російську, польську, білоруську й мадьярську мови.

При цій нагоді слід згадати, що Славутич також автор трьох книжок прози: *“Місцями запорзькими”*, *“Козак та Амазонка”*, *“У вирі багатокультурности”*.

Але Славутич не лише поет – він відомий вчений у галузі літературознавства, автор багатьох ґрунтовних праць, кілька з яких, а саме *“Розстріляна муза”* та *“Велич Шевченка”*, були опубліковані окремими виданнями в перекладі на англійську мову. Цією ж мовою Славутич також надрукував близько п’ятдесяти статей і рецензій.

Здавалося б, що одній людині було б не під силу трудитися в інших галузях нехай і спорідненої діяльності. Але не для Славутича! Він-бо ще й відомий мовознавець, автор шістьох підручників із української мови, призначених для англомовних студентів. Але й це ще не все. Славутич також активний видавець, редактор, упорядник антологій, бібліограф, літературний критик, рецензент, активний представник і речник вільної української науки на багатьох престижних міжнародних наукових форумах та в багатьох іншомовних публікаціях (його статті надруковано німецькою, французькою і польською мовами).

Слід підкреслити, що все це почалося не від часу більш-менш улаштованого нормального життя в Новому Світі. Відразу ж після закінчення війни Славутич разом з іншими діячами нашої літератури інтенсивно включився в ту ділянку літературної діяльності, яка є поза сферою індивідуальної творчості. Багато з нас пам’ятають його як секретаря Українського Мистецького Руху, секретаря редакції журналу *“Арка”*, співредактора журналу *“Заграва”*, знають його нині як редактора і видавця альманаху *“Північне сяйво”*, *“Канадської України”*, *“Західно-канадських збірників”*, *“Української Шекспіріяни”*. Як бачимо, ця його кипуча діяльність не припиняється по цей день.

Славутич – невтомний мандрівник – постійно шукає “нових земель”, нових вражень і тем для збагачення і так уже багатющої творчості, він постійно зайнятий новими творчими планами. У 1968-69 рр. він завершив навколосвітню подорож.

Чим пояснити таку багатогранну, ренесансівську на наші відносини і в порівнянні до інших українських поетів, невтомну працю Славутича? Не думаю, що тільки хистом. Талант — талантом, бо це індивідуальний дар Божої благодаті, але у випадку Славутича, принаймні так мені здається, грає роль і родова спадковість, вищий ступінь національно-державницької свідомості і амбіція. Амбіція не в негативному сенсі, а в сенсі особистого розуміння відповідальності, як служіння духовним інтересам рідного народу – риса, що нею в нашій історії ціховано найвидатніших людей. Про це найкраще сказав сам поет у сонеті “Трофеї”:

*Мій кожен день довершує звитягу!
І кожне слово зроджує трофей!*

*Для серця й мозку вибраних людей
Підняв я стяг наснаженого змагу.*

*Не з дальніх обрїїв архипелагу, -
Для спраглих тем, для значности ідей
Черпаю з тебе силу, як Антей,
О земле пращурів, що знали звагу!*

*Здобута в снах, омріяна мета
В державу слів на подвиг Прометеїв
Мене веде, як зірка золота.*

*І снаговиті вицвіти трофеїв
Карбами слави, що походу ждуть,
Мені в майбутнє позначають путь.*

У 1978 році Володимир Жила зробив критичний підсумок усієї творчості Яра Славутича, впорядкувавши про неї різні статті й рецензії в солідному збірнику *"Творчість Яра Славутича"*. Другий том цього видання вийшов у світ 1997 р. в Україні.

Читаючи вірші Славутича, я не надаю жодної ваги суперечкам наших критиків над тим, чи він неокласик, неоромантик чи неоекспресіоніст. Ці питання переважно цікавлять учених, а не читачів і любителів поезії. На читача зовсім не впливають усі ті окреслення, як бароко, вітаїзм, кларнетизм та інші ізми. Для нього все це звучить надто "вчено". Для читача поезія – це в першу чергу реальний світ, що існує поряд із його власним реальним світом. Цей останній світ поезія підносить на вищий щабель і уможлиблює людині бачити і відчувати його по-новому в ракурсі образів і поетичних засобів автора. Взаємне вміння поета й читача увійти у цей поетичний світ, в існуючу дійсність один одного і є, на мою думку, єдиним мірилом поетового таланту. Можливо я помиляюсь, але я таки схильний думати, що все інше в контактї читача з поетом "не від світу цього".

Спостерігаючи упродовж років багатогранну працю Славутича-поета, я часто ловлю себе на тому, що як його творчість, так і його особу найкраще можна окреслити словами сучасного американського літературного критика Кліфтона Фадімана, який колись писав:

"Поезія – не таємниче мистецтво, що його плекають замріяні бородаті молоді чоловіки із розстібнутими ковнірами. Її найкращі майстри завжди були людьми надзвичайної енергії та великого, якщо не завжди глузду, то розуму. Її, поезії, найбільшою якістю не є, як дехто помилково вважає, краса. Нею є сила. Бо поезія є найпотужнішою формою спілкування. На кожний склад слова вона осягає найбільших результатів, діючи на неосяжнім полі наших почувань".

Свого часу українська західна діаспора належно вшанувала творчість Славутича – 1978 р. за *"Зібрані твори"* він одержав першу премію від українського літературного фонду ім. Івана Франка в Чикаго. А року 1982 в Оттаві, в Національній бібліотеці Канади, Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук присвоїла йому звання поета-лауреата.

Незалежна Україна також вшанувала його невтомну працю як поета, громадського діяча та вченого, нагородивши його орденом "За заслуги" III ступеня, 1998 р.

Непростимим було б закінчити цю статтю про Славутича без згадки про сучасну працю поета, який не покладає свого пера, незважаючи на похилий вік, дошкульний ревматизм і проблеми із зором. Славутич зустрів відновлення незалежної України не так, як ті, що лише зітхали і мріяли, але як ті, що невтомно трудилися й боролися за її свободу. Від першого ж року проголошення Акта незалежності він по кілька разів щороку відвідує Україну, читає лекції у вузах, виступає на авторських вечорах і видає нові твори. Дотепер в Україні вийшли п'ятитомне зібрання його поезій, книжка його сонетів у перекладах Леоніда Вишеславського російською мовою, книжка *"Українські розмови"* та 15 книжок десятиох

авторів про його творчість А 80-річчя Славутича вшановано виданням трьох книжок: “Херсонський збірник”, “Січеславський збірник”, “Запорізький збірник”. З цього приводу Славутич писав мені 16 травня 2001 р.:

“Після появи перших двох-трьох мені було приємно, після п’ятої — стривожено, після десятої — соромно, а от перед 16-ю, що в друку, — ганебно. Невже я заслужив такої славутичяни???”

Так – заслужив! Бо він, Яр Славутич, — поет і вчений – є людиною надзвичайної енергії та великих, у його випадку, і глужду й розуму.

Філадельфія, Пенсильванія, 1980 – Зінгер Айленд, Флорида, 2001

Примітки

Славутич, Яр – псевдонім. Справжнє прізвище — Жученко, Григорій Михайлович, нар.1918 р. на Херсонщині, живе в Едмонтоні, Канада. Український поет, перекладач, учений-літературознавець, університетський професор, видавець, дійсний член УВАН та НТШ, лауреат УММАН, член НСПУ.

Орест, Михайло. Докл. про нього в примітках до статті “Хай собі він буде геній...”.

Китастий, Григорій Трохимович.

Іоанн (в мирі – Теодорович, Іван), нар. 1887 р. на Волині, п. 1971 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український духовний діяч, єрарх відродженої 1921 р. УАПЦ, митрополит УПЦ в США.

Василій Липківський, митр. Докл. про нього в примітках до статті “Республіки трибун”.

Нестор (в мирі – Шараєвський, Нестор), нар. 1865 р. на Чернігівщині, п. 1929 р. в Києві, пох. там же. Український духовний діяч, єрарх (архієпископ) відродженої 1921 р. УАПЦ.

Миколай (в мирі – Борецький, Микола), нар.1979 р. на Київщині, арештований радянськими органами ОДПУ 1930 р., засланий до Тюменської обл., дальша доля невідома. Український духовний діяч, другий митрополит відродженої 1921 р. УАПЦ.

Онуфрієнко, Василь. Докл. про нього в статті “Співець землі незабутньої”.

Зуєвський, Олег. Докл. про нього в примітках до статті “На сторожі слова”.

Пазуняк, Наталія. Докл. про неї в примітках до статті “І тут в Америці живу я Україною...”.

Сельвінський, Ілья Львович. Нар. 1899 р. в Криму, п. 1968 р., пох. в Криму. Російський радянський поет, очолював у 20-х роках течію конструктивістів, журналіст, перекладач. І. С. перекладав твори Т. Шевченка російською мовою. П. 1982 р. Москві, пох. там же.

Кітс, Джон. Докл. про нього в примітках до статті “Хай собі він буде геній...”.

Жила, Володимир Тарасович. Нар. 1919 р. на Тернопільщині, живе в Лубоку, штат Техас, де до відходу на пенсію був професором Техаського унів-ту. Український науковець в ділянці літературознавства, журналіст, громадсько-політичний діяч, член уряду УНР на вигнанні, дійсний член УВАН та НТШ

Фадіман, Кліфтон. Нар. 1904 р. в Нью-Йорку, п. 1999 р. Відомий американський літературний критик, редактор в-ва Simon & Schuster (Саймон та Шустер), співукладач класичного довідника “Брама до великих книг” (1980).

Китастий, Григорій Трохимович. Нар. 1907 р. на Полтавщині, п. 1984 р. в Каліфорнії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український композитор, мистецький керівник та деригент Капели бандуристів ім. Т. Шевченка з осідком у Детройті.

Іоанн (в мирі – Теодорович, Іван), нар.1887 р. на Волині, п. 1981 р. у Філадельфії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штвт Нью-Джерсі. Український церковний діяч, єрарх відродженої 1921 р. УАПЦ, з 1924 р. митрополит УПЦ в США.

Показчик акронімів у статті та примітках

УВАН – Українська Вільна Академія Наук.

НТШ – Наукове Товариство ім. Шевченка.

УПЦ — Українська Православна Церква (в США).

УАПЦ — Українська Автокефальна Православна Церква.

ОДПУ – Об'єднане Державно-Політичне Управління.

Політик, вчений, священник (о. Микола Степаненко)

I

Найунікальнішим священником, якого я знав довгі роки ще перед висвяченням як одного з найближчих послідовників і співробітників Івана Багряного, був покійний о. єрей Микола Степаненко.

Микола Омелянович – так я звертався до нього майже півсторіччя. Хто він – син славної Полтавщини, народжений в селянській родині в селі Микільському 15 грудня 1918 р.?

До опублікованих в діаспорі й Україні біографічних даних я можу дещо додати, бо від 1949 року нас єднала спільність “багрянівської когорти” — членство в УРДП. Проте сказати лише це було б дуже мало. Адже нас, попри всі відмінності наших вдач і характерів, єдали ще й глибока взаємна пошана, лояльність і подібність поглядів на події і окремих людей. А передусім — віра в прийдешню перемогу національно-державницької ідеї, відновлення незалежності України і, поза працею на хліб насущний, кропітка повсякденна праця задля наближення цієї перемоги. Всевишній Господь удостоїв нас обох, з-посеред небагатьох інших, найвищої нагороди – дожити до того дня і стати свідками здійснення віковичної мрії українського народу. Більшої в житті людини нагороди немає!

З Миколою Омеляновичем ми тісно співпрацювали в системі ДЦ УНР в 60-80-х роках. Треба сказати, що він ділився зі мною довірчою інформацією, як усною, так і письмовою. У моєму архіві зберігаються сотні його листів до мене і копії листування з іншими діячами української діаспори. Ця інформація допоможе мені відповісти на запитання: хто ж він — М. О. Степаненко?

Упродовж свого понад півсторічного трудового життя він був учителем, журналістом, радіомовником, відомим ученим-літературознавцем, політичним діячем і закінчив свій земний шлях священником.

1937 року Степаненко закінчив філологічний факультет Полтавського державного педагогічного інституту і працював викладачем у школах Полтавської і Київської областей: Полтавській музичній школі і театрі-студії ім. М. В. Гоголя, Тарашанських Першій зразковій середній школі і технікумі механізації сільського господарства та у Велико-Сорочинській педагогічній школі. 1939 року його не взяли до армії як брата “ворога народу” — 1937 року під час “єжовщини” брата Степаненка, Юрія Омеляновича, арештували органи НКВС.

1941 року Степаненко залишається на окупованій німцями території і працює викладачем і директором Шишацького сільськогосподарського технікуму. 1944 року опинився в Німеччині, де після закінчення війни від травня 1945 р. до 1949 р. викладав рідну мову і літературу в гімназіях таборів переміщених осіб у Мюнхені і Карлсфельді.

1949 року емігрував до США. У 1956 році — викладач мови у військовій школі в м. Монтерей, Каліфорнія. У 1961-68 роках — викладач східнослов'янських мов і літератур у Сиракузькому, Нью-Йоркському і Ратгерському університетах, асистент-професор університету ім. Джорджа Вашингтона в столиці США.

1963 року одержав диплом магістра в Сиракузькому університеті, а 1970 року захистив дисертацію в Нью-Йоркському університеті й одержав ступінь доктора філософії.

В 70-х роках — професор Центрально-Мічиганського університету, м. Маунт Плезант, гість-професор Українського Вільного Університету, Мюнхен, університету МекКворрі в Сідней і університету Монаша в Мельбурні, Австралія.

Це М. Степаненко – учитель.

А ось кілька подробиць про нього як журналіста. Ця його діяльність почалася в часи німецької окупації співредакторством “Миргородських вістей”. У Німеччині він був співробітником редакції багрянівських “Українських вістей” та відповідальним секретарем редколегії альманаху “МУР” (Мистецький Український Рух). Після еміграції до США чотири роки працював як позаштатний диктор Української служби “Голосу Америки”. 1954 року від’їхав за контрактом до Мюнхена і один рік пропрацював там як заступник головного редактора і продюсер української редакції радіо “Визволення” (тепер радіо “Свобода”).

Одночасно з викладацькою працею в школах і університетах М. Степаненко був співробітником часописів і редакцій: “Українські вісті”, “Український Прометей”, “Прометей”, “Наші позиції”, “Молода Україна”, “Свобода”, “Народна воля”, “Українське життя”, “Листи до приятелів”, “Мета”, “Америка”, “Вільна думка”, “Визвольний шлях”, “Українська книга”, “Український голос” та інші.

Його статті, переважно інформативно-аналітичні, а також полемічні, він підписував своїми іменами і прізвищем та псевдонімами: Михайло Степовий, Микола Сварожич, Николай Угарті, М. Оринин, М. Юркевич, Микола Антонович.

Всі його статті про творчість українських письменників-класиків та про сучасних літераторів, зокрема “шістдесятників”, про Симона Петлюру як публіциста і критика та статті на інші теми зібрані в книгах “Шосте коло” (1979), “Жива легенда дальшої нашої боротьби” (1979), “Борець за ідеї української нації” (1981) та інших.

Третьою ділянкою інтелектуальної діяльності Степаненка було літературознавство. Він – автор наукових розвідок і доповідей про Івана Котляревського, Григорія Сковороду, Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Нечуя-Левицького, Павла Грабовського, Сергія Єфремова, Олесь Гончара, українських “шістдесятників”, російського поета, знищеного сталінським терором, Сергія Кличкова.

Він також співавтор підручника української мови для студентів американської державної військової школи мов та автор численних книжкових оглядів і рецензій в американських журналах “Books abroad” (“Книжки закордоном”) та “The Slavic and East-European Journal” (“Слов’янський і Східно-Європейський журнал”).

Традиційно Нью-Йоркський університет відзначає заслужених вчених, своїх аспірантів-випускників, “Грамотою з нагоди Дня Засновників”. Такого престижного відзначення удостоївся 22 квітня 1971 р. і Степаненко, який, за словами “Грамоти”, ***“на знак особливої честі одержує цю Грамоту за досягнення найвищого щабля в науковій діяльності”***.

28 квітня 1971 р. Лондонський Словник міжнародних біографій також відзначив Степаненка “Грамотою за заслуги як педагога і вченого” з одночасним оголошенням про вміщення його біографії у 8-му томі цього видання.

Немає сумніву, що видатна наукова праця Степаненка відіграла вирішальну роль в обранні його на посаду віце-президента Української Могилянсько-Мазепинської Академії Наук (УММАН).

II

Нехай читач вибачить мені наступний короткий відступ-порівняння, без якого не можливо писати про Степаненка як політичного діяча.

Я знав багатьох політиків діаспори, що, так як і він, були вчителями, журналістами і науковцями. Проте, на відміну від нього, вони занадто цінували затишок домашнього вогнища та родинний комфорт і тільки частково присвячували себе політиці, хоч і посідали високі звання в різних організаціях. Багато з них, зосереджуючись на вимогах добре оплачуваної праці, майже ніколи не залишали своїх установ, хат і родин. Сьогодні декого з

них журналісти вітчизняних видань, малообізнані з подробицями діяльності і особистостями діаспори, називають навіть “легендарними”! (?)...

Це були кабінетні політики. Одних лякали невигоди подорожувань і віддалі, інших — потреба видатків з власної кишені, а декого просто ніколи не цікавив вихід на ширший загал. Без перебільшення можна сказати, що в демократичному суспільстві потенціал політиків, які свідомо цураються зустрічей з масою, дорівнює нулеві. Таких політиків, скажімо в США, ніяка партія ніколи б не наважилася висунути кандидатами, як тут кажуть, навіть на посаду “ловця бездомних собак”.

Степаненко був уродженим політиком-демократом. Політика була його стихією, а зустрічі і контакти з живими людьми – киснем, без якого політична діяльність в демократичному суспільстві немислима. Він відчував не тільки своїм небуденним розумом, але і тонкою інтуїцією час і потребу творення нових організацій, програми і напрямки дій яких становитимуть для молодшого покоління нову базу праці і боротьби за національно-державницьку ідею України.

Політична діяльність Степаненка почалася в Німеччині 1946 р.

Він один із основоположників УРДП і ще за життя Івана Багряного (1948, 1954 роки) перший заступник генерального секретаря.

У США 1949 р. він заснував і був першим головою ДОБРУСу (Демократичного Об’єднання Бувших Репресованих Українців Советами). Ця організація зібрала кошти і свідчення жертв сталінського голодомору на Україні 1932-33 років і видала першу солідну публікацію про цей геноцид — “Білу книгу про чорні діла Сталіна” окремими виданнями українською та англійською мовами.

1950 р. в США він був ініціатором створення ОДУМу (Об’єднання Демократичної Української Молоді), організації, яка охоплювала переважно молодше покоління вихідців зі Східної України. Ця організація швидко розширила свою діяльність на інші країни української діаспори, зокрема на Канаду. В ОДУМі починали свою політичну діяльність відомі згодом українські політики: Павло Лимаренко (Голова Української Національної Ради 9-го скликання), Юрій Нагорний (член ЦК УРДП), Олексій Коновал (Головний секретар УРДП), відомі вчені, д-р Євген Федоренко і д-р Ярослав Білінський, журналіст і письменник Микола Француженко, церковно-громадський діяч д-р Юрій Криволап та інші.

III

Діяльність Степаненка в системі ДЦ УНР сягає 1948 року. Він був одним з активних учасників підготовчої комісії для реорганізації ДЦ УНР і згодом як член парламентської фракції УРДП на першій сесії УНРади – секретарем її Президії. 1967 р. сесія УНРади обрала його віце-президентом УНР. На цьому посту він залишався незмінно до 1984 р. Варто згадати, що одночасно з політичною діяльністю Степаненко не залишався осторонь громадської діяльності – він був у різні часи членом Управи ЦПУЕН (Центрального Представництва Українців-Емігрантів у Німеччині), головою контрольної комісії УБР (Українського Братського Союзу), членом Політичної ради УККА (Українського Конгресового Комітету Америки) та Ради культури СКВУ (Світового Конгресу Вільних Українців).

На відміну від кабінетних політиків, він був непосидючим — його виступи чули як односторонні, так і опоненти. Він об’їздив чи не всю Західну Німеччину, виступав у Франції, Бельгії, Великобританії, США, Канаді й Австралії. А скільки обіжників і листів було написано ним за цей час! Якби їх зібрати, це був би товстий том цікавого, вдумливого листування, в якому він ніколи не скупився на похвали чи докори. Він не терпів лінощів і літеплого ставлення відповідальних нібито людей до їхніх обов’язків. Йому заздрили і його не любили за це ті, хто звик до життя, де “тишь и гладь, и Божья благодать”.

Чи помилявся він? Так Але він не боявся визнавати своїх помилок чи то у виборі друзів, чи у певних пороблених ним кроках. Єдине, що він не визнавав помилкою своєю чи сотень живих і вже покійних друзів-однодумців, так це формального розриву УРДП на з'їзді в Рочдейлі (Англія) на дві УРДП — одну, очолену ним, та другу на чолі з Михайлом Воскобійником.

Тоді йшлося про збереження ДЦ УНР. Питання стояло руба: чи УРСР є продовженням УНР, чи колонією Москви? Чи Україна повинна шукати “третього шляху” між соціалізмом і капіталізмом? Рочдейльський з'їзд, на який за власні кошти прибули однодумці Степаненка — делегати краєвих відгалужень УРДП зі США, Канади, Австралії, Бельгії, Західної Німеччини, Франції, Аргентини та різних міст Англії — одноголосно вирішив підтримувати ДЦ УНР, акцентував колоніальний статус УРСР і заперечив потребу шукання “третього шляху” між соціалістичним експериментом і досвідом капіталізму, визнаючи примат приватної власності основою суспільно-економічного ладу майбутньої незалежної України.

Таким чином, на понад двадцять років було збережено і забезпечено діяльність уряду УНР на вигнанні. Матеріали українських інакодумців про колоніальний стан УРСР недвозначно довели правильність позиції Степаненка і його відламку УРДП в цьому питанні. Як і потребу розбудови ринкової економіки упродовж десяти років незалежності України.

Я далекий від того, щоб зводити порахунки з тими, з ким він і його однодумці розійшлися в переконаннях — події останніх понад тридцяти років розставили все на свої місця. А хто був правий, а хто помилявся — нехай розсудить історія.

IV

Відхід Степаненка від активної праці в різних ділянках був зумовлений його пенсійним віком і слабким станом здоров'я. Проте для всіх, що знали його, була повною несподіванкою нова сторінка книги його життя – церковно-духовна. Коли він здобув необхідну духовну освіту? Знаючи його невтомність, самодисципліну і вміння зосереджуватися на поставленому собі завданні, я, серед інших, не мусів би дивуватися. З наших спільних подорожей я знав, що він ніколи не розлучався зі Святим Письмом. Багато з нас знали його як блискучого промовця. Я певний, що всі інші вимоги до кандидатів на висвячення в духовний сан він сумлінно виконав упродовж кількох років після відходу на пенсію. А можливо ще й раніше... Адже ще довго перед висвяченням біограф Степаненка в Австралії Степан Радіон так визначив моральні позиції першого: “Проф. Микола Степаненко був і залишається носієм **традиційно-християнських морально-етичних засад і принципів**”.

У листівці-привітанні з нагоди Великодня 1989 р. він повідомляв друзів і знайомих про висвячення його Владикою Митрополитом Мстиславом 23 квітня у Бавнд Бруці в сан диякона. Мені він писав: *“Планую 15 травня знову бути в нашій Лаврі (Бавнд Бруку – В. Б.) і, може, залишуся там на кілька місяців допомагати Владиці Митрополитові... Поздоровляю з натхненням (розуміється – поетичним!) і його чудовими наслідками. Вдячний і відданий М. С.”*

Того ж 1989 р. Владика Мстислав висвятив диякона Миколу Степаненка в сан єрея і призначив його настоятелем парафії св. Михаїла в Сан-Франциско, а згодом — св. Івана Хрестителя в Портланді, штат Орегон. Про нього, як про священника, я чув теплий відгук одного з його парафіян – відомого американського історика українського походження, проф. Джона Решетара.

Слід зазначити, що в новітній українській історії Микола Степаненко – політик, журналіст, учений – не є винятком в покликанні до духовного служіння. Варто згадати кілька прецедентів. Міністр уряду УНР Видибіда-Руденко став православним архієпископом Краківським Палладієм, інший міністр і вчений-мовознавець, професор Іван Огієнко – митрополитом Іларіоном Української Греко-Православної Церкви Канади, політичний діяч і член Сейму Польщі Степан Скрипник – єпископом Прилуцьким відродженої 1945 року

УАПЦ, митрополитом УПЦ в США і першим Патріархом УАПЦ в незалежній Україні, громадсько-політичний діяч на Волині Віктор Соловій – архієпископом Австралійським і Ново-Зеландським УАПЦ, учений-літературознавець С. Гаєвський – єпископом Лубенським відродженої 1945 року УАПЦ, архієпископом Сіднейським, вчений-методист викладання мов у вузах України В. Малець – єпископом Кіровоградським відродженої 1945 року УАПЦ, а згодом – архієпископом Детройтським УПЦ у США.

Ми листувалися. Отець Микола прислав мені копії вирізок з газет його рідної Полтавщини про його відвідини України 1992 р. Також копії його проповідей. Інколи ми розмовляли телефоном. Остання розмова потрясла мене до сліз. Невблаганна хвороба, я відчув це в його голосі, вкрай виснажила його. “Я вмираю і прошу ваших молитов за мене грішного”, – сказав він наостанок.

14 березня 1993 року в м. Сан Хозе, Каліфорнія, о. Микола відійшов у інший світ, залишивши вірну дружину пані-матку Галину, сина Юрія і невістку Анну. 17 березня 1993 р. тлінні рештки єрея Миколи були поховані на цвинтарі в Бавнд Бруку.

На кінець я зацитую уривок з однієї його проповіді (в одинадцяті неділю по П’ятидесятниці), копія якої зберігається в моєму архіві:

“З цього оповідання ми, дорогі брати і сестри, виразно бачимо, що прощення є приємним Богові і що воно рятує розкаяних, бо всемілостивий Бог наш навіки забуває гріхи розкаяних.

Одягнімося ж і ми в духовну одягу любови до Господа нашого Ісуса Христа і до свого ближнього, будьмо добрими, милосердними, смиренними, покірними, незлобивими, тихими, довготерпеливими, шанобливими і щиро, не по-блюзнірському, прощаймо один іншому, якщо хтось має до свого ближнього почуття жалю чи образи. І нехай над усіма нами буде всеочищаюча любов, що є завершенням завершеності. Амінь”.

Зінгер Айленд, вересень, 2001

Примітки

Степаненко, Микола Омелянович. Нар. 1918 р. на Полтавщині, п. 1993 р. в Каліфорнії, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Член-основоположник і чільний діяч УРДП, педагог, радіожурналіст, публіцист, учений-літературознавець, дійсний член НТШ, священник УПЦ.

Кличков, Сергій Антонович. Нар. 1889 р. на Тверщині (Росія), 1937 р. арештований органами НКВС, зник безслідно. Російський письменник т. зв. селянської течії, в 30-х роках репресований радянським режимом.

Лимаренко, Павло Данилович. Нар. 1929 р. в Польщі в родині емігрантів з України (батько П. Лимаренка – полк. Данило Лимаренко був активним учасником збройної боротьби УНР на Херсонщині в загонах отамана Гуленка-Гулого), живе у Філадельфії, ветеран армії США (учасник корейської війни), інженер за фахом. Чільний діяч Укр. нац. держ. союзу, ОДУМу, член екзильного уряду УНР, член Укр. Нац. Ради, голова Укр. Нац. Ради (1984 – 89), довголітній редактор часопису “Мета” .

Нагорний, Юрій Андрійович (псевдонім – Ю. Мартюк), нар 1927 р. на Україні, живе в м. Уоррен, шт. Нью-Джерсі. Український громадсько-політичний діяч, журналіст, перший голова ЦК ОДУМу (1953 – 1954), член ЦК УРДП, член УНРади, співробітник “Українських вістей”, “Українського Прометея”, “Наших позицій” та “Молодої України”, за фахом – фармацевт.

Федоренко, Євген Васильович. Нар. 1929 р. на Харківщині, живе в штаті Нью-Джерсі. Український вчений. На еміграції з 1944 р., після війни закінчив гімназію в Німеччині, Лювенський університет у Бельгії (диплом магістра в ділянці політики та міжнародних

відносин), Фордгемський та Нью-Йоркський університети в США (диплом доктора філософії в ділянці слав'янознавства), викладав у Нью-Йоркському та Ратгерському університетах, в Українському Вільному університеті, з 1998 р. – учений секретар УВАН, академік Академії педагогічних наук України та Академії викладачів вищих шкіл України, редактор, громадський діяч (голова Шкільної Ради УККА в США). Член НСПУ, лауреат нагороди “Просвіти” – Будівничий України.

Білінський, Ярослав. Нар. 1932 р. в Польщі, живе в шт. Делаваар. Український та американський учений-політолог, проф. Політичних наук Делаваарського унів-ту, дійсний член НТШ та УВАН. Президент УВАН.

Француженко, Микола. Докл. про нього в статті “Вірний покликанню”.

Воскобійник, Михайло Григорович. Нар. 1918 р. на Полтавщині, п. 2001 р. на Флориді, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Український вчений-історик, політичний діяч, журналіст, основоположник УРДП, член уряду УНР на вигнанні, голова Укр. Нац. Ради (1989 – 92). Дійсний член УВАН та НТШ.

Радіон, Степан. Нар. 1912 р. на Волині, з 1949 р. живе в Мельборні. Український журналіст, письменник, бібліограф, був заступником президента УММАН.

Мстислав (в мирі — Скрипник, Степан), нар. 1898 р. в Полтаві, п. 1993 р. в Канаді, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку, штат Нью-Джерсі. Племінник С. Петлюри. Український політичний і церковний діяч, хорунжий армії УНР, член польського Сейму, єрарх відродженої 1941 р. УАПЦ (єпископ Прилуцький), архієпископ, а згодом митрополит УПЦ (в США), перший патріарх відновленої на Україні УАПЦ.

Решетар, Джон Стівен. Нар. 1924 р. в Міннеаполісі, живе в м. Портленд, штат Орегон. Американський історик українського роду, професор ряду американських університетів.

Палладій (в мирі — Видибіда–Руденко), прав. архієпископ, за доби УНР міністр уряду, нар. 1893 р. на Брацлавщині, п. 1971 р. в Стейтен Айленд, шт. Нью-Йорк, пох. там же. Український церковний діяч, на еміграції в Польщі з 1920 р., прийняв чернечий постриг, згодом був хіротонізований в єпископи, в 40-х роках — архієпископ Краківський (Польської прав. церкви), в США очолював УАПЦ в екзилі.

Іларіон (в мирі – Огієнко, Іван), нар. 1882 р. на Київщині, п. 1972 р. у Вінніпезі (Канада), пох. там же, митрополит УГПЦ, відомий український вчений – мовознавець, історик культури і церкви, церковний і культурний діяч, міністр освіти, віросповідань в уряді УНР, організатор університету в Кам'янець-Подільському, на еміграції з 20-х років.

Варлаам (в мирі — Соловій, Віктор Сильвестрович), нар. 1891 р. на Чернігівщині, закінчив Новгород-Сіверську духовну школу та Чернігівську духовну семінарію, в 1 св. війні – офіцер-артилерист рос. армії, прибув до Австралії 1950 р., п. 1966 р. в Мельборні, пох. на укр. прав. секції цв. Руквуд у Сіднеї. Архієпископ Австралійський і Ново-Зеландський (1959 – 66), до хіротонії 1958 р. відомий політичний і громадський діяч, юрист за фахом, за УНР був секретарем Генерального Суду України, в ранзі сотника – командиром батареї в УГА, а з 1920 р. правним дорадником С. Петлюри на Україні та на еміграції в Польщі, згодом правним дорадником митрополита Іларіона (Огієнка), державним секретарем уряду УНР на вигнанні, міністром юстиції. 1951-52 рр очолював Об'єднання українців Австралії.

Сильвестр (Гаєвський). Докл. про нього в примітках до статті “Співець землі незабутньої”.

Володимир (в мирі — Малець, Володимир), нар. 1890 р. на Херсонщині, п. 1967 р. в Детройті, пох. на укр. прав. цв. в Бавнд Бруку. Єрарх відродженої 1941 р. УАПЦ, єпископ Кіровоградський, на еміграції єпископ Північно-Баварський в Німеччині та архієпископ Детройтський в США.

Коновал, Олексій Григорович. Нар. 1933 р. на Полтавщині, живе в Чикаго. Український політичний діяч, генеральний секретар ЦК УРДП, обраний на п'ятьох з'їздах, очолює Фонд ім. Івана Багряного, за фахом інженер-механік.

Криволап, Юрій Миколайович. Нар. 1936 р. в Києві, живе в м. Коттонвіль, шт. Меріленд. Американський вчений-мікробіолог, професор дантистичного та фармацевтичного відділів медичного факультету Мерілендського унів-ту. Український громадсько-політичний діяч, упродовж десяти років – голова ЦК ОДУМу, незмінний секретар митрополітальної ради УПЦ в США.

Показчик акронімів у статті і примітках

УРДП – Українська Революційно-Демократична Партія.

НКВС – Народний Комісаріт Внутрішніх Справ.

УММАН – Українська Могілянсько-Мазепинська Академія Наук.

ДОБРУС – Демократичне Об'єднання Бувших Репресованих Українців Советами.

ОДУМ – Об'єднання Демократичної Української Молоді.

ДЦ УНР – Державний Центр Української Народної Республіки.

УНРада – Українська Національна Рада.

ЦПУЕН — Центральне Представництво Української Еміграції в Німеччині.

УБР – Український Братський Союз.

УККА – Український Конгресовий Комітет Америки.

НТШ – Наукове Товариство ім. Шевченка.

УПЦ – Українська Православна Церква (в США).

УГПЦ – Українська Греко-Православна Церква (в Канаді).

Примітки

Бібліографія до приміток

1. Архів листування автора.
2. “Державний Центр Української Народної Республіки”, редактори: Любомир Винар і Наталія Пазуняк, в-во “Веселка”, Філадельфія – Київ – Вашингтон, .1993.
3. Енциклопедія Українознавства, словникова частина, редактор Володимир Кубійович, в-во НТШ “Молоде життя”, Мюнхен, 1955. – 95.
4. Енциклопедія українознавства для школярів і студентів, укладачі В. В. Оліфіренко, С. М. Оліфіренко, Т. В. Оліфіренко, Л. В. Оліфіренко, в-во “Сталкер”, Донецьк, 2000.
5. Українська Радянська Енциклопедія (17 томів), редактор Микола Бажан, в-во Академії Наук УРСР, Київ, 1959. – 64.
6. Енциклопедія української діаспори, т. 1 (Австралія – Азія – Африка), редактор Василь Маркус, в-во НТШ та НАНУ, Київ – Нью-Йорк – Чикаго — Мельборн, 1995.
7. Українці Австралії, енциклопедичний довідник, в-во “Вільна думка” і То-во збереження української спадщини в Австралії, Сідней, 2001.
8. Словник співаків України, укладач Іван Лисенко, в-во “Рада”, Київ та в-во М. П. Коць, Джерсі Сіті (США), 1997.
9. Українська журналістика в іменах, редактор М. М. Романюк, в-во “Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника” НАНУ (випуски 7 та 9), Львів, 2000, 2002.
10. Координати, антологія поезії (2 томи), упорядники: Богдан Бойчук та Богдан Т. Рубчак, в-во “Сучасність”, 1969.
11. Антологія української поезії (4 томи), упорядник Максим Рильський, Держвидав художньої літератури, Київ, 1958.
12. Симон Петлюра – державний муж, в-во Укр. нац. держ. союзу, Нью-Йорк, 1957.
13. Україна – енциклопедія для молоді, редактор Людмила Івченко-Коваленко, в-во Об’єднання українських православних сестрицтв у США, Саут Бавнд Брук. Н. Дж., 1971 .
14. Альманах –збірник ОДУМ-у 1950 – 65, редактори: Мар’ян Дальний, Олексій Коновал, Євген Федоренко, в-во “Молода Україна”, Торонто – Чикаго – Нью-Йорк, 1965.
15. Encyclopaedia of Ukraine (5 volumes), Editors: Volodymyr Kubijovych and Danylo Husar – Struk, University of Toronto Press, 1984.
16. Ukrainians in North America, Editor Dmytro M. Shtohryn, University of Illinois Press, Champaign, Ill., 1975.
17. Webster’s New World Dictionary, Editor David B. Guralnik, Simon & Schuster, Inc., New York, 1986.
18. Google, World Wide Web.
19. Українське слово – хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. (4 томи), редактори: Василь Яременко та Євген Федоренко, в-во “Рось”, Київ, 1995.
20. Євген Маланюк (у 15-у річницю смерті), збірник, упорядниця Оксана Керч, в-во Кураторії Фонду ім. Лариси Целевич та Уляни Целевич–Стецюк, Філадельфія, 1985.
21. “Розвіяні по чужині”, біографічний довідник. Упорядник П. Ротач, Полтава, 1998.
22. Сергій Білокінь, “Український Православний Календар”, Савт Бавнд Брук, 1993.

23. "Українська Революційна Демократична Партія (УРДП – УДРП), збірник матеріалів і документів. Упорядник Олексій Коновал. Фондація ім. І. Багряного, Чикаго – Київ, 1997.
24. "Вісті Комбатанта" ч. 1, Торонто – Нью-Йорк, 1983.
25. Українська Вільна Академія Наук у США, "Новини з Академії", Нью-Йорк, 1996.
26. Валеріян Ревуцький, "По обрїю життя", спогади, в-во "Час", Київ, 1998.
27. Ганна Онкович, "На журавлиних крилах", Творче Об'єднання "Собор", Київ, 1998.
28. Архів Миколи Вірного (Француженка).
29. Yandex.ru Internet Website.

Науково-публіцистичне видання

Біляїв Володимир Іванович

“На неокраєнім крилі...”

(Штрихи до літературних портретів західної діаспори)

Редакція авторська

Передмова Оліфіренко В. В.

Коректор Саливон К. Ф.

Комп'ютерна верстка Варфлусев Д. В.

Підп. до друку 27.05.2003. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.

Друк трафаретний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 20,22.

Обл. вид. арк. 10,11. Зам. 030527. Наклад 1000 прим.

Виданиче підприємство “Східний видавничий дім”

(Державне свідоцтво No ДК 697 від 30.11.2001)

83086, м. Донецьк, вул. Артема, 45

тел/факс (062) 338-06-97, 337-04-80

e-mail: svdm@skif.net

Надруковано ТОВ “СВД “Меркурій”

(Державне свідоцтво No ДК 698 від 30.11.2001)

83086, м. Донецьк, вул. Артема, 45